

**Psykososiaalisesti oireilevien, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella
olevien nuorten identiteetit ja niihin liittyvät kokemukset**

Sari-Anna Loukas

Maisterintutkielma

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalityö

Marraskuu 2019

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Valitieteellinen tiedekunta	Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Sosiaalitieteiden maisteriohjelma	
Tekijä – Författare – Author Sari-Anna Loukas		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Psykososiaalisesti oireilevien, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten identiteetit ja niihin liittyvät kokemukset		
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Sosiaalityö		
Työn laji – Arbetets art – Level Maisterintutkielma	Aika – Datum – Month and year Marraskuu 2019	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 89 sivua ja 5 liitettä
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>2000-luvulla on yhteiskunnassa tuotu esille huolta syrjäytyneistä nuorista. Huoli on keskittynyt erityisesti koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle ajautumiseen sekä nuorten mielenterveydelliseen oireiluun. Tutkielmassa tarkastellaan psykososiaalisesti oireilevien, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien aikuistuvien nuorten käsityksiä itsestään ja elämäntilanteestaan. Tutkielmassa keskitytään nuorten haastatteluissa tuottamiin identiteetteihin ja niihin liittyviin kokemuksiin. Keskeisenä tavoitteena on myös ollut antaa tilaa nuorten omaääniselle kuvaukselle itsestään ja elämästään.</p> <p>Tutkielmaan on haastateltu seitsemää 20–29-vuotiasta aikuistuvaa nuorta. Haastateltuja nuoria yhdistävät masennusdiagnoosi sekä ulkopuolisuus koulutuksesta ja työelämästä. Lisäksi osalla nuorista on päihderiippuvuus tai toinen diagnoosi mielenterveyden häiriöstä. Aineisto on analysoitu kategoria-analyysin menetelmin ja käsittein. Tutkimuskysymyksenä on ollut: Millaisia kategorioiden, kategoriamääreiden ja selontekojen rakentamia identiteettejä sekä niihin liittyviä kokemuksia nuoret tuottavat kertoessaan itsestään ja elämäntilanteestaan? Nuorten tuottamista kategorioista ja kategoriamääreistä on muodostettu kategoriakokoelmia, jotka on nimetty kuvaamaan nuoria yhdistäviä identiteettejä. Lisäksi tutkielmassa on tarkasteltu nuorten käyttämiä selontekoja ja nuorten asia-yhteyteen liittämiä kokemuksia. Kokemukset ja identiteetit nähdään tutkielmassa monin tavoin yhteen kietoutuneina. Identiteettien kautta nuoren nähdään ymmärtävän ja määrittelevän itsensä sekä suhdettaan sosiaaliseen ympäristöönsä ja kulttuuriin.</p> <p>Identiteetit on tutkielmassa jaettu kolmeen ryhmään. Identiteettinsä kadottaneen, sosiaalisesti heikon ja ohitetun identiteetit perustuvat pääosin nuorten pohdintaan omista ominaisuuksistaan ja kyvyistään. Lisäksi sairaan, kuntoutujan ja selviytyjän identiteetit liittyvät nuorten itsetutkiskeluun. Näiden identiteettien yhteydessä nuoret kuvaavat monenlaisia epäonnistumisen kokemuksia ja sairastumisen aiheuttamaa aiempien identiteettien ja elämäntilanteen kyseenalaistumista. Sosiaalisesti heikon identiteetin taustalla monella on myös kokemus kiusatuksi tulemisesta. Normeihin ja odotuksiin suhteutuviksi tutkielmassa on luokiteltu toisenlaisen oppijan, kehityshaasteissa myöhästyneen, itsenäisyyttä tavoittelevan, epäonnistuneen kansalaisen, hyvän ihmisen, leimautuneen ja syrjäytyneen identiteetit. Näiden identiteettien taustalla vaikuttavat erityisesti nuorten tiedostamat normit ja odotukset tuottavasta kansalaisuudesta sekä aikuistumiseen liittyvistä kehityshaasteista. Tulevaisuuteen suuntaavia autetuksi tulleen ja itsensä löytäneen identiteettiä sekä ammatti-identiteettiä tuottaa aineistossa vain kaksi nuorta. Vaikuttaakin siltä, että useiden haastateltujen on vaikeaa suunnata toimintaansa tulevaan tai asettaa tulevaa rakentavia tavoitteita.</p> <p>Myönteisesti omaa toimijuutta korostavien identiteettien osuus nuorten tuottamissa identiteeteissä on vähäinen. Nuorten käsityksiä itsestään kuormittavat koulujen keskeytykset ja kokemukset erilaisista vaikeuksista sosiaalisissa suhteissa. Nuoret kuvaavat myös vaikeutta tulla kuulluksi ja kokemuksia leimautumisesta. Tällaiset kokemukset saattavat saada nuoren määrittämään itseään ongelmiin keskittyen. Ristiriitaisimmin nuoret suhtautuvat heille tarjoutuvaan syrjäytyneen identiteettiin. Nuorten selonteissa ovat vahvasti läsnä vertailut, normeihin viittaaminen ja itseä syyttävät selonteot.</p> <p>Tutkielmassa nostetaan esille varhaisen tuen, nuorten yksilöllisen kohtaamisen ja kokonaisvaltaisen elämäntilanteen huomioimisen tärkeys. Tutkielmassa nähdään sosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus mahdollisuutena tukea nuoren identiteettityötä uudenlaisten, tulevaisuuteen suuntaavien ja myönteisten identiteettien rakentamisessa. Keskeisiksi tavoitteiksi nähdään nuoren itsetunnon ja toimijuuden vahvistuminen sekä onnistumiset pienin askelin nuoren omissa tavoitteissa. Nuorten oman äänen kuuleminen ja asiakaslähtöisyys nostetaan tutkielmassa tärkeäksi myös vaikuttavien palveluiden kehittämisessä.</p> <p>Psykososiaalisista ongelmista kuntoutuvan nuoren kohdalla korostuu myös identiteettityölle ja nuoren kanssa työskentelylle annettava aika, jota koulutus- ja työkeskeisen yhteiskunnan palvelujärjestelmässä ei tunnu olevan riittävästi. Tutkielmassa nostetaan esiin tarvetta nuorten voimavaroja tarkastelevalle tutkimukselle. Lisäksi vuorovaikutustaitoihin ja sosiaalisiin suhteisiin keskittyvän koulutuksen mahdollisuuksien tarkastelu nähdään tutkielmassa kiinnostavaksi juuri mielenterveyden ja päihdeongelmista kuntoutumassa olevien, työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuorten kohdalla.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords NEET-nuoret, identiteetti, kokemukset, kategoria-analyysi		
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Maria Tapola-Haapala, VTT, yliopistonlehtori, laillistettu sosiaalityöntekijä		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopisto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information Tutkielma luovutetaan myös Helsingin Diakonissalaitoksen käyttöön		

Sisällys

1 Johdanto	1
2 NEET-nuoret tutkimusten kohteena	3
3 Tutkimuksen lähtökohdat	9
3.1 Tutkimuskysymys	9
3.2 Tutkimuksen käsitteellinen perusta	10
3.2.1 Identiteetti minäkäsityksen ja kuulumisen välittäjänä	11
3.2.2 Identiteetin ja kokemusten vuorovaikutus elämäkulussa	16
3.2.3 Syrjäytymisilmiön käsitteellinen moninaisuus	19
3.3 Tutkimuksen aineisto ja analyysi	22
3.3.1 Haastattelut ja tutkimuksen aineisto	22
3.3.2 Tietoja haastatelluista nuorista	24
3.3.3 Kategoria-analyysin käyttö tutkimuksessa	26
3.4 Tutkimuseettisiä näkökulmia	29
4 Haasteltuja nuoria yhdistävät identiteetit ja kokemukset	31
4.1 Nuorten itsetutkiskeluun pohjaavat identiteetit	32
4.1.1 Sairastuneet ja osin identiteettinsä kadottaneet	32
4.1.2 Sairas, kuntoutuja vai selviytyjä?	35
4.1.3 Sosiaalisesti heikon identiteetti ja kiusatuksi tuleminen	40
4.1.4 Ohitetut ja kuulluksi tulemisen tärkeys	43
4.2 Nuorten normeihin ja odotuksiin suhteutuvat identiteetit	49
4.2.1 Toisenlaiset oppijat ja menestymisen paine	49
4.2.2 Kehityshaasteissa myöhästyneet ja odotukset pettäneet	52
4.2.3 Itsenäisyyttä tavoittelevat, epäitsenäiset nuoret	55
4.2.4 Epäonnistuneet kansalaiset ja kansalaisihanne	57
4.2.5 Epäonnistuneinakin hyvät ihmiset	60
4.2.6 Eri tavoin leimautuneet	62
4.2.7 Syrjäytynyt vai syrjäytyneeksi leimattu?	64
4.3 Nuorten tulevaisuutta suuntaavat identiteetit	67
4.3.1 Autetuiksi tulleet ja häpeästä luopuminen	67
4.3.2 Itsensä uudelleen löytäminen ja suhde tulevaan	69
4.3.3 Itsensä tuntemiselle rakentuva ammatti-identiteetti	72
5 Yhteenveto ja pohdintaa	74

5.1 Tutkimustulosten yhteenvetoa	74
5.2 Tutkimustulosten anti sosiaalityölle	79
5.3 Tutkimusprosessin arviointia.....	82
Lähteet.....	84
Liite 1: Haastattelurunko	90
Liite 2: Haastattelukutsu.....	92
Liite 3: Suostumuslomake	93
Liite 4: Haastateltavien taustatiedot	94
Liite 5: Analyysin osa-alueet.....	99

Tiivistykset identiteettien rakentumisesta laatikoituina

Laatikko 1: Identiteetin kadottanut	35
Laatikko 2: Sairas, kuntoutuja, selviytyjä	39
Laatikko 3: Sosiaalisesti heikko	43
Laatikko 4: Ohitettu	49
Laatikko 5: Toisenlainen oppija.....	51
Laatikko 6: Kehityshaasteissa myöhästynyt	55
Laatikko 7: Itsenäisyyttä tavoitteleva.....	57
Laatikko 8: Epäonnistunut kansalainen.....	60
Laatikko 9: Hyvä ihminen.....	61
Laatikko 10: Leimautunut	64
Laatikko 11: Syrjäytynyt.....	66
Laatikko 12: Autetuksi tullut.....	68
Laatikko 13: Itsensä löytänyt	72
Laatikko 14: Ammatillinen identiteetti	74

1 Johdanto

Tutkimukseni alkusykäyksenä on toiminut ennen kaikkea näkemykseni nuorten ja nuorten aikuisten oman äänen kuulemisen tärkeydestä. Suomalaisessa yhteiskunnassa aikuistuviin nuoriin liitetään paljon huolipuhetta, ja erityisesti nuorten syrjäytyminen on ollut viime vuosikymmeninä vakioaihe niin uutisoinnissa kuin poliittisessa puheessakin. Syrjäytymishuoliin liittyvä, 1980-luvulla Suomessa alkanut keskustelu on tiivistynyt erityisesti 2010-luvulla ja saanut melko vakiintuneita muotoja (Aaltonen ym., 2015, s. 9). Kiinnostukseni kohdistuu syrjäytymisuhassa oleviksi määriteltyihin aikuistuviin nuoriin, joilla on työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olemisen lisäksi haasteita mielenterveydessä ja mahdollisesti päihteidenkäytössä. Koen, että nämä nuoret, joita huolipuhe erityisen vahvasti koskee, eivät juurikaan saa omia kokemuksiaan ja näkemyksiään esille.

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat sekä syrjäytymisuhassa oleviksi ajatellut nuoret ja nuoret aikuiset nousevat yleisessä keskustelussa ja uutisoinnissa usein esille ongelmakeskeisesti. Syitä nuorten tilanteisiin haetaan yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja rakenteellisten tekijöiden ohella paljolti nuorista itsestään, ja osin äänenpainot ovat myös syyllistäviä. Lisäksi nuorista rakentuu enimmäkseen aktiivisten toimijoiden sijaan yhteiskunnallisen toiminnan kohteita. Asian tuntijan asemaan nuorten syrjäytymisestä uutisoitaessa nostetaan usein virkamiehet, nuorisotyöntekijät ja tutkijat. Harvoin haastatellaan suoraan nuoria. (Juppi, 2010, s. 337, 339, 344–345, 350.)

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria kuvaamaan on vakiintunut käsite NEET (Not in Education, Employment or Training). Tilastokeskus käsittää nuoreksi 15–24-vuotiaat tilastoidessaan NEET-nuorten määrää ja taustatekijöitä; OECD, Kela ja Vamos lukevat ryhmään 16–29-vuotiaat. Sinänsä melko neutraali käsite saa yhteiskunnallisessa keskustelussa lähes leimaksi tulkittavia sävyjä, ja Suomessakin NEET-nuori käsitteenä kytketään usein politiikkaan, joka näkee nuorten aseman yhteiskunnassa vain työmarkkinoille osallistumisen kautta (Hiilamo ym., 2017, s. 31). Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret ryhmänä on kaikkea muuta kuin yhtenäinen: kaikki eivät ole syrjäytymisvaarassa, ja osalle tauko yhteiskunnan rattaista voi olla myös tietoinen elämäntapavalinta. Myös yhteiskunnan rakenteet siirtymävaiheissa aiheuttavat katkoksia työelämäpolkuun esimerkiksi opiskelupaikkaa tai asepalvelun alkamista odottaessa.

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella oleviin nuoriin lukeutuu ja sosiaalipalveluihin ohjautuu kuitenkin myös niitä, joiden kohdalle kasautuu monilta eri elämäntilanteilta haasteita, joista yleisiä ovat päihde- ja mielenterveysongelmat (Tuusa & Ala-Kauhaluoma, 2014, s. 19). Määrittely NEET-nuoreksi ei siten tavoita nuoren elämän kaikkia haastekohtia. Koulutuksesta ja työelämästä

ulkopuolelle jäämisen pitkittyessä kasautuu nuoren elämään usein myös muita kuormitustekijöitä, kuten toimeentulovaikeuksia sekä sosiaalisen elämän ja toimintamahdollisuuksien kaventumista (Hiilamo ym., s. 32–34, 40). Tämä korostuu erityisesti nykyisessä koulutus- ja työkeskeisessä yhteiskunnassa, jossa työelämäpolulta ulos jääminen tuottaa nopeasti hankalasti työllistettävän, ongelmaisen ja syrjäytyneen leimaa.

Yhteiskunnassa on viime vuosina myös kiivaasti etsitty keinoja syrjäytymisuhassa olevien nuorten tilanteisiin. Lukuvuoden 2019 alusta pienituloisen perheen nuoren on ollut mahdollisuus saada oppimateriaalitukea toisen asteen opintoihinsa. Osa Sipilän hallituksen hankkeista kohdistui nuoriin, joilla koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olemisen ohella on myös psykososiaalista oireilua ja jotka elämäntilanteessaan ovat vaarassa jäädä kotiin. Näihin kärkihankkeisiin on kuulunut esimerkiksi Vamoksen MindSet, jossa on pyritty tavoittamaan nuoria, joiden elämäntilanne ja psykososiaaliset haasteet estävät aktiivisen koulutukseen tai työelämään suuntautumisen. Nuoria pyritään tavoittamaan muissakin palveluissa, muun muassa vuonna 2018 alkaneen Kelan tarjoaman Nuotti-valmennuksen kautta. Yksilöllistetyillä palveluilla pyritään nyt vastaamaan tuen tarpeeseen, mutta kentälle jalkautuvaa palvelua ei kuitenkaan vielä ole riittävästi (Tuusa & Ala-Kauhaluoma, 2014, s. 20). Ratkaisua nuorten koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle putoamiseen etsii myös nykyinen Rinteen hallitus selvittämällä oppivelvollisuuden jatkamista toisen asteen opintoja.

Kiinnostukseni kohdistuu erityisesti niihin nuoriin, joilla aktiivisuutta tai toimintakykyä yhteiskunnan silmissä toivotunlaiseen elämänpolkuun – kouluttautumiseen tai työskentelyyn – ei tällä hetkellä ole. Samalla nuorten oman äänen kuuleminen on tilaisuus antaa pitkälti ulkopuolisen määrittelyn kohteena oleville (kts. Hiilamo ym., 2017, s. 34) mahdollisuus nostaa esille omat ajatukset ja kokemuksensa. Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevalla nuorella voi olla tunnistamattomia vahvuuksia ja voimavaroja, jotka löytämällä voidaan nähdä reittejä elämäntilanteen kokonaisvaltaiseen parantumiseen ja samalla suunnata ammattilaisten tukea paremmin nuoren voimavaroja kasvattaviksi. Toisaalta ohittaa ei voi myöskään niitä haasteita, joita erityisesti mielen-terveyden ongelmien kanssa kamppailevat nuoret kohtaavat. Siksi mielestäni on tärkeää kuulla nuorten oma ääni ja se, miten he näkevät itsensä, elämäntilanteensa ja tulevaisuutensa.

Tutkimukseeni olen haastatellut seitsemää Vamoksen yksilöllistettyjen palveluiden täysi-ikäistä nuorta. Vamos on Helsingin Diakonissalaitoksen hanke ja toimintamalli, joka tukee 16–29-vuotiaita nuoria koulutukseen ja työelämään kiinnittymisessä. Vaikka lopullinen päämäärä onkin nuoren sijoittuminen opintoihin tai töihin, toimintamallissa nuori pyritään kohtaamaan yksilönä ja kokonaisvaltaisesti elämäntilanteessaan. Toiminta on nuorelle matalan kynnyksen maksutonta ja

vapaaehtoista palvelua. Yksilöllisen tuen rinnalla Vamos tarjoaa nuorelle yhteisön, johon liittyä. Haastattelemani nuoret olivat haastatteluhetkellä mukana Vamoksen Rytmii- tai Starttir ryhmän toiminnassa, ja he olivat saaneet Vamokselta itselleen myös oman ohjaajan. Molempiin ryhmiin nuori voi hakeutua itse tai ohjautua esimerkiksi muista palveluista. Ryhmien toiminta on päivittäistä ja kiinteää, ja nuoret voivat olla yksilövalmennuksessa ja ryhmässä kerrallaan puolen vuoden ajan. Rytmiryhmässä keskitytään arjen- ja elämänhallinnan kysymyksiin; Starttir ryhmässä katsetta pyritään suuntaamaan selvemmin tulevaisuuteen ja opintoihin tai töihin hakeutumiseen. Vamos toimii kahdeksassa kaupungissa: Helsingissä, Espoossa, Lahdessa, Turussa, Kuopiossa, Oulussa, Rovaniemellä ja Vantaalla.

Kartoitan tutkielmani luvussa 2 koulutuksen ja työelämän ulkopuolella oleviin nuoriin liittyvää aiempaa tutkimusta, minkä jälkeen kuvaan tutkimukseni lähtökohtia luvussa 3. Lähestyn nuorten kokemuksia ja näkemyksiä itsestään, elämästään ja tulevaisuudestaan identiteetin käsitteen kautta. Identiteettiä ja muita tutkielmani keskeisiä käsitteitä rajaon luvussa 3.2. Tutkimukseni aineistoa ja analyysimenetelmää kuvaan luvussa 3.3 ja luvussa 3.4 pohdin tutkimukseeni liittyviä eettisiä kysymyksiä. Tuloksia raportoin tiivistäen nuorten haastatteluissaan tuottamia identiteettejä ja nuorten niihin liittämiä kokemuksia luvussa 4. Nuorten omaa ääntä pyrin tuomaan esille haastatteluista poimituilla sitaateilla, joissa nuoret kuvaavat omin sanoin itseään, tilannettaan ja kokemuksiaan. Johtopäätöksiäni esittelen lopuksi luvussa 5.

2 NEET-nuoret tutkimusten kohteena

Koulutuksesta ja työelämästä ulkopuolelle jääneet nuoret ovat olleet useiden selvitysten ja tutkimusten kohteena 2000-luvulla. Samoin nuorten syrjäytymistä ja siihen vaikuttavia tekijöitä on tutkittu runsaasti. Selvityksille ja tutkimukselle on pitkälti ollut yhteistä viranomaislähtöisyys, tilastolliset lähestymistavat ja lomakekyselyt. Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria koskevassa tutkimuksessa pyritäänkin usein tilanteen kartoittamiseen ja laajojen taustasyiden selvittämiseen. Selvitysten ja tutkimusten tulokulma on myös hallitsevasti ongelmakeskeinen ja keskittyy instituutioiden tai ammattilaisten näkökulmasta ajateltuihin yhteiskunnallisiin tavoitteisiin. Tutkimusta on tehty niin poliittisen päätöksenteon, palveluverkoston kuin sosiaalityönkin näkökulmasta.

Euroopan unionissa on toteutettu useita nuorisotyöttömyyteen ja NEET-nuoriin liittyviä selvityksiä. Euroopan sosiaalirahaston hankeselvityksessä (Europeiska Socialfonden, 2014) todetaan vuonna 2014 Euroopassa olleen 94 miljoonaa 15–29-vuotiasta työn ja koulutuksen ulkopuolella olevaa nuorta. Hankkeissa ratkaisut ovat keskittyneet erityisesti täydennyskoulutukseen, työhakuvalmennuksiin sekä työharjoittelumahdollisuuksien lisäämiseen. Yhtä lailla työllisyystavoitteista lähtevä Eurofoundin (2016) laaja selvitys paneutuu erityisesti NEET-statusella kulkevien nuorten taustojen ja elämäntilanteiden moninaisuuteen ja kartoittaa 28 EU-maan koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten määrää vuonna 2016. EU-maissa 18–24-vuotiaissa nuorissa työttömiä oli 20,3 % ja ikäryhmästä NEET-status oli raportin mukaan 12 %:lla ikäryhmästä. Suomessa vastaavien osuuksien todetaan olleen 22,4 % ja 10,6 %. Euroopan unionin alueella Suomi sijoittuu keskitason maaksi NEET-nuorten suhteutetussa määrässä. Korkean NEET-nuorten määrän maita ovat Irlanti sekä useat Etelä-Euroopan maat; matalan NEET-asteen maita ovat Ruotsi, Tanska, Alankomaat, Saksa ja Luxemburg. Alankomaissa luku on alhaisin: 4,7 % ikäryhmästä. (Eurofound, 2016, s. 11, 15.)

Eurofoundin (2016) selvityksessä nuoret on jaettu seitsemään alaryhmään: siirtymää odottaviin, lyhytaikaisesti ja pitkäaikaisesti työttömiin, työelämän ulkopuolella sairauden tai vamman vuoksi oleviin, perhesyistä työtä hakemattomiin, työnhaussa lannistuneisiin sekä muutoin työelämään nähden passiivisiin nuoriin. Suomi erottuu Euroopan keskimääräisistä luvuista kahdella tavalla: pitkäaikaistyöttömien osuus on huomattavasti pienempi (EU 22,0 %, Suomi 4,6 %) ja mielenterveyden tai vamman vuoksi työelämän ulkopuolella olevia on Suomessa huomattavan paljon (Suomi 17,9 %, EU 6,8 %). Lisäksi Suomessa on EU:n keskiarvoon verrattuna enemmän muista syistä työssä ja koulutuksessa passiivisia nuoria sekä vähemmän perhesyistä kotiin jääneitä nuoria. (Eurofound, 2016, s. 32, 36.) Maiden väliset erot tilastoinnissa ja palvelujärjestelmiin ohjautumisessa selittänevät osan Suomen eroavuuksista koko Euroopan unioniin nähden. Silti mielenterveyden ja vamman vuoksi työelämän ulkopuolella olevien NEET-nuorten suuri osuus on suomalaisittain seikka, jonka nähdäkseni tulisi herättää huomiota.

Eurofoundin (2016) raportissa todetaan NEET-nuorten tilanteiden ja taustojen vaihtelevan huomattavasti jäsenmaiden välillä. Osasyynä mainitaan maiden erilaiset poliittiset sekä koulutus- ja palvelujärjestelmät. Selvityksessä kuitenkin todetaan itse NEET-käsitteen ja siihen luettujen nuorten moninaisuuden viimeaikaisen esille nostamisen tarjoavan välineitä niin poliittiseen päätöksentekoon kuin palveluiden kehittämiseenkin. Erityisesti peräänkuulutetaan alaryhmittäin kohdennettuja palveluita ja todetaan, etteivät työllistämisen ja koulutuspalvelut ilman erityistarpeiden huomiointia tuota toivottua tulosta. (Eurofound, 2016, s. 2–3.) Yhteispohjoismainen tutkimus (Albæk ym., 2015) nuorisotyöttömyyteen ja työelämän ulkopuolelle ajautumiseen vaikuttavista tausta-

tekijöistä painottaa erityisesti koulutuksesta työelämään siirtymistä olennaisena vaiheena, jossa tietyt nuoret ovat vaarassa joutua syrjään työelämästä. Raportissa nostetaan työelämästä syrjäytymistä vahvimmin ennustaviksi seikoiksi esille vanhempien sosioekonominen tausta sekä työelämästä ja koulutuksesta saadut varhaiset kokemukset. Tutkijat suhtautuvat NEET-käsitteeseen kriittisesti ja kehottavat luopumaan sen käytöstä. Tilalle he peräänkuuluttavat yksilöllisiin kykyihin ja oppimissaavutuksiin perustuvan tilastoinnin ja arvioinnin kehittämistä.

Ruotsin nuorisohallituksen laaja monialainen selvitys NEET-nuorten tilanteesta Ruotsissa (Ungdomsstyrelsen, 2011) on pyrkinyt kehittämään ja tarkentamaan analysointimalleja, joilla NEET-nuoria voidaan tunnistaa ja saada palveluiden piiriin aiempaa tarkemmin ja selvemmin elämäntilanteen mukaan ryhmiteltyinä. Raportissa todetaan vuoden seurantatutkimuksen osoittavan, että moni nuori jää kiertämään erilaisten työllisyystoimien, lapsenhoidon, kunnallisten tukitoimien ja sairauslomien kehää. Lisäksi monilla nuorilla havaitaan heikentynyttä toimintakykyä arjessa ja työelämässä vastaan tulevilla tilanteilla. Raportissa todetaan myös, että 20 ikävuoden jälkeen sairauden tai toimintakyvyn vajausten osuus selittäjänä koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jäämiselle kasvaa huomattavasti verrattuna 16–19-vuotiaisiin nuoriin. Samalla pienenee niiden nuorten osuus, jotka eivät ole tilastollisesti minkäänlaisten kunnallisten tai valtiollisten toimenpiteiden kohteena. NEET-nuoruuteen johtaviksi tekijöiksi raportissa nähdään erityisesti katkeilevat opintopolut, terveyden ja mielenterveyden ongelmat sekä hiljattainen maahanmuutto. (Ungdomsstyrelsen, 2011, s. 11–12, 18.)

Eräs viimeaikaisista Suomessa tehdyistä laajoista kartoituksista on selvitysmies Heikki Hiilamon työryhmineen otsikolla ”Nuorten osallisuuden edistäminen” julkaisema raportti. Selvitysmiehen raportissaan Hiilamo (2017, s. 31) työryhmineen kysyy, kenelle ja miksi koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret ovat ongelma. Raportissa todetaan, että NEET-nuoret ovat hyvin erilaisissa tilanteissa, heillä on erilaisia ominaisuuksia, he kohtaavat erilaisia haasteita, riskejä ja siirtymiä ja heillä on hyvin erilaisia palveluiden tarpeita. Erityisen pulmalliseksi mainitaan NEET-status suora yhdistäminen nuorten syrjäytymiseen, sillä se voi johtaa nuorten leimaamiseen ja nuorten yksilövastuun korostamiseen. Yksiulotteinen syrjäytymiskeskustelu ja työllistämistavoittein tehty tutkimus ei selvityksen mukaan välttämättä tunnista syitä ja olosuhteita nuorten NEET-status taustalla. Tämä voi johtaa nuorten syyllistämiseen, kontrollin lisäämiseen ja konfliktien kasvamiseen. Esille selvitysmiehen raportissa nostetaan myös yhteiskunnan rakenteet ja palvelujärjestelmän heikko nuorten todellisten tarpeiden kohtaaminen. Nuori saattaa asioida useissa palveluissa ja hakea etuuksia, mutta ei silti tule autetuksi. (Hiilamo ym., 2017, s. 32, 34, 57–58.)

Myös Me-säätiö on teettänyt yhdessä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) kanssa tutkimuksen nuorten syrjäytymisen taustatekijöistä ja vaikutuksista sekä julkaissut työkalun syrjäytymisriskin ja siihen vaikuttavien seikkojen arviointiin osa-alueittain (Me-säätiö, 2018a). Syrjäytymiseen ilmiönä pureutuva ja sen vakiintuneita käsittämisen tapoja myös kyseenalaistava Nuorisotutkimusseuran tutkimusjulkaisu Vallattomat marginaalit (Suutari, 2001) useine tutkimusartikkeleineen on virkistävä poikkeus valtaosin yhteiskunnan näkökulmasta nuoria lähestyvään tutkimukseen. Sen eri artikkeleissa paitsi pohditaan sitä, voiko nuori edes kehitysvaiheessaan olla syrjäytynyt, nostetaan myös esille syrjäytymisen käsitteellinen ongelmallisuus. Teokseen kirjoittamassaan tutkimusartikkelissa Anneli Pohjola (2001) lähestyy nuoriin liitettyä syrjäytymispuhetta ja työelämäsidoksen kautta arvottamista yhteiskunnallisena vallankäyttönä.

Korostunutta tutkimuksissa on toisaalta palveluiden näkökulma. Palvelujärjestelmän ongelmakohtiin pureutuva ja parempia ratkaisuja nuorten tukeen etsivä valtion selvitys (Määttä & Määttä, 2015) lähtee liikkeelle ammatillisista koottujen työpajojen tekemistä kartoituksista ja palveluiden parannusehdotuksia. Näitä ovat selvitystä varten kommentoineet Vamos-nuorista kootut ryhmät. Nuorisotakuu-työryhmän loppuraportti (2015) puolestaan keskittyy rakenteisiin ja rahoitukseen sekä painottaa Ohjaamo-mallin aseman vahvistamista syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tavoittamiseksi. Näissä selityksissä, kuten myös Nuorisotutkimusseuran Nuoret luukulla -tutkimuksessa (Aaltonen ym., 2015) esille nousevat palveluverkoston ja nuorten elämänhaasteiden kohtaamattomuus sekä palveluverkoston siiloutuminen ja moniammatillisen työotteen kehittämisen tarpeet. Mukana on myös pitkälti syrjäytyneiden nuorten aiheuttamia kustannuksia tarkasteleva näkökulma. Yhteistä oheisille julkaisuille on lisäksi ammatillislähtöisyys ja -näkökulma nuorten tilanteisiin.

Palveluverkoston näkökulman ohella koulutuksen ja koulutuksesta syrjäytymisen ehkäisyn näkökulma on tutkimuksissa keskeinen. Gretschelin ja Hästbackan (2016) Kaikki käy koulua -toiminnan arviointitutkimus nostaa esille nuorten kokemukset koulun monialaisesta toimintamallista, jossa tavoitteena on ehkäistä koulupudokkuutta ja sitä kautta nuorta mahdollisesti uhkaavaa syrjäytymistä. Nuorisobarometriin 2017 perustuva tutkimusjulkaisu Opin polut ja pientareet (Pekkarinen & Myllyniemi, 2017) tarkastelee nuorten näkemyksiä koulutuksesta ja oppimisesta. Teoksen tutkimusartikkeleissa paneudutaan niin koulutuksen kustannuksiin kuin opintojen keskeyttämisen taustasyihinkin.

Viime vuosina nuorten oma näkökulman kuulemisen tärkeyteen on kuitenkin osin myös herätty. Nuorisotutkimusverkoston (2017) 15–29-vuotiaita NEET-nuoria koskeva laaja selvitys koski lähinnä nuorten hyvinvointia, tulevaisuutta, demokratiaa ja julkisia palveluja ja pureutui myös nuor-

ten näkemyksiin syrjäytymisen taustatekijöistä. Tutkimukseen osallistuneiden nuorten vastauksissa korostuvat sosiaaliset ongelmat selvästi koulutuksen tai työelämän ulkopuolelle jäämistä enemmän: nuoret kuvaavat yksinäisyyttä, luottamuksellisten ihmissuhteiden puutetta ja yleistä luottamuspulaa toisiin ihmisiin sekä vaikeutta luottaa omaan tulevaisuuteen. Toisaalta syrjäytyneeksi itsensä kokemisen taustatekijöissä sosiaalisten suhteiden puuttumisen lisäksi esille nousevat myös mielenterveyden ongelmat, yhteiskunnan rakenteisiin liittyvät kysymykset, taloudelliset ongelmat ja omaan toimintakykyyn sekä elämäntapoihin liittyvät tekijät. Koulutuksen tai työn puute näyttäytyy nuorten vastauksissa siten vain yhtenä syrjäyttävistä tekijöistä eikä edes nouse kärkeen. (Nuorisotutkimusverkosto, 2017, s. 13–18, 34–35.) Kaikkiaan tutkimuksessa NEET-nuorten kokemukset omasta hyvinvoinnistaan osoittautuivat odotettua heikommiksi. Vahvasti strukturoitu kysymysasettelu lienee osaltaan vaikuttanut esille nousseisiin teemoihin ja tekijöihin.

Diakonissalaitoksen hankeraportissa (Alanen ym., 2014) on käsitelty Vamos-toimintaa, nuorten työelämän ulkopuolelle jäämistä ja yhteiskunnallisen syrjäytymisen teemoja haastatteleamalla nuoria. Nuorten ajatuksia ja kokemuksia on kuitenkin lähdetty kysymään ongelmiin ja niiden ratkaisuihin kytkeytyvästä sekä pitkälti yhteiskunnallisesta ja palveluiden tulokulmasta. Nuoren vahvuudet ja voimavarat tai elämän kokonaistilanne eivät nouse hankeraportissa muutamia esimerkkejä lukuun ottamatta esille.

Syrjäytymisen taustasyitä selvittäessä on yhä enemmän alettu kiinnittää huomiota myös nuorten mielenterveysongelmiin. Mielenterveysongelmien ja NEET-statuksen välillä onkin havaittu molempiin suuntiin vaikuttava yhteys: mielenterveyden ongelmat lisäävät koulunkäynnin ongelmia, kouluttamattomuuden riskiä ja todennäköisyyttä jäädä ulos työelämästä. Toisaalta myös pitkään jatkunut koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle jääminen kasvattaa riskiä sairastua erityisesti mielialahäiriöihin ja ahdistushäiriöihin. Tilastollisesti mielenterveyden ongelmat lisääntyvät NEET-vuosien kertyessä, ja omaan ikäryhmäänsä verrattuna NEET-nuorilla on kaksinkertaisesti Kela-korvattavien psykiatrisen poliklinikan käyntejä sekä nelinkertaisesti psykiatrisen osaston hoitojaksoja. Osalle nuorista syitä NEET-statukseen kertyy myös useampia. NEET-nuorista viidennes käyttää psykiatrisia lääkkeitä ja 35 prosenttia on toimeentulotuen piirissä. Siksi pelkästään työllistymistä edistävät palvelut eivät tavoita kaikkia nuoria ja vastaa riittävän kokonaisvaltaisesti heidän taustalla vaikuttaviin psyykkisiin ja sosiaalisiin tuen tarpeisiinsa. (Gissler ym., 2016.)

Psykiatrisen sairaanhoidon tilastoihin kerätään tietoa 18–24-vuotiaiden nuorten mielenterveyspalveluiden käytöstä. Tilastot vuosilta 2017 ja 2018 (Sotkanet, 2018) kuvaavat nuorten mielenterveyspalveluiden käytön lisääntyneen niin mielenterveyden häiriöiden sairaalahoidossa, psykiatri-

nessa laitoshoidossa ja hoitajaksoissa kuin laitoshoitopäivienkin määrässä mitattuina. Vakavien mielenterveyden häiriöiden ohella lisääntyneet ovat myös avohuollon, opiskelijaterveydenhuollon ja terveyskeskusten mielenterveyteen liittyvien käyntien määrät. Nuorten yleisimmät mielenterveyden diagnoosit ovat masennus ja erilaiset ahdistuneisuushäiriöt. THL (2015) listaa masennuksen asianmukaiselle hoidolle asetetut tavoitteet: kahdeksan psykoterapiakäyntiä vuodessa tai vähintään kaksi kuukautta kestävä lääkehoito yhdistettynä neljään lääkärikäyntiin vuodessa tai neljän päivän sairaalahoito. Masennuksen hoitokattavuutta edellä mainitun kriteeristön mukaisesti tarkastellussa tutkimuksessa (Kasteenpohja ym., 2015) kuitenkin todettiin, että vain hieman päälle 40 % masentuneista sai riittävää hoitoa viimeisimmän masennusjaksonsa aikana. Toisaalta erityisesti syrjäytymisvaarassa olevat nuoret keskeyttivät jo aloitetun hoidon muita useammin. Tutkijat peräänkuuluttavatkin yhä varhaisempaa puuttumista mielenterveyden oireiluun ja erityishuomion kiinnittämistä niihin nuoriin aikuisiin, joilla mielenterveyden ongelmat yhdistyvät matalaan koulutustasoon tai itsetuhoisuuteen. (Kasteenpohja ym., 2015, s. 1.)

Viime vuosina käyty keskustelu nuorten psykososiaalisten ongelmien lisääntymisestä ja heijastumisesta palveluihin sekä työmarkkina-asemaan näkyy myös osana hankkeita ja tutkimusta. Sanna Rikala (2018) on lähestynyt tutkimuksessaan masennuksen aiheuttamia koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle ajautumisen prosesseja. 49 nuoren aikuisen elämäntilanteiden kautta Rikala on hahmotellut neljä nuorten aikuisten työkyvyttömyyteen johtavaa kehityskulkua. Laaja suomalainen kohorttitutkimus (Hakulinen ym., 2019) tarkastelee mielenterveyden häiriöön ennen 25 ikävuotta sairastuneiden myöhempää työllisyyttä, tuloja ja koulutustasoa. Tutkimusartikkelissa todetaan, että kaikki nuoruudessa alkaneet mielenterveyden häiriöt vaikuttavat heikentävästi henkilöiden myöhempään opintotasoon, työelämääsemaan ja tuloihin. Voimakkainta vaikutus on vakavissa mielenterveyden ongelmassa. Me-säätiön (2018b) 100 nuorta kehittäjä -raportti esittelee puolestaan nuorten kehittäjien työpajoista koottuja kehitysehdotuksia nuorten psykososiaalisen tuen palvelupakettiin. Raportti nostaa vahvasti esille varhaisen puuttumisen näkökulman sekä nuorille yksilöllisemmin kohdistettujen ja matalan kynnyksen palveluiden tarpeen. Raportissa kehittäjänuorten kuvataan nostaneen keskiöön mielen hyvinvoinnin tärkeyden sekä tarpeen elämänhallinnan tukemiseen.

Edellä mainitut tutkimukset jokainen sivuavat tutkimukseni kohderyhmänä olevien nuorten aikuisten elämäntilanteita. Niiden erona tavoittelemani tutkimukseen on kuitenkin se, että näkökulmana eivät suoraan ole nuorten kokemukset ja näkemykset, vaan niidenkin tarkasteluun lähdetään valtaosin ammattilaisten ja palvelujärjestelmän näkökulmasta tai taustasyiden selvittämiseen pyrkimisen tavoittein. Lähimpänä oman tutkimukseni otetta koenkin olevan Jenni Simosen (2019) tutkimuksen NEET-nuorten hyvinvoinnista ja sen esteistä. Nuorisotutkimusverkoston haastattelu-

materiaalin pohjalta tehty erillistutkimus nostaa esille nuorten kokemuksia heidän äänellään. Simosen tutkimuksen pääteemoja ovat koulutus ja koulutuspolut, terveys, talous, sosiaaliset verkostot, tulevaisuudenusko, vaikuttaminen ja osallisuus yhteiskunnassa sekä näkemykset onnellisuudesta ja hyvästä elämästä. Nämä teemat ovat pitkälti yhteneviä oman tutkimukseni haastatteluissa läpi käytyjen teemojen kanssa. Erona Simosen tutkimukseen oman tutkimukseni kohderyhmä rajautuu kuitenkin tarkemmin psykososiaalisesti oireileviin NEET-nuoriin ja lisäksi lähestyn hyvinvoinnin käsitteiden sijasta nuorten kokemuksia identiteetin käsitteen avulla.

Tutkimukseeni haastateltaviksi tavoittelemani nuoret ovat edellä mainittujen tutkimusten näkökulmasta syrjässä jostakin, ja heidän elämässään voi nähdä olevan läsnä rinnakkaisia syrjäyttäviä tekijöitä: mielenterveyden oireita, sosiaalisia ongelmia tai päihteidenkäytön haasteita yhdistyneenä ulkopuolisuuteen yhteiskunnan näkökulmasta tärkeistä koulutuksesta ja työelämästä. Kotona vielä löytämättä oleviin nuoriin ei tutkijan ole mahdollista saada yhteyttä. Vamoksen kautta tavoitettavien nuorten tilanne onkin jo ottanut askeleita kohti sosiaalista tai ammatillista kuntoutusta. Haastattelemani nuoria ympäröi myös joukko eri alojen ammattilaisia.

Näen nuorten oman äänen kuulemisen linkittyvän osaltaan voimavarakeskeiseen työskentelyotteeseen ja sosiaalityön asiakaslähtöisyyden tavoitteisiin. Tutkimuksena koen sen myös oven avaamiseksi toisille näkökulmille ja elämäntilanteiden kuvaukselle. Tutkimukseni sijoittuu siten selvitysten, kyselyiden ja haastattelututkimusten jatkoksi, tai niiden oheen, suppeana tarkasteluna usein vaikeassa asemassa oleviksi ajateltujen nuorten identiteeteistä, kokemuksista ja ajatuksista.

3 Tutkimuksen lähtökohdat

3.1 Tutkimuskysymys

Tutkimukseni kohderyhmäksi rajautuivat 18–29-vuotiaat ilman opiskelu- ja työpaikkaa olevat nuoret, joilla on todettu mielenterveyden häiriö sekä mahdollisesti samanaikaista päihteidenkäyttöä. Olen tavoittanut seitsemän Vamoksen palveluiden piirissä olevaa nuorta, jotka olivat valmiita kertomaan itsestään ja elämäntilanteestaan omin sanoin ja omasta näkökulmastaan. Aineisto on kerätty haastatteleamalla nuoria. Tutkimukseni keskiössä on se, millaisiin identiteetteihin nuoret haastattelun aikana itsestään kertoessaan viittaavat ja millaisia kokemuksia niiden taustalta välittyy. Identiteettien ja kokemusten yhteyksiä käsitetasolla olen tarkastellut lähemmin luvussa 3.2.2. Toisaalta yhtä lailla kiinnostavia ovat ne rajat, joita nuoret rakentavat itsestään ja tilanteestaan

puhuessaan suhteessa muihin ihmisiin ja ryhmiin sekä toimintamahdollisuuksiinsa. Näiden pohjalta nuoret myös muodostavat näkemyksiä yhteiskunnasta, tilanteestaan ja tulevaisuudestaan.

Lähestyn aineistoa etnometodologisesti painottuneen kategoria-analyysin menetelmin, jota esittelen tarkemmin luvussa 3.3.3. Tutkimukseni ydinkysymys on: *Millaisia kategorioiden, kategoriamääreiden ja selontekojen rakentamia identiteettejä sekä niihin liittyviä kokemuksia nuoret tuottavat kertoessaan itsestään ja elämäntilanteestaan?* Kategorioiden ja selontekojen käyttö nähdään kategoria-analyysissä toimintana, jolla on vaikutuksia ihmisten elämään ja toimintaan (Juhila ym., 2012, s. 36–37). Kategorioiden ja niihin liitettyjen määreiden kautta voidaan tehdä päätelmiä siitä, millaisiksi nuori kokee omat valmiutensa, ominaisuutensa ja kykynsä. Koska kiinnostukseni kohteena ovat nuorten identiteetit ja nuorten niihin liittämät kokemukset, tarkastelen erityisesti niitä kategorioita, joita nuoret tavalla tai toisella liittävät itseensä. Selontekojen voidaan puolestaan nähdä heijastavan nuoren kokemuspohjaa sekä odotuksia ja arvoja, joihin nuori kertomaansa suhteuttaa. Kategorioiden ja kategoriamääreiden muodostamien kategoriakokoelmien ja selontekojen kautta on siten mahdollista tehdä päätelmiä myös siitä, millaisina nuori kokee itsensä sekä halunsa, kykynsä ja mahdollisuutensa toimia omassa elämäntilanteessaan – toisin sanottuna identiteettinsä.

3.2 Tutkimuksen käsitteellinen perusta

Tutkimuksessani lähestyn nuorten käsityksiä itsestään, elämäntilanteestaan ja mahdollisuuksistaan haastattelussa nuorten esille nostamien identiteettien kautta. Identiteettejä tarkastelen kategoria-analyysin keinoin etsien aineistosta nuorten itseensä liittämiä kategorioita, kategoriamääreitä ja selontekoja. Identiteettiin ja syrjäytymiseen liittyvät käsitteet ovat sellaista, joista käydään jatkuvaa keskustelua. Clarkeburn ja Mustajoki (2007, s. 111) kuvaavat tieteellisen kirjoittamisen tapaan kuuluvan, että tutkija tiedostaa, milloin hankalat ja moniselitteiset käsitteet edellyttävät selventämistä. Identiteetti ja syrjäytyminen ovat käsitteinä sellaisia, että ne määritellään monin eri tavoin riippuen kullekin tieteenalalle ominaisesta lähestymistavasta – ajoittain jopa kussakin tutkimuksessa omalla tavallaan. Siksi katson, että voidakseni selventää niiden käyttöä omassa tutkielmasani minun on tarkasteltava suhdettani aiempaan tutkimukseen.

Oman tutkimukseni suhdetta identiteetin käsitteeseen pohdin luvussa 3.2.1. Identiteetin määrittelyssä olennaiseksi katson myös sen rinnakkaiskäsitteiden minuuden ja roolien lyhyen tarkastelun. Identiteetin ja elämänkulun suhteen selventämiseksi koen tärkeäksi avata identiteettityön käsitettä. Myös kokemusten suhde elämänkulkuun ja sen aikana tehtyyn identiteettityöhön edellyttää näh-

däkseni jonkinlaista tarkastelua lähdekirjallisuuden avulla. Kokemusten ja identiteetin suhdetta toisiinsa ja elämänkulkuun avaan lähdekirjallisuuden avulla luvussa 3.2.2.

Syrjäytymisen tai marginalisaation sijaan käytän tarvittaessa tutkielmassani kuulumisen tai osallisuuden ja ulosjoutumisen käsitteitä, jotka voidaan nähdä sosiaalisen inklusion ja sosiaalisen eksklusion käsitteiden suomennoksina (Katisko, 2017; Raunio 2006). Tätä valintaa perustelen tarkemmin alaluvussa 3.2.3. Lisäksi tutkielmassani käytän leimautumisen käsitettä kuvaamaan tilannetta, jossa haastateltavat kokevat, että heidät ulkopuolelta liitetään identiteettiin tai ryhmään, johon he itse eivät koe kuuluvansa. Leimautuminen voi liittyä myös määrittelyyn stereotyyppisillä piirteillä tai toiminnalla, joita ei nähdä omiksi, vaikka itse identiteettiin tai ryhmään kuulumisen nuori kohdalleen hyväksyisikin. Leimautumiseen liittyy oleellisesti koettu tuomittavuus ja vähempiarvoisuus sekä niihin liittyvät stereotyyppiset asenteet ja uskomukset, jotka vaikuttavat leimatun henkilön kohtaamiseen ja tuottavat usein häpeän tuntemuksia. (Kaltiala-Heino ym., 2001.)

3.2.1 Identiteetti minäkäsityksen ja kuulumisen välittäjänä

Identiteettiä määritellään usein suhteessa sen sisäkäsitteisiin: minuuteen ja rooleihin. Saastamoinen (2006a, s. 170, 172) ja Houtsonen (2000, s. 14) kuvaavat minuutta yksilön refleksiiviseksi tietoisuudeksi itsestään, jolloin identiteetti puolestaan on yksilön itsensä ja muiden tekemiä määrittelyitä siitä, kuka hän on. Identiteetin käsite kytkeytyy siten minuuden käsitteeseen: minuuden joutuessa itsen tai muiden määrittelyn ja arvottamisen kohteeksi puhutaan identiteetistä. Saastamoinen (2006a, s. 172) kuitenkin muistuttaa, että minus ja identiteetti eivät ole annettuja, vaan niitä pohditaan tietoisesti ja myös tuotetaan identiteettityöksi kutsutuin keinoin. Minuuden ja identiteetin keskinäistä suhdetta on tarkasteltu runsaasti muun muassa psykologiassa ja kasvatustieteessä.

Sosiaalitieteissä minuuden ja identiteetin suhdetta kiinnostavammaksi nousee usein identiteetin ja roolien suhteen tarkastelu. Baumeister (1997) näkee identiteetin ratkaisevan tärkeäksi rajapinnaksi erityisesti yksilön ja yhteisön välillä: juuri identiteetti toimii välineenä, jolla yksilö ottaa paikkansa yhteisössä ja on suhteessa toisiin ihmisiin. Yhteisö ja yhteiskunta osoittavat kuitenkin yksilölle tiettyjä rooleja ja siten myös arvottavat yksilön merkitystä yhteisön ja yhteiskunnan osana. (Baumeister, 1997, s. 191.) Castells (2000) puolestaan näkee identiteetin selvemmin yksilön omien merkitysten kokoelmana, mutta toteaa yksilön sidoksen yhteisöihin ja erityisesti instituutioihin rakentuvan normien mukaan määrittyvien roolien välityksellä. Kuitenkin vasta, kun yksilö sisäistää hänelle tarjotun roolin, siitä tulee kiinteä osa identiteettiä, ja muita tarjottuja rooleja voidaan

vastustaa. (Castells, 2000, s. 20–21.) Myös Lawer (2014, s. 6–7) jakaa käsityksen rooleista osana identiteettiä: hän toteaa identiteetin sisältävän sosiaaliset roolit, mutta myös henkilökohtaisemman, vaihtelevamman ja refleksiivisemmän puolen. Identiteetin voi ajatella sisältävän rooleja laajemmin yksilön ja muiden vastaukset kysymykseen ”Kuka yksilö on?”.

Serpe ja Stryker (2011, s. 243) yhdistävät kaikki kolme käsitettä. He toteavat minuuden olevan kehyskäsite, joka koostuu useista identiteeteistä sekä sisäistetyistä rooleista ja niihin liittyvistä odotuksista: minuudessa yhdistyvät siten erilaiset sosiaalisten rakenteiden, yksilön ja muiden samassa kulttuurissa elävien antamat merkitykset ja määrittelyt. Kuusela (2006) liittää roolit myös sosiaalisen identiteetin muodostumiseen. Sosiaalisen identiteetin voi nähdä rakentuvan roolien omaksumisen kautta: roolit tulevat yksilöllisesti tulkittuina osaksi identiteettiä. Siten yksilöllisen identiteetin voi ajatella ilmaisevan sen, kuka yksilö on, ja sosiaalisen identiteetin sen, millainen ihminen on osana yhteisöä ja yhteiskuntaa. (Kuusela, 2006, s. 51.) Määrittelystä riippumatta identiteetti näyttäytyy olennaisena välineenä yksilönä erottumiseen ja toisaalta yhteen kuulumiseen toisten yksilöiden kanssa. Tutkimuksessani en tee käsitteellistä eroa roolien ja identiteetin välille, vaan näen roolit joko sisäistettyinä osaksi omaa identiteettiä tai sitten tarjottuina identiteetteinä, joita nuoren on mahdollista puheessaan vastustaa.

Identiteettiä on ajoin tarkasteltu yksilöllisenä, suhteessa muihin rakentuvana tai puhtaan yhteisöllisenä ilmiönä. Identiteetin on nähty olevan joko yksi, yhtenäinen ja melko pysyväisluontoinen tai jatkuvassa liikkeessä oleva ja useista identiteeteistä muodostuva kokonaisuus. Toisaalla identiteettiä on tarkasteltu yksilöllisesti kehittyvänä; toisaalla sosiaalisesti rakentuvana ja vuorovaikutteisena prosessina. Yhtä lailla tieteenalojen kesken on myös jakolinjoja siitä, tulisiko identiteettiä tarkastella määrällisin vain laadullisin menetelmin. (Vignoles ym., 2011, s. 6, 8.) Yksilön kokemusten ja arkitodellisuuden tarkastelun näkökulmasta identiteetin yksittäinen, kapea määritelmä sulkee kuitenkin nähdäkseni väistämättä joitakin olennaisia seikkoja ulkopuolelle. Myös Vignoles, Schwartz ja Luyckx (2011, s. 10) esittävät, että identiteettiä tulisi tarkastella yhtäaikaaisesti useista eri näkökulmista, jotta identiteetin koko rikkaus voitaisiin tutkimuksessa tavoittaa.

Identiteetin ajatellaan usein perustuvan merkityksenantoon ja eroihin. Erityisesti Hall (2002) kuvaa identiteettiä vaihtelevaksi ja jatkuvien erontekojen kautta rakentuvaksi: ero muista määrittää sen, kuka ja millainen yksilö on. Hallille identiteetti on myös lähellä subjektiaseman käsitettä: se, miten meitä puhutellaan ja mitä käsitteitä meistä käytetään, rakentaa kulloisenkin identiteettimme. Tällöin identiteetti määrittyy symbolisella ja diskurssien tasolla: diskurssit rakentavat jatkuvasti uusia merkityksiä ja uutta tietoa kohteistaan ja siten tuottavat todellisia seurauksia ja identiteettejä kuvatuille kohteille. (Hall, 2002, s. 13, 26, 28, 105) Lawer (2014) puolestaan kritisoi pelkästään

eroon perustuvaa identiteetin määrittelyä ja toteaa, että identiteettiin kuuluu myös jakamista: identiteetti voi olla määrittynyt sen kautta, mitä sulkeutuu pois, mutta toisaalla sen kautta pyritään myös muiden kanssa yhteiseen toimintaan ja ominaisuuksiin. (Lawer, 2014, s. 8, 10–11.) Tutkimuksessani etsin aineistosta nuorten nimeämien kategorioiden lisäksi myös nuorten käyttämiä kategoriamääreitä. Pelkästään nimettyjen kategorioiden tai ryhmäjäsennyksien käsitteleminen ei vielä kerro, millaisten erojen tai samanlaisuuksien kautta nuori itseään hahmottaa, sillä samaan nimettyyn identiteettiin voidaan yksilöllisesti liittää varsin monenlaisia määreitä. Näen eronteen siten olennaisena identiteetin määrittäjänä. Identiteetin katson siten rakentuvan kategoriakokoelmista, jotka muodostuvat kategorioista ja niihin liitetystä kategoriamääreistä.

Hallin erontekojen taustalla olennaisena on ajatus siitä, että identiteetit ja niihin liittyvät määrittelyt eivät synny tyhjiössä, vaan vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin, ryhmiin ja kulttuuriin sekä vallitseviin ajattelutapoihin, käytänteisiin ja valta-asetelmiin. Näin identiteetti liittyy aina myös jonkinlaiseen toimijuuteen ja toiminnan mahdollisuuksiin. Hall toteaaakin, että identiteetissä ei ole kyse vain siitä, keitä olemme, vaan myös siitä, keitä meistä voi tulla ja mikä kaikki vaikuttaa siihen, miten itsemme esitämme. (Hall, 2002, s. 223–224.) Myös Castells (2000) näkee identiteetin valtasuhteena: identiteettiin vaikuttaa se, kuka antaa siihen liitetyt merkitykset tai sisällöt ja miten merkityksiä rakentavat ne, jotka kuuluvat johonkin ryhmään tai sen ulkopuolelle. Tällainen näkökulma identiteettiin korostaa erityisesti sitä, että identiteetit rakentuvat aina tietyssä yhteiskunnallisessa tilanteessa. (Castells, 2000, s. 21–22.)

Saastamoinen (2006b, s. 141) kuvaa, että erityisesti yksilöllisten identiteettien kohdalla puhutaan yhä enemmän identiteetin pirstoutumisesta ja vaihtelusta erilaisten kontekstien myötä. Lawer (2014) kysyy kuitenkin, onko identiteetti ihmisille arjessa pirstaleinen ja jatkuvassa liikkeessä oleva. Lawer mainitsee ihmisten tavoittelevan identiteetissään juuri yhtenäisyyttä ja vakautta. Hänelle identiteetti onkin samaan aikaan sekä liikkeessä olevaa että ytimeltään pitkälti asettunutta ja vakiintunutta. Identiteetti voidaan nähdä siten sosiaalisena esityksenä itsestä. Kaikilla ei silti ole mahdollisuutta esittää tiettyä identiteettiä tai olla tietyssä roolissa kaikissa tilanteissa. (Lawer, 2014, s. 1–2, 4–5, 8, 129.) Vaikka tarkastelenkin identiteettejä nuorten haastattelussa esille nostamina ja uskon nuorten tekevän haastattelutilanteeseen sidottuja valintoja, en silti näe identiteettien rakentuvan puheessa ainutkertaisina. Uskon nuorten pikemminkin tukeutuvan identiteetissään vakiintuneiksi kokemiinsa piirteisiin ja itselleen mahdollisiksi koettuihin rooleihin.

Rajaa yksilöllisen ja sosiaalisen identiteetin välillä tehdään useissa teorioissa. Rajanvedon sijaan Vignoles, Schwartz ja Luyckx (2011) esittävät, että kaikki identiteetit ovat samaan aikaan sekä yksilöllisiä että sosiaalisia, eikä yksilö itse ole aina tietoinen kaikista identiteettiprosesseistaan. He

esittävät myös nykyihmiselle olennaiseksi materiaalista identiteettiä, jota ihminen ilmentää ulkoasullaan sekä paikoilla, yrityksillä ja esineillä, joita itseensä liittää. (Vignoles ym., 2011, s. 2–5.) Identiteettien sosiaalista alkuperää korostavat kuitenkin monet tutkijat. Esimerkiksi Rostila (2018, s. 62–63) toteaa identiteetin olevan läpikotaisin sosiaalista alkuperää ja ihmisen osoittavan identiteettiään sekä tunnistavan itsensä juuri sosiaalisissa tilanteissa. Myös Lawer (2014, s. 180) torjuu ajatuksen puhtaasti yksilöllisen identiteetin olemassaolosta ja näkee kaikki identiteetin osa-alueet lähtökohdiltaan sosiaalisina.

Samalla sosiaalisen ja yksilöllisen identiteetin rajanvedon rinnalla keskustelua käydään siitä, onko yksilöllä useita identiteettejä vai onko identiteettejä kullakin vain yksi eri osatekijöineen. Useat tutkijat erityisesti sosiaalitieteiden alalta korostavat moninaisia identiteettejä. Houtsonen (2000) määrittelee identiteetin merkityksiksi ja luonnehdinnoiksi, joita yksilö itse ja muut antavat hänelle sekä toisilleen. Identiteetti on luonnehdintoja, joita tehdään olemuksesta, toiminnasta ja käytöksestä mutta myös kuulumisesta tiettyyn ryhmään tai eroihin siitä. Identiteetti on siten sosiaalisesti rakennettu merkityssisältö, joka voi olla olemassa ainoastaan jossakin vastakkaisuudessa, luokituksessa ja hierarkiassa. Erityisesti useisiin ryhmiin kuulumisen kautta Houtsonen näkee ihmiselle rakentuvan useita, toisiaan tukevia tai vastustavia identiteettejä. (Houtsonen, 2000, s. 15–16, 35.)

Sen (2009) on käsitellyt erityisesti ryhmäjäsennyksiä sekä luokittelujen ja identiteettien välistä suhdetta. Sen kuvaa, että erilaisiin ryhmiin ja yhteisöihin kuulumisen myötä yksilölle rakentuu useita erikestoisia, osittain samanaikaisia ja toisaalta keskenään ristiriitaisiakin identiteettejä. Eri konteksteissa yksilön on valittava, mikä identiteetti kulloinkin nousee ensisijaiseksi toiminnan ja itsen määrittäjäksi. (Sen, 2009, s. 42, 47.) Jenkins (2008) määrittelee ryhmän joukoksi ihmisiä, jotka tunnistavat ryhmän olemassaolon ja oman jäsenyytensä siinä. Hän mainitsee, että identiteettejä tuotetaan ja uudelleenrakennetaan sekä arvioidaan jatkuvasti juuri suhteessa ryhmäjäsennyksiin. Useat rinnakkaiset identiteetit ovat siten olennaisia ihmisten suhteessa toisiinsa ja yhteisöihin, koska identiteetit ovat osa sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. (Jenkins, 2008, s. 9, 17, 200.) Myös itse olen taipuvainen ajattelemaan ihmisen minäkäsitystä monista eri identiteeteistä koostuvana. Vaikka usein pyrimme esittämään itsemme eheinä persoonina, ajattelen rinnakkaisten ja osin ristiriitaistenkin identiteettien olevan osa jokaisen yksilön kokemusmaailmaa.

Ajatus ihmisen tarpeesta rakentaa itselleen tuntua yhtenäisestä minuudesta ja identiteetistä on varsin yleisesti jaettu. Identiteetit voidaan nähdä prosesseiltaan hyvinkin samankaltaisina riippumatta siitä, pidetäänkö identiteettiä yhtenä eri osista muodostuvana kokonaisuutena vai kokoelmana erilisiä identiteettejä. (Vignoles ym., 2011, s. 6.) Vignoles (2011) korostaa identiteetin jatkuvuuden tunnun olevan olennaista yksilölle omanarvontunnon, muutosten hallinnan ja elämän merkityk-

sellisyyden kokemuksen säilyttämiseksi. (Vignoles, 2011, s. 403.) Samalla palataan siihen, että identiteetti nähdään joko prosessina ja läpi elämän kehittyvänä tai jatkuvasti konteksteissaan vaihtelevana. Vignoles, Schwartz ja Luyckx (2011) esittävät, että näkökulmat eivät ole varsinaisesti ristiriidassa keskenään. Vaikka identiteetti vaikuttaisi vakiintuneelta, se ei tarkoita, etteikö joillakin sen osa-alueilla olisi käynnissä prosesseja. Vakaalta vaikuttava identiteetti voi joskus olla myös jatkuvasti onnistuvien prosessien tulosta tai muutosta torjuva puolustusmekanismi. Toisaalta näkökulma identiteetistä jatkuvasti muuttuvana ja liikkeessä olevana pohjaa sekin siihen, että identiteetin rakennusprosessi tukeutuu aiempaan yhtenäisyyteen, jonka yksilö on identiteetissään saavuttanut. (Vignoles ym., 2011, s. 10.) Siten heidän ajattelunsa on samansuuntaista Lawerin käsitteisiin identiteetistä ytimeltään vakiintuneena, mutta jatkuvan arvioinnin ja sitä kautta muutosprosessin kohteena olevana. Tällaisen määrittelyn identiteetistä olen valmis jakamaan myös omassa tutkimuksessani.

Ylipäättään identiteetin nähdään muodostuvan erilaisten prosessien kautta. Prosessoinnin tapojen, sosiaalisen sidoksen ja identiteettityön yhteyksien tunteminen on siten olennaista yritettäessä ymmärtää yksilöiden toimintaa. Marttinen (2017) on omassa tutkimuksessaan jakanut identiteetin rakentumista kahteen rinnakkaiseen prosessiin: identiteetin muodostamisen ja arvioinnin kehään, jotka seuraavat jatkuvasti toisiaan. Identiteettiprosessi sisältää siten identiteetin etsimistä, siihen sitoutumista ja sen uudelleen arviointia. Serpe ja Stryker (2011, s. 243) kuitenkin painottavat, että identiteettien ja käytöksen välinen suhde on siten monimutkainen, että prosessoinnin tapojen lisäksi on huomioitava sosiaaliset rakenteet, joissa yksilöt toimivat.

Lähesty identiteettejä sitten mistä näkökulmasta ja osa-alueelta käsin tahansa, esille nousee myös mahdollisuus identiteetikriisiin, jossa yksilön identiteettien koetaan olevan häiritsevästi ristiriitaiset. Sen (2009) kuvaa, että identiteettien rajat voivat olla tiukat siinä, miten voimme määritellä itsemme toisten silmissä tai saada toiset näkemään itsemme haluamallamme tavalla. Siksi vapaus valita oma identiteettinsä ja saada muut tunnustamaan se, voi olla ajoittain varsin rajallinen. (Sen, 2009, s. 51, 54.) Hall (2002) painottaa tässä yhteydessä käsitteiden käyttöä luokittelijoina ja leimoina. Vaikka yksilö ei itse hyväksyisi häneen liitettyä identiteettiä määrittelyineen, voi kuvausta olla vaikeaa vastustaa muiden silmissä. Tällaiseenkin annettuun identiteettiin liittyy aina myös toimintaa ja seurauksia. (Hall, 2002, s. 79, 98.) Myös Lawer (2014, s. 7) muistuttaa, että ihminen voi liittää itsensä moniin eri luokitteluihin ja toisaalta saman luokittelunkin sisällä yksilöt liittyvät siihen keskenään erilaisia merkityksiä. Tästä syystä ihmisen oma tunne ja kokemus identiteetistään voi olla hyvinkin erilainen kuin se, minkä muut häneen liittyvät. Tällainen identiteettiin liitettyjen merkitysten ristiriita voi olla yksilölle kestävätkin taakka. Lawer (2014, s. 2) toteaa myös, että ongelmalliseksi koettu identiteetti johtaa helposti sosiaalisten ongelmien yksilöllistämiseen:

yksilön itsensä ja yhteiskunnan eriävät merkityksenannot johtavat yksilön ominaisuuksien tarkasteluun ristiriitatilanteissa sen sijaan, että tarkasteltaisiin yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutusta. Tutkimuksessani etsin nuorten haastatteluista selontekoja, joiden katson tarjoavan mahdollisuuden nuorten identiteeteissään kokemien ristiriitaisuuksien ja leimaavuuksien havaitsemiseen.

Näen identiteettien rakentamisen ja sosiaalisten roolien omaksumisen myös keskeisenä aikuistumiseen liittyvänä haasteena. Toimintaan, esimerkiksi opiskelemiseen tai työelämään, liittyminen edellyttää valmiutta tietynlaisen identiteetin omaksumiseen. Näen identiteetin pitkälti tapoina, joilla ihmiset ymmärtävät ja määrittelevät itsensä suhteessa itseensä, sosiaaliseen ympäristöönsä ja kulttuuriinsa. Ajattelen identiteetin olevan myös tärkeä keino muodostaa omalle elämälle ymmärrettävyyttä ja jatkumoa sekä saavuttaa sitä kautta yhtenäisen minuuden ja elämänhallinnan tuntua. Lähestyn haastateltavien nimeämiä ja kuvaamia identiteettejä osana identiteettityötä, jossa osa identiteeteistä näyttäytyy melko muuttumattomina ja usein kyseenalaistamattomina identiteetteinä, osa parhaillaan neuvottelun ja määrittelyn kohteena olevina.

3.2.2 Identiteetin ja kokemusten vuorovaikutus elämäkulussa

Identiteetin sijaan monet tutkijat suosivat käsitettä identifikaatio tai identiteettityö. Lawer (2014) muistuttaa, että eri tilanteissa eri identiteetit muodostuvat tärkeämmiksi kuin toiset. Tällainen identiteettien arvottamiseksi tehty työ edustaa Lawerille identifikaatiota. (Lawer, 2014, s. 10–11.) Jenkins (2008) puolestaan näkee identifikaation vahvasti hierarkioihin, sosiaalisiin suhteisiin ja arvoihin sidottuna. Tästä näkökulmasta identiteettityöllä on yhteys arkiseen elämään ja kokemuksiin. Yhteisöllinen identifikaatio eli merkityksenannon prosessi eroaa kuitenkin usein yksilöllisestä. Esimerkiksi tiettyyn ihmisryhmään voidaan liittää negatiivisia piirteitä, joita ei arkisessa vuorovaikutuksessa kuitenkaan yhdistetä kaikkiin ryhmään kuuluviin yksilöihin. Identifikaation ja erilaisten identiteettien tunnistamisen avulla rakennamme myös todellisuutta jäsentäviä hierarkioita ja merkityssuhteita. (Jenkins, 2008, s. 6–7, 12, 17.)

Jenkinsille identifikaatio on jatkuvaa samanlaisuuden ja erilaisuuden määrittelyä. Tämä on ihmiselle luonnollinen tapa reagoida uuteen, ja kaikenlaiset muutokset ovat omiaan herättämään kysymyksiä identiteetistä ja käynnistävät identifikaatiota. Arjen ja rutiininomaisen toiminnan kannalta edellytetään kuitenkin sitä, että yksilö itse ja toiset määrittävät hänet samansuuntaisesti. Siksi yksilöiden tulee myös ottaa kantaa heihin kohdistuvaan identifikaatioon. Jenkins kuvaa identifikaatioon sisältävän identiteetin nimen ja kokemuksen identiteetistä. Tietty identiteetti ei siten välttämättä merkitse samaa siihen itsensä liittäväälle ja ulkopuoliselle. Toisaalta muut voivat nimetä hen-

kilön tiettyyn identiteettiin tai ryhmään kuuluvaksi, vaikka yksilö itse ei kokisi samoin. (Jenkins 2008, s. 21–22, 25–27, 42–44, 185.)

Monet tutkijat liittävät identiteetin ja identifikaation monimutkaistumisen postmodernin ajan ilmiöihin. Rautio (2006, s. 20) toteaa, ettei ihmisen paikka toisten joukossa enää aiemman tavoin peiydy tai ohjaudu, joten nykyinen loputon valintojen tekeminen johtaa perinteisen identiteettikysymyksen ”Kuka olen?” sijaan kysymykseen ”Kuka olisin?”. Tämä vaatii Raution mukaan ihmiseltä jatkuvaa identiteetin työstämistä. Myös Saastamoinen (2006b, s. 146, 164) liittää identiteetin tuottamisen modernin yhteiskunnan kontekstissa tehtäviin valintoihin ja sitä kautta jatkuvuuden puuttumiseen. Epäilemättä valinnanmahdollisuudet ovat ainakin näennäisesti lisääntyneet. Samalla etsinnän ja valintojen teon vaihe on ihmisen elämäkulussa aikaistunut (Baumeister, 1997, s. 201–208).

Baumeister (1997) kuvaa aikuistuvan nuoren identiteettityötä varsin haastavaksi. Yksilöön kohdistuu monia, osin keskenään ristiriitaisia odotuksia ja paineita, joista keskeinen on ammatti-identiteetin rakentaminen ja vakiinnuttaminen. Ydintehtäväksi on tullut osoittaa älykkyyttä, menestystä ja odotettua ulkonäköä, mikä ei kaikille ole mahdollista. Jatkuva itsetietoisuus on lisäksi kuormittavaa, joten sitä voidaan paeta esimerkiksi elokuvien katseluun, harrastamiseen, intohimoiseen kuntoiluun sekä päihteidenkäyttöön ja itsetuhoisuuteen. (Baumeister, 1997, s. 208–210.) Castells (2000, s. 20) toteaa, että identiteetti on ihmisen lähde merkityksille ja kokemuksille. Ihminen kokee uusia tapahtumia aiemmin rakentamansa identiteetin näkökulmista käsin. Kuusela (2006) näkee kokemusten ja identiteetin suhteen osin samoin, mutta toteaa, että kokemusten tulokinnassa osansa on ajalla ja kontekstilla sekä kulttuurissa totutuilla tavoilla tulkita tapahtumia. Samalla aina uudet kokemukset haastavat identiteettiin liitettyjä merkityksiä ja identiteettien keskinäistä suhdetta. Kokemukset siis osaltaan myös haastavat ja muokkaavat identiteettiä. (Kuusela, 2006, s. 44.)

Saastamoinen (2006b) pohtii yksilöllistä elämäntulkua ja sen suhdetta identiteettiin myös suhteessa Giddensin elämänpolitiikan käsitteeseen. Elämänpolitiikalla käsitetään yksilöllisten valintojen kautta rakentuvaa vastuuta siitä, mitä yksilö on ja tulee olemaan. Saastamoinen toteaa kuitenkin, että elämässä keskeisiä asioita, kuten koulutusta, töihin menoa ja perheen perustamista ei voi ajatella vain yksilöllisinä valintoina, vaan niihin vaikuttavat myös tarjoutuvat mahdollisuudet. Siten ihmisille keskeiset asiat tarjoutuvat ja tapahtuvat eri ihmisille erilaisessa kronologisessa tahdissa. Monet tapahtumat voivat siten olla pitkälti samoja useimmille ihmisille, mutta juuri niiden sijoitus elämäkulussa rakentaa niistä yksilöllisiä kokemuksia. (Saastamoinen, 2006b, s. 144–

145.) Selvää siis kaikkiaan on, että elämäntapahtumilla ja kokemuksilla sekä identiteetillä on yhteytensä.

Identiteettiä myös kerrotaan. Hall (2002, s. 39) toteaa, että rakennamme identiteettimme tueksi elämäkertoja, jotka nivovat yhteen jakautuneen identiteettimme eri puolia. Kauppila (2000) erottaa Edward Bruneria mukaillen yksilön elämänselityksessä kolme keskeistä osa-aluetta: todellisuuden, kokemukset ja ilmaisu. Todellisuus koostuu eletystä elämästä eli sen todellisista tapahtumista, sisällöstä ja elämänselityksestä ajallisena ilmiönä. Kokemus on koettu näkökulma elämään, ja siinä todellisuus ilmenee yksilöllisestä näkökulmasta sisältäen yksilön mielikuvat, tunteet, ajatukset ja vaikutelmat. Ilmaisun käsittelee koetun todellisuuden välittämisen sanoin ja symbolein, jolloin elämästä tulee kerrottua todellisuutta. Muut voivat tavoittaa toisen identiteettiä ja persoonallista kokemusta vain yksilön kertoman tarinan ja elämänselityksen kautta. (Kauppila, 2000, s. 52–53.) Identiteetin rakentaminen kertomukselliseen muotoon nostaa tiettyjä kokemuksia ja tapahtumia toisia merkittävämmiksi ja siten identiteetin kannalta ensisijaisemmiksi. Samalla identiteetti suuntaa sitä, miten yksilö tulkitsee tulevia tapahtumia elämässään.

Myös sisäinen puhe voi olla keino jäsentää omaa identiteettiä suhteessa kokemuksiin. Sisäinen tarina puolestaan jäsentyy kertomukseksi vastaamaan koettua toimijaminuutta. Sisäinen tarina on olennainen siksi, että se toimii identiteetin jatkuvuuden jäsentäjänä, jäsentää aikaa ja perustelee toimintaa. Samalla se voi seuloa kokemuksia, arvoja ja asenteita sekä jäsentää tunteita ja syy-seuraussuhteita. (Hänninen, 2000, s. 48, 58–70.) Lawer (2014) liittyy kokemuksiin osaksi identiteetin rakentumista siksi, että ihmisellä on kyky reflektoida niitä suhteessa aiempaan ja toisten reaktioihin. Samalla ihminen rakentaa identiteettiään liittämällä siihen erilaisia tarinoita, muistoja ja merkittäviä tapahtumia. Identiteettejä myös luodaan, kun itsestä kerrotaan ajallisesti jäsentänyt ja seuloa elämäntarinaa. (Lawer, 2014, s. 6, 24–26, 30, 34.)

McAdams (2011) käyttää erillistä narratiivisen identiteetin käsitettä puhuessaan oman menneisyyden koetun ja tulevaisuuden kuvitellun identiteetin sekä elämänselityksen yhdistävistä selityksistä, joiden kautta haetaan merkityksellisyyden kokemusta elämään. Tällainen menneisyydestä nykyhetken kautta tulevaan suuntautuvan identiteetin rakentaminen tulee olennaiseksi juuri nuoruudessa ja varhaisessa aikuisuudessa. Samalla rakennetaan identiteetille yhtenäisyyttä. Koska eri ihmisille tarjoutuu elämänselityksessä erilaisia mahdollisuuksia elämäntarinansa jäsentämiseen, ajallisesti ja merkityssuhteiden mukaan jäsentetty kertomus heijastaa yksilön henkilökohtaisia kokemuksia. (McAdams, 2011, s. 99, 100, 106, 111.)

Ihmiselle ominaista on itsensä ja elämänselityksensä hahmottaminen aikasuhteiden kautta sekä syy-seuraussuhteina ja jatkumoina. Haastattelutilanteissa olen pyrkinyt houkuttelemaan esiin nuorten

ajallisesti jäsentynyttä ja omaehtoista puhetta – kertomusta itsestään ja elämästään mennessä, nykytilanteessa ja tulevaisuuteen suunnattuna. Kertomuksella en tarkoita narratiivisen tutkimuksen kokonaisvaltaista kertomusrakenteeseen ja rooleihin perustuvaa muotoa. Käsitän kertomuksellisen muodon Syrjälän (2018, s. 221, 224) tavoin osaksi ihmisen oman elämän reflektiota ja tapaa jäsentää omaa elämäänsä merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. Meretoja (2009, s. 220–221, 223) puolestaan toteaa, että elämän jäsentäminen kertomuksen muotoon kietoo menneen, nykyisyyden ja tulevan jatkumoksi, jonka avulla on mahdollista jäsentää kokemuksia ja rakentaa mielekästä identiteettiä.

3.2.3 Syrjäytymisilmiön käsitteellinen moninaisuus

Uskon haastateltavien nuorten tiedostavan heihin kohdistetut yhteiskunnalliset odotukset ja arviot, joiden voi tutkimukseni yhteydessä ajatella liittyvän keskeisesti koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevia nuoria koskevaan yhteiskunnalliseen puheeseen syrjäytymisestä sekä käsityksiin mielenterveysongelmista. Juhila (2012a) kuvaa, että yhteiskunnallisesti suuriksi ongelmiksi koetut ilmiöt ovat toistuvien määrittelyprosessien aikana muodostuneet sellaisiksi, että niitä pidetään itsestään selvinä. Tällaiset määrittelyt ovat myös vahvasti asiantuntijatietoon pohjautuvia. Yksilön kohdalla sosiaalinen ongelma kuitenkin määrittyy paikallisesti ja tilanteisesti vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja erityisesti ammattilaisten kanssa. (Juhila, 2012a, s. 145.) Nuoren on siten itsestään puhuessaan otettava ainakin osittain kantaa myös yleisessä keskustelussa tarjottuihin määritelmiin ja identiteetteihin.

Sosiaalisen ongelman nähdään usein olevan alkusykäys myös syrjäytymiseksi nimetyissä kehityskuluissa. Haluan kuitenkin tutkimuksessani irtautua käsitteen syrjäytyminen käytöstä sen monimerkityksisyyden vuoksi. Järvinen ja Jahnukainen (2001) määrittävät syrjäytymisen suhdetta siihen usein liitettyihin ja sekoitettuihin käsitteisiin: marginalisaatioon, huono-osaisuuteen, alaluokkaistumiseen ja köyhyyteen. He määrittelevät syrjäytymisen huono-osaistumisen prosessiksi ja marginalisaation valtavirran ulkopuolella olemiseksi. Heidän mukaansa nuoresta voidaan puhua syrjäytyneenä vasta, kun hän on ulkopuolinen koulutuksen ja työelämän lisäksi myös keskeisistä sosiaalisista suhteista sekä taloudellisesta hyvinvoinnista ja hänellä on toimintakykyä rajoittava sairaus tai vamma. (Järvinen & Jahnukainen, 2001, s. 125–126, 136–137.) Itse katson, että aikuisuusiässä olevan nuoren kohdalla ei voida kevein perustein puhua syrjäytymisestä.

Raunio (2006) määrittelee syrjäytymisen yksilön yhteiskuntaan yhdistävien siteiden heikkoudeksi. Samalla Raunio kritisoi suomalaisen syrjäytymiskeskustelun yksilökeskeisyyttä: sosiaalisesta

ulossulkemisesta, syrjäytymisen leimaavuudesta ja yhteiskunnan roolista keskeisten toimintakenttien ja osallisuuden kriteerien määrittelyssä puhutaan liian harvoin. Samalla Raunio suosittaa vastaparien sosiaalinen eksklusio eli ulossulkeminen ja sosiaalinen inklusio eli osallisuus käyttöä syrjäytymisen käsitteen sijaan, koska sosiaalisen mukana pitäminen diskursseissa osoittaa sen, ettei yksilöillä ole useinkaan mahdollisuutta kyseenalaistaa tilaa, josta heidän oletetaan tulevan osalliseksi. Toisaalta sosiaalisen osallisuudenkin käsite kääntää helposti keskustelun ytimen pois yhteiskunnallisesta muutoksesta ja sen vaikutuksista yksilöiden tilanteisiin. (Raunio, 2006, s. 9–11, 19.)

Hyvinvointipuutteiden näkökulma lienee yleinen näkökulma syrjäytymisestä käydyssä diskursissa. Syrjäytyminen voidaan nähdä erityyppisten hyvinvointipuutteiden ja palveluverkon aukko-kohtien näkökulmasta (Ek ym., 2004, s. 17) yhtä hyvin kuin yhdistelmänä köyhyydestä, eristymisestä ja kyvyttömyydestä hyödyntää laillisia etuuksia (Taskinen, 2001, s. 4). Erityisesti nuorten kohdalla syrjäytymiskäsitteen käyttö asettuu kyseenalaiseksi: se nähdään leimaavana ja nuoren toimijuutta passivoivana (Komonen, 2000, s. 137 ja Raunio 2000, s. 15–16) sekä kehityskulkua liiaksi yleistävänä ja nuoruuden elämävaiheen ohittavana (Taskinen 2001, s. 14). Lisäksi helposti ohittuu pitkäkestoinen prosessi, jossa erilaiset negatiiviset tekijät kumuloituessaan johtavat syrjäytymisvaaraan (Komonen, 2000, s. 137). Syrjäytymiskeskustelussa puhe siirtyy usein myös ongelmiin niiden ehkäisyn sijaan, jossa keskeisiä toimia olisivat muun muassa koulutukseen ja yksilölliseen tukeen panostaminen, varhainen mielenterveysongelmiin puuttuminen sekä perheiden taloudellinen, psykologinen ja sosiaalinen tukeminen (Ek ym., 2004, s. 119).

Bauman (2015) kirjoittaa yhteiskunnan asenteellisista, moraalisisista ja kognitiivisista kartoista, joihin soveltumattomat ihmiset ja ihmisryhmät tulkitaan ulkopuolisiksi ja usein myös uhaksi yhteiskuntajärjestykselle. Tällaiset erot vakiinnutetaan ja ne aletaan nähdä yhteiskunnassa tavallisena asiana. (Bauman, 2015, s. 46, 55.) Melucci (2015) näkee tiedonvälityksen keskeisenä erojen, tekojen ja ominaisuuksien määrittelijänä. Se, joka muotoilee julkilausuttuja ja yleisiä luonnehdintoja, käyttää yhteiskunnassa suurta määrittelyvaltaa. Konflikti aiheutuu niille, joita määritellään ulkoapäin ilman, että he voisivat osallistua määritelmistä keskustelemiseen, ja jotka eivät koe heihin kohdistuneita luonnehdintoja oikeiksi. (Melucci, 2015, s. 60.) Tällaista tilannetta kutsun tutkielmassani leimaautumiseksi.

Identiteetteihin ja niiden määrittelyyn liittyy siten myös vallan kysymyksiä. Hall (2002) lähestyy identiteetteihin liittyvää valtaa stereotyypin käsitteen kautta. Stereotyyppihin perustuvilla identiteeteillä on voima sulkea yksilöitä ja ryhmiä ulkopuolelle. Samalla Hall kuvaa, että ulossuljetusta ja marginalisoidusta identiteetistä on vaikeaa puhua. (Hall, 2002, s. 11, 190–191.) Lawer (2014) toteaa, että yhteiskunnassa ryhmäidentiteetit liittyvät kiinteästi oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä

resursseihin. Ryhmään kuulumisen ja sen piirteiden täyttäminen sekä identiteetin itselleen hyväksyminen ovat usein edellytyksinä ryhmälle kuuluvien etuoikeuksien saamiselle. Ryhmään identifioiminen rajoittaa usein yksilön toimijuutta, vaikka hän ei itse siihen identifioituisikaan. (Lawer, 2014, s. 13, 160, 163, 265–167.) Yhteiskunnalliset arvot vaikuttavat siten esimerkiksi syrjäytyneeksi nimettyjen ihmisten asemaan: hyvä syrjäytynyt ansaitsee apua, kun taas piirteiltään ryhmäidentiteettiä vastaamaton, huono syrjäytynyt jää tuen ulkopuolelle.

Myös sosiaalityö voi olla ulossulkevaa. Jokinen, Juhila ja Pösö (1995) kirjoittavat ongelmien nimeämiseen ja siten asiakkaita ryhmiin luokittelevaan prosessiin liittyvistä valtasuhteista sosiaalityössä. Ensinnäkin luokittelun oikeus on usein asiantuntijalla, ja tuo luokittelu ohjaa myös ratkaisuvaihtoehtoja ja työtettä. Siiloutuneessa palveluverkossa asiakkuus mahdollistuu, kun asiakas on määritetty tiettyyn ryhmään. Ongelmista lähtevän työotteen keskeinen piirre onkin kysymys määrittelyihin sisältyvästä vallasta: määrittelyt ratkaisevat toimenpiteet ja tuen, eivätkä kaikki ryhmät pääse osallistumaan keskusteluun ongelmasta ja sen ratkaisukeinoista. (Jokinen ym., 1995, s. 17–19, 21.) Sosiaalityökin voi siten syrjäyttää tietyistä palveluista erityisesti silloin, kun asiakas ei ole valmis hyväksymään asiakkuuden edellyttämiä määrittelyitä osaksi identiteettiään.

Tarvittaessa tutkimuksessani liitän syrjäytymisen sosiaalisen inklusion ja sosiaalisen eksklusion käsitteisiin, joiden koen kunnioittavan yksilön johonkin kuulumisen tai jostakin pois sulkemisen aktiivista luonnetta syrjäytymisen käsitettä havainnollisemmin. Arkisemmin puhun johonkin kuulumisesta ja jostakin ulosjäämisestä. Keskinen ja Vuori (2012) käsittelevät inklusiota ja eksklusiota prosessina, jossa yksilön oma toiminta ja ympäröivän yhteiskunnan suhtautuminen tuottavat erilaisia siteitä ihmisten välille. Inklusio on siten ihmisten kutsumista mukaan ja eksklusio sulkemista ulos yhteisestä piiristä. (Keskinen & Vuori, 2012, s. 11–12.) Katisko (2017, s. 190) puolestaan kuvaa inklusiota ja eksklusiota ryhmäidentiteettien jatkumona, jossa koetaan jatkuvaa pääsemistä, kuulumista ja ulos joutumista, mikä synnyttää monenlaisia sisä- ja ulkoryhmien välisiä suhteita. Katiskon mukaan sosiaalinen inklusio ja eksklusio tarjoavat välineen erityisesti ihmisten arkielämän eri puolien tarkasteluun. Tällainen prosessimainen jatkumo voi luonnollisesti myös tuottaa toistuvien ulossulkemisten ketjun, kuten esimerkiksi koulutuksesta ulkopuolelle jääminen usein aiheuttaa.

3.3 Tutkimuksen aineisto ja analyysi

3.3.1 Haastattelut ja tutkimuksen aineisto

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen haastattelututkimus. Tutkimuksen aineisto on kerätty vuoden 2019 huhtikuussa. Haastateltaviksi tavoittelin neljästä seitsemää 18–30-vuotiasta, haastatteluhetkellä koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevaa nuorta aikuista, joilla olisi diagnoosi mielenterveyden häiriöstä ja/tai päihdehäiriöstä. Sovimme Vamoksen kanssa esittelytilaisuuden toimintapaikassa pidettävälle nuorten yhteiselle aamiaiselle. Kerroin tuossa tilaisuudessa yli 20 nuorelle tutkimuksestani, sen taustoista ja tavoitteistani sekä annoin heille kutsukirjeen. Tilaisuuden lopuksi haastatteluun ilmoittautui seitsemän nuorta. Jälkikäteen Vamokselle jättämäni kutsukirjeiden perusteella tilaisuudesta pois olleita nuoria ilmoittautui vielä kaksi lisää.

Olen jokaisessa haastattelussa tavoitellut mahdollisimman kokonaisvaltaista nuoren tuottamaa kuvausta omasta elämästään. Haastattelujen teemarungon (liite 1) laatimisessa ajatteluuni ovat vaikuttaneet niin ekologisen systeemiteorian kuin Maslow'n tarvehierarkioidenkin näkökulmat. Koska alkuun epäilin, että nuoria olisi vaikeaa saada osallistumaan haastatteluun, hain tutkimukseen samalla myös lupaa haastatella tarvittaessa yksilövalmennuksen työntekijöitä. Koska haastateltavien tavoittamisessa ei ollut vaikeutta, kommunikaatio työntekijöiden kanssa rajoittui lähinnä haastattelujen aikataulujärjestelyihin.

Päädyin tekemään haastattelut mahdollisimman avoimina teemahaastatteluina. Avoimuudella tarkoitan paitsi avoimien kysymysten esittämistä, myös mahdollisimman suuren tilan antamista nuorelle itselleen tarinansa kertojana ja sisällön painottajana. Haastattelun peruskysymykset olivat seuraavat: Kuka olet? Millaista elämäsi on? Mitä ajattelet tulevaisuudesta? Jotta nuoren kertomus olisi mahdollisimman omaääninen, pyrin haastatteluissa osallistumaan enemmän vasta haastattelun edetessä ja esittämään myös mahdolliset täydentävät kysymykset mahdollisimman avoimina. Tavoitteenani on ollut tehdä kohtaamisesta luontevasti keskusteleva ja jokaisen nuoren valmiuksia kunnioittava. En siis ole sitonut haastattelua tiettyyn kaikilta kysyttävien kysymysten listaan tai tiettyyn määrään omaa osallistumistani tutkijana, vaan olen edennyt kunkin haastateltavan ehdoilla. Toisten kohdalla otin enemmän keskustelussa vetovastuuta, ja toiset nuorista kertoivat elämästään runsaasti ilman haastattelijan kysymyksiä.

Pohjaan tällaista osaltaan syvä- ja teemahaastattelun muotoja yhdistelevää haastattelutapaa Tuomen ja Sarajärven (2018, s. 88–89) kuvauksiin kummankin haastattelutavan eduista. Olen siis pyrkinyt antamaan nuorten omille painotuksille ja ajatuksille syvähaastattelun tavoin mahdollisimman paljon tilaa. Koen nuoren valinnat, mitä hän nostaa esille ja painottaa, itsessään tutkimuk-

sessani mielenkiintoisiksi. Haastattelun loppupuolella olen ottanut enemmän teemahaastattelun otetta ja pyrkinyt siihen, että jokaisen haastateltavan kanssa ovat tutkimuksen keskeiset näkökulmat tulleet jossain määrin läpikäydyiksi.

Lähtökohdiltaan haastattelu tutkimusmenetelmänä on luonnollisesti sellainen, että se saattaa karsia osan nuorista osallistumasta tutkimukseen. Psykososiaalisiin ongelmiin liittyy usein myös arkuutta uusien ihmisten kohtaamisessa sekä vaikeutta tuottaa oma itsensä osaksi keskustelua. Lopulta koen haastatteluihin tavoittaneeni melko monipuolisen joukon nuoria, jotka ovat hoitopolullaan ja tuen parissa eri vaiheissa ja joiden taustatekijöissä on vaihtelua. Samalla heitä kuitenkin yhdistävät koulutuksen ja työelämän ulkopuolella oleminen ja psykososiaalisten ongelmien kenttä. Koen haastatteluilla tavoittaneeni melko edustavan otoksen kohderyhmästä, sillä heillä on kokemuksia myös ajasta, jolloin he eivät ole olleet tuen piirissä vaan ovat muun muassa viettäneet aikaa kotiin eristäytyneinä. Siten heidän on mahdollista kuvata kokemuksiaan myös tuolta ajalta.

Haastattelut järjestettiin Vamoksen tiloissa, mikä osoittautui monella tapaa toimivaksi ratkaisuksi. Monilla ryhmä- ja yksilövalmennukseen osallistuvilla nuorilla on vaikeuksia elämänhallinnassa ja esimerkiksi asioiden muistamisessa ajallaan, mikä näkyi siinä, että sovittuja haastatteluja peruuntui kaksi siirtämistenkin jälkeen ja sovittua haastattelu-aikataulua muutettiin pariin otteeseen. Ajattelen tutun tilan helpottaneen nuorten osallistumista haastatteluihin paikasta toiseen siirtymisten poistuessa, ja todennäköisesti kynnys osallistua oli matalampi siksi, että haastattelut toteutettiin heille tutussa ympäristössä, johon he joka tapauksessa olisivat haastattelupäivänä ryhmätoimintaan osallistuakseen saapuneet. Nuoret tulivat haastatteluihinsa muun päivätoiminnan ohessa. Nuorten olisi ollut mahdollista toivoa myös muuta haastattelupaikkaa, mutta kaikki haastateltavat totesivat toteutuneen ratkaisun toimivaksi.

Yhteensä haastatteluja aineistoon kertyi seitsemän. Haastattelujen aluksi kertosin tutkimuksen tarkoituksen ja aineiston käytön periaatteet kullekin haastateltavalle ja vastasin nuorilla mielessä oleviin kysymyksiin. Kävimme myös tutkimuseettiset seikat ja suostumuslomakkeen (liite 3) rauhassa läpi, ennen kuin nuori haastattelun aluksi allekirjoitti suostumuslomakkeen. Näitä alkukeskusteluja en nauhoittanut. Haastattelunauhoille tallentui siten varsinainen haastattelu ja sen lopuksi haastattelutilanteesta käyty palautekeskustelu. Nauhoitettu aineisto koostuu siten seitsemästä äänitallenteesta, joiden yhteiskesto on 10 tuntia 24 minuuttia. Lyhin haastattelunauhoite on mitaltaan 74 minuuttia, pisin tunnin ja 56 minuuttia.

Analyysia varten nauhoitteet on litteroitu sanatarkasti. Olen myös merkinnyt litteroidessani päällepuhunnat, minimipalautteet sekä keskeiset äänensävyt ja mahdolliset muut merkitykseen tai sävyyn vaikuttavat seikat, kuten samanaikaisen toiminnan ja esimerkiksi huokaukset. Minimi-

palautteeksi katson hymähdykset ja muut vastaavat edellä sanottuun reagointia osoittavat äännähdykset, jotka eivät kuitenkaan ole selkeitä sanoja. Litteroidessani olen käyttänyt pilkkua kirjakielen tapaan erottamaan pää- ja sivulausetta, jotta pitkiä sitaatteja olisi helpompi lukea. Puherytmiin liittyvän tauon olen merkinnyt pisteellä. Lisäksi olen merkinnyt ajatteluun liittyvän lyhyen tauon yhdellä ja pitkän tauon kahdella ajatusviivalla. Katson tällaisen litteroinnin olennaiseksi, koska kokemuksista kertomiseen liittyy usein myös tunnereaktioita, joita heijastellaan puheen ohessa monin ei-sanallisin keinoin. En ole muokannut nuorten käyttämää kieltä tai sensuroinut puheessa mahdollisesti esiintyviä voimasanoja enkä muokkaa myöskään esille nostamiani sitaatteja tai poista niitä sanoja, sillä katson niiden heijastavan osin joidenkin haastateltujen tunneilmaisun voimakkuutta. Litteroidessa olen poistanut haastattelussa nuoren tunnistamiseen mahdollisesti johtavat koulujen nimet, asuinpaikan ja muut sellaiset seikat, joiden muuttaminen yleisempään muotoon ei heikennä tutkimuksessa tavoiteltavaa tietoa. Esimerkiksi koulut näkyvät litteroinnissa koulumuodon nimityksellä. Lisäksi jätin haastattelusta litteroimatta niitä seikkoja, joita nuori haastattelun lopussa käydyssä keskustelussa kertoi haluavansa sieltä pois. Näitä seikkoja oli lopulta hyvin vähän: kolme yksittäistä kohtaa.

Litteroidessani käytin päällepuhuntojen merkinnän helpottamiseksi kirjaisinjajina Courieria, kirjaisinkokoa 10. Litteroinnista jätin pois tutkimuskysymyksen kannalta epäolennaiset osat haastattelun lopussa käydyistä palauteskeskusteluista eli litteroin muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta vain haastattelurunon mukaisen osuuden äänitteistä. Litteroituna haastatteluaineistoa kertyi yhteensä 222 yksipuolista liuskaa.

3.3.2 Tietoja haastatelluista nuorista

Nuoret kertoivat varsin avoimesti elämästään, kokemuksistaan ja näkemyksistään haastattelujen aikana. Haastattelujen aikana naurettiin paljon, vietettiin ajoittain hiljaisia hetkiä ja vieritettiin myös kyyneleitä. Väistämättä syntyi käsitys, että osalla haastateltavista oli vahva tarve päästä kertomaan kokemuksistaan ja tulla kuulluksi. Osa haastateltavista oli myös valmistautunut haastatteluun ennakkotehtävän (kts. liite 1) avulla, ja heillä oli vahva tavoite tutkimukseen osallistumalla päästä vaikuttamaan siihen, miten mielenterveyden ongelmista ja syrjäytymisestä sekä niistä kärsivistä nuorista keskustellaan. Haastattelijana koen nöyryyttä sen edessä, kuinka paljon nuoret olivat valmiita kertomaan itsestään ja elämästään tuntemattomalle henkilölle. Koen myös haastattelujen ilmapiirin alkujännityksen jälkeen olleen luottamuksellisen ja kohtaamisten olleen haastatteleminen sijaan pikemminkin luontevaa keskustelua teemojen ympärillä.

Haastateltavia oli yhteensä seitsemän: neljä mies- ja kolme naisoletettua. Jokainen valitsi itselleen pseudonimen, jolla heitä tutkimusraportissa kutsun. Haastattelussa en erityisesti kysynyt seksuaalisesta suuntautumisesta, mutta useat nuoret nostivat itse myös tämän osaksi keskustelua. Haastateltavissa nuorissa on siten itsensä heteroksi ja biseksuaaliksi määritteleviä nuoria, mutta myös yksi nuori, joka kuvasi, ettei halua määritellä itseään tässä suhteessa millään tavoin. Nuorten seksuaalinen suuntautuminen nousi esille melko neutraalisti ja lähinnä seurustelusuhteista keskusteltaessa. Nuorista kolmella oli haastatteluhetkelläkin seurustelusuhde; toisaalta haastateltavista kolme ei ollut vielä kokenut yhtään seurustelusuhdetta.

Nuoret jakautuvat iältään melko tasaisesti 20–29 ikävuoden väliin. Heidän asumistilanteensa olivat haastatteluhetkellä vaihtelevia. Kaksi nuorista asui omassa asunnossa, yksi tukiasunnossa ja kaksi yhdessä toisen vanhempansa kanssa. Yksi nuorista asui virallisesti vanhempiensa luona, mutta kertoi viettävänsä enemmän aikaa seurustelukumppaninsa luona. Yhdellä nuorista oli oma asunto, johon hän oli tekemässä paluuta vanhempiensa luona vietetyn kuukausia kestäneen asumisjakson jälkeen.

Nuorista kahdella on ammattikoulututkinto – toisella peruskoulu-, toisella lukiopohjalta. Ylioppilaita haastateltavissa on peräti viisi, ja pelkän peruskoulututkinnon varassa olevalla nuorellakin on takanaan lukio-opintoja yli 2/3 lukion kurssimäärästä. Haastateltaviin valikoitui siten selkeästi sellaisia nuoria, joilla voi ajatella olevan valmiuksia oppimiseen ja takanaan myös sellaista elämäntilannetta, joka on jossakin vaiheessa mahdollistanut yleisten koulutuspolkujen seuraamisen. Ajattelen, että tällainen tausta heijastuu tutkimuksen aineistoon siten, että en aineiston avulla pääse kiinni siihen osaan nuorista, joille koulunkäynti itsessään oppimisvaikeuksien tai jo varhaisessa elämänvaiheessa alkaneiden vakavien elämäntilannan ongelmien vuoksi olisi ollut erityisen vaikeaa. Lisäksi taustalla olevat opinnot voivat vahvistaa nuoren kykyä eritellä omaa elämäntilannettaan ja tarkastella sitä useista näkökulmista.

Jo pelkästään Vamoksen toiminnan piirissä oleminen rajaa luonnollisesti haastateltavani tiettyyn nuorten aikuisten ryhmään kuuluviksi. He kaikki ovat jo aiemmin olleet jonkin palvelun piirissä ja sitä kautta ohjautuneet Vamoksen yksilöllistettyjen palveluiden pariin. Tutkimuksellani en tavoita vaikeimmin tavoitettavien nuorten aikuisten ryhmää: kotiinsa sulkeutuneita ja kaikkien tukitoimien ulkopuolella olevia nuoria. Toisaalta ajattelen, että haastattelemini nuorten aikuisten kokemusten kautta voidaan saada välähdyksiä myös ajasta, joka on edeltänyt erilaisten palveluiden pariin ohjautumista.

Työssään loppuun palanutta nuorta lukuun ottamatta nuorilla on yhteisenä kokemuksena opintojen keskeytyminen: monella yhtä useammasta koulutusohjelmasta. Aineistossa huomiota herättää

myös se, että nuorista kolmella on taustaa koulukiusattuna sekä siihen liittyviä yksinäisyyden ja itsetunto-ongelmien kokemuksia. Työkokemusta koulutukseen liittyvien työharjoittelujen lisäksi on nuorista vain kahdella: toisella seitsemän kuukautta ja toisella viisi vuotta. Nuoret ovat koulutuspolullaan myös keskenään osin eri vaiheissa. kahdella tulevaisuudensuunnitelmat ja mahdollinen tulevaisuuden ala ovat vielä epäselvät, yhdellä haaveet tulevasta alasta eivät vielä ole edenneet takaisin opintoihin hakeutumisen asteelle, mutta neljä haastateltavaa hakeutui enemmän tai vähemmän varmoina opiskelemaan kevään 2019 yhteishaussa.

Kaikkia haastateltuja nuoria yhdistää masennusdiagnoosi. Keski vaikean tai vaikean masennuksen lisäksi monella on myös muu mielenterveyden diagnoosi: päihdehäiriö, uniongelmia, persoonallisuushäiriö, työuupumus, ahdistuneisuushäiriö, sosiaalinen ahdistus, sosiaalisten tilanteiden pelko tai syömishäiriö. Osalle nuorista diagnooseja on kertynyt useita. Yhtä lukuun ottamatta nuorilla on mielenterveyden oireisiinsa myös lääkitys. Päihdehäiriö on diagnosoitu kolmella nuorella, joista yhdellä päihteidenkäyttö on ollut varsin runsasta ja monimuotoista. Kolme nuorta eli haastattelun aikaan käytännössä päihteetöntä elämää. Monella nuorista on ollut tai oli edelleen haastattelun aikaan itsetuhoista ajattelua, itsensä vahingoittamista tai jopa itsemurhayrityksiä. Yksi nuorista on tästä syystä ollut myös useilla osastohoitojaksoilla.

Nuorten hoitopolut ja kontaktit ovat myös vaihtelevia. Psykoterapiaa on saanut tai siinä haastattelun aikaan oli nuorista viisi. Kaikkia kuitenkin yhdistää halu käsitellä asioitaan terapiassa ja kokemus terapian hyödyllisyydestä. Kolme nuorista on saanut mielenterveyden ongelmiinsa osastohoittoa. Kaksi nuorista on myös tullut Vamoksen toiminnan piiriin päiväosastolta. Vamoksen toiminta jakautuu kahteen ryhmään: rytmij- ja starttiryhmään. Haastatelluista vain yksi oli haastattelujen aikaan rytmiryhmässä, joka keskittyy ennen kaikkea elämänhallinnan ja arjen rutiinien tavoittamiseen. Muut haastateltavat kävivät starttiryhmässä, jonka tavoitteet liittyvät vahvemmin koulutukseen ja työelämätaitoihin. Osalla starttiryhmäläisistä on takanaan myös puolen vuoden jakso rytmiryhmän toimintaa. Lisäksi nuoret ovat saaneet tukea muun muassa pajatoiminnasta ja muista kuntouttavista ryhmistä sekä erilaisista järjestöjen nuorisoprojekteista.

Tietoja haastateltavista olen koostanut henkilöittäin silmäiltävään muotoon liitteeseen 4.

3.3.3 Kattegoria-analyysin käyttö tutkimuksessa

Aineiston analyysimenetelmänä on kategoria-analyysi, jolla tiivistetysti tarkoitetaan kategorioiden ja kategorisaation tutkimista. Tällainen aineiston analyysimenetelmä muodostaa avaran aineistolähtöisen lähestymistavan, jossa tarkastellaan ihmisten puheessaan ja vuorovaikutuksessa tuotta-

mia, kuvaamia ja valitsevia kategorioita. Kategoriat syntyvät, kun nimeämme ja luokittelemme ihmisiä ja asioita, jolloin samalla luomme järjestystä ja ymmärrettävyyttä yhteistoimintaan ja sosiaaliseen maailmaan. Tutkimuksen kohteena on siten arkielämä ja arkisessa vuorovaikutuksessa tuotettava sosiaalinen järjestys. Samalla kiinnostuneita ollaan siitä, mitä kulttuurisesti jaettu merkityksiä kategorian käyttö yksittäisessä tilanteessa nostaa esille ja millaisia seurauksia kategorioiden käytöllä ihmiselle on. (Juhila ym., 2012, s. 17–19, 24.)

Kategoria rakentuu ihmistä tai asiaa kuvaavista ilmauksista sekä niistä määreistä ja toiminnoista, joita kulloinkin liitämme kuvattuun kategoriaan. Kategoriakokoelma puolestaan muodostuu toisiinsa liittyvistä kategorioista kategoriamääreineen. Yksi ihminen tai asia voi kuulua jäseneksi useisiin kategorioihin, joten tutkimuksen kannalta mielenkiintoisia ovat haastateltavien kulloinkin tekemät valinnat. Lisäksi kategorioiden tuottaminen on aina myös toimintaa, jolla on seurauksia ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa tai luonnehditun kategorian jäsenille. Kategorioita ja kategoriakokoelmia analysoimalla voidaan siten tarkastella henkilön näkökulmaa ja suuntautumista sekä arvostuksia. (Juhila ym., 2012, s. 26–27, 29.)

Kategorioita käytetään myös oman identiteetin sekä toiseuden ja erojen tuottamisessa. Kategoriisaatiossa tulkitaan, millainen joku muu tai itse on. Identiteettikategorian käsitettä käytetään silloin, kun kategorian käyttö suoraan nimeää samalla sen, millaisena ihminen nähdään. Identiteettikategoriat sisältävät aina myös määreitä ja moraalisia arvotuksia, joten niiden käyttö määrittelee usein myös suhdetta ja asemaa suhteessa toisiin ihmisiin. Usein identiteettityöksi nimitetyssä itsen kuvaamisen prosessissa joudutaan myös tasapainoilemaan kategorioiden rajoilla tai kahden rinnakkaisen kategorian välillä. (Suoninen, 2012, s. 89–90, 93, 115–116.)

Juhila (2012a) kuvaa, että käytämme arkisessa elämässä kategorioita moraalisen järjestyksen säätelyyn ja ylläpitämiseen. Kategoriaan liitetystä toiminnasta tai määreestä poikkeaminen rakentaa selontekovelvollisuuden. Selonteot selittävät siten totutusta poikkeavaa käytöstä tai ominaisuutta. Ongelmaksi puolestaan mielletään tilanne, jossa toiminta ja odotukset ovat ristiriidassa. Puolustava selonteko poistaa vastuuta oudosta käyttäytymisestä, oikeuttava selonteko esittää käytöksen syiden kautta perustelleen hyväksyttäväksi ja syyttävä selonteko liittää vastuun toiminnasta tai ominaisuuksista suoraan toimijaan. Ongelmien ratkaisuun ja selittämiseen pyrkivistä selonteista rakentuu usein kausaalisesti rakennettuja ongelmatarinoita, joissa sijansa on yksilön kokemuksilla. (Juhila, 2012a, s. 133–134, 136–137, 141, 159.)

Selontekojen voidaan nähdä heijastelevan haastatellun rajankäyntejä, ongelmaksi tunnistamia asi- antiloja ja toimintoja sekä koettua painetta oman identiteetin tai toiminnan selittämiseksi. Selontekoa kutsuukin Juhilan (2016b) mukaan esiin myös ihmisen kokema oma epäonnistuminen jonkin

kategorian jäsenyydessä suoriutumisessa. Usein tällainen rajapuhe ja epäonnistumispuhe on myös oman tiettyyn kategoriaan kuulumisen arviointia ja pohdintaa. (Juhila, 2012b, s. 206, 215.)

Litteroidusta aineistosta olen ensimmäisessä vaiheessa kerännyt tietoa henkilöiden tilanteesta luvussa 3.3.2 esitetyistä näkökulmista. Ajattelen näiden tietojen olevan sekä itselleni että tutkimusraporttini lukijalle sellaisia taustatietoja, jotka auttavat kontekstoimaan nuorten puheesta esille nousevia identiteettejä ja selontekoja. Niin tämä alkukartoitus kuin aineiston tarkempi, tutkimuskysymyksen mukainen analyysi on tehty käyttäen Atlas.ti-ohjelmistoa, joka on kehitetty erityisesti laadullisen tutkimuksen välineeksi. Aineistosta olen etsinyt nuorten nimeämiä kategorioita, kategoriamääreitä ja selontekoja merkiten niihin liittyviä lausumia (kts. liite 5). Lausumaa tutkimuksessani edustaa pääsääntöisesti lause, virke tai useamman virkkeen kokonaisuus. Koska näin määriteltynä lausuma on analyysiyksikkönä melko laaja kokonaisuus, on yksi lausuma voinut sisältää niin kategorian nimeämisen, kategoriamääreitä kuin selonteonkin. Lisäksi olen merkinnyt lausumiin nuorten esille nostamien näkemysten ja kokemusten teemat havaitakseni niiden yhteydet nuorten tuottamiin identiteetteihin.

Alkukartoituksen jälkeen olen lähtenyt etsimään aineistosta nuorten suoraan nimeämiä, itseensä liittämiä kategorioita ja ryhmäjäsennyksiä. Tämän jälkeen olen käynyt aineistoa läpi etsien sieltä edellisiin liittyviä kategoriamääreitä. Koska katson identiteetin ja ryhmäjäsennyksen määrittävän sekä samanlaisuuden että erontekojen kautta, kategorioiden ja ryhmäjäsennyksienkin kohdalla kyse voi olla yhtä hyvin myönnetyistä eli liittymistä kuin vastustavasta eli erontekoa kuvaavasta lausumasta. Kategorioiden yhteydessä olen merkinnyt niiden yhteydessä käytetyt selonteot ja mahdolliset lausumiin liittyvien kokemusten ja näkemysten teemat. Niin identiteettikategorioille ja ryhmäjäsennyksille kuin kokemuksille ja näkemyksellekään en ole etukäteen hahmotellut kategorioita, vaan aineistoa analysoidessani nimeäminen on ollut aineistolähtöistä ja siten suoraan nuorten tuottamaa.

Analyysin eri vaiheissa kertyneitä lausumia nostan esille aineisto-otteina. Kategorioista ja kategoriamääreistä olen muodostanut kategoriakokoelmia, joiden mukaan jäsenyvät tuloksia avaavat alaluvut. Kategoriakokoelmat olen muodostanut samansuuntaisia yksilöllisesti nimettyjä identiteettejä ja ryhmäjäsennyksiä sekä niihin liittyviä määreitä ryhmittelemällä. Näin olen pyrkinyt hahmottamaan nuoria yhdistäviä ja osin myös toisistaan erottavia identiteettejä sekä niihin liittyviä kokemuksia ja näkemyksiä eri teemoista. Tämä tarkoittaa sitä, että olen esimerkiksi tarkastellut opiskeluun liittyviä eri identiteettejä yhtenä erilaisia opiskelusuhteita heijastelevina identiteetteinä ja nimennyt ne oppijaidentiteetiksi. Tutkielmani painopiste ei kuitenkaan ole vain nuorten identiteettien nimeämisessä, vaan identiteetin käsite ja kategoriakokoelmat toimivat pikemminkin apu-

välineenä pyrkimyksessäni tavoittaa nuorten ydinkokemusta itsestään ja ajattelua, joka kuvaa nuorten nykyistä elämäntilannetta sekä suhtautumista menneeseen ja tulevaan.

3.4 Tutkimuseettisiä näkökulmia

Olen rajannut tutkimukseni täysi-ikäisiin nuoriin, ja heidän osallistumisensa haastatteluun on ollut vapaaehtoista. Psykososiaalisesti oireilevien nuorten kohdalla olennaista on riittävän tasapainoinen elämäntilanne, jotta tutkimukseen osallistuminen ei itsessään vaaranna nuoren hyvinvointia. Kuula (2011, s. 45) toteaa, että henkisen kuormituksen arvioiminen etukäteen on vaikeaa, jolloin korostuu tutkittavien kunnioittava kohtelu ylipäätään. Esimerkiksi kahdelle sovittuun haastatteluun saapumatta jättäneelle nuorelle kerrottiin mahdollisuudesta varata uusi aika, mutta heitä ei tämän jälkeen mitenkään houkuteltu tai painostettu osallistumiseen. Näin alkuperäisen yhdeksän suunnitellun haastattelun sijaan lopulta toteutui seitsemän haastattelua. Toisaalta kertominen ja kuulluksi tuleminen voidaan nähdä myös voimauttavana tilanteena, joten kaikille nuorille on lähtökohtaisesti tarjottu mahdollisuutta tulla haastatteluun niin, ettei heidän diagnoosinsa tai senhetkinen ulkopuolelta arvioitu jaksamisensa ole rajannut osallistumista. Kuula (2011) toteaa, että aiheen arkaluonteisuus, jollaiseksi nähdäkseni mielenterveyden ongelma ja syrjäytyminen voidaan nähdä, ei saa itsessään olla este tutkimuksen tekemiselle. Lisäksi aikuisten tutkittavien kohdalla tutkijan on voitava luottaa siihen, että riittävän tiedonsaannin jälkeen osallistujat tekevät punnitun valinnan osallistuessaan tutkimukseen. (Kuula, 2011, s. 93-94.) Selkeimmän rajauksen tutkimuksessani muodosti täysi-ikäisyyden vaatimus.

Omasta elämästä ja tilanteesta kertominen on luonnollisesti intiimi tilanne, mitä olen pyrkinyt huomioimaan kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Kuula (2011) korostaa, että vapaaehtoisuus on olennainen osa osallistujien itsemääräämisoikeutta. Se ei kuitenkaan toteudu ilman riittävää tietoa siitä, mihin ja millaiseen tutkimukseen on osallistumassa, sekä siitä, mihin kerättyjä tietoja tullaan käyttämään. (Kuula, 2011, s. 44–45.) Tutkijana en ole tarvinnut haastateltavista taustatietoja, sillä tarkoitus on ollut keskittyä nimenomaan nuoren omiin käsityksiin, kertomukseen ja kokemuksiin. Tutkimuksessa ei siten ole käsitelty esimerkiksi organisaation dokumentteja tai työntekijöillä nuorista mahdollisesti olevia tietoja. Minulla ei myöskään ole ollut tutkittavistani tällaisia seikkoja muutoin tiedossani. Haastateltavat ovat voineet säädellä sitä, millaisia asioita nostavat haastattelun edessä käsittelyyn ja millä laajuudella. Kuula (2011, s. 46) toteaa, että mahdollisuus säädellä itsestään kertomiaan tietoja on olennainen yksityisyyden suojaamisen edellytys. Tämän oikeuden

säädellä kertomaansa olen kertonut haastateltaville sekä haastattelukutsussa (liite 2) että haastattelun alussa. Haastattelujen kulkua olen kuvannut tarkemmin luvussa 3.3.1.

Haastateltavilla on myös ollut oikeus keskeyttää osallistumisensa tutkimukseen vielä haastattelun aikanaan. Kerroin nuorille, että heidän halutessaan keskeyttää haastattelun, nauhoitus poistetaan. Haastattelun alussa olen käynyt jokaisen nuoren kanssa sanasta sanaan suostumuslomakkeen (liite 3) läpi ja pyrkinyt varmistamaan, että nuori ymmärtää lomakkeen tiedot ennen sen allekirjoittamista. Haastattelun lopuksi olemme käyneet keskustelua haastattelusta, ja olen kysynyt jokaiselta nuorelta mahdollisesti heidän poistettavaksi haluamiaan kohti. Lisäksi olen kertonut nuorille mahdollisuudesta olla minuun yhteydessä asiasta myös myöhemmin. Jälkikäteen yhteydenottoja ei ole tullut.

Haastateltavat saivat haastattelun aluksi valita itselleen pseudonimen, jolla esiintyvät tutkimuksessani. Aineiston litterointivaiheessa olen muokannut yleisemmiksi aineistosta sellaiset viittaukset, jotka voisivat tehdä yksittäisen nuoren suoraan tunnistettavaksi. Tällaisia seikkoja ovat esimerkiksi kaupunginosat, tarkat hoitotahot tai koulujen nimet. Kuula (2011, s. 88–89) toteaa tällaisen aineiston käsittelyn tavan, joka estää suoran tunnistamisen, useimmiten riittäväksi. Aineiston anonymisoinnista huolimatta on silti olemassa selvä mahdollisuus, että nuoren oma työntekijä tai muut saman Vamos-ryhmän nuoret yhdistävät joitakin seikkoja tutkimuksen raporttia lukiessaan haastateltuun nuoreen ja tunnistavat nuoren tutkielmastani. Tästä olen maininnut myös infokirjeessä ja keskustelin asiasta erikseen jokaisen nuoren kanssa haastattelun aluksi ja lopuksi. Kukaan nuorista ei pitänyt Vamoksen piirissä tunnistetuksi tulemisen mahdollisuutta häiritsevänä tai itselleen haitallisena. Nuoret totesivat samassa ryhmässä olevien ja ohjaajien tietävän heistä joka tapauksessa paljon ja kertoivat ryhmän hengen olevan ylipäättään luottamuksellinen. Osa nuorista totesi, että voisi antaa haastattelun omalla nimelläänkin.

Kuula (2011) pitää pseudonimien käytön ja yksilönä esittämisen tutkimuksen raportoinnissa olevan toimiva käytäntö siksi, että täydellä yksilöiden anonymisoinnilla voidaan vaikeuttaa laadullisen aineiston ymmärtämistä. Toisaalta Kuula toteaa, että yksilöllisistä mielipiteistä tulisi myös saada olla ylpeä. Lisäksi hän nostaa esille sen, että tutkijan esille tuomien tulosten ja tulkintojen arvioimiseksi osallistujien kontekstiin liittäminen voi olla olennainen seikka. (Kuula 2011, s. 139–140, 149.) Tutkijana ajattelen kunnioittavani haastattelemini nuorten aikuisten kokemuksia ja näkemyksiä sillä, että he saavat tutkimuksessani olla mukana yksilöinä vaihtelevine taustoineen ja elämänpolkuineen. Nuorten äänen esille nostamisen tavoite toteutuu nähdäkseni parhaiten silloin, kun nuorten aineisto-otteet on mahdollista liittää myös nuoren yksilölliseen elämäntilanteeseen.

Tutkijana minulla on siis ollut lähtötavoitteita: haluan antaa nuorelle mahdollisuuden tulla kuuluksi tilanteessaan ja vallan määrittää, mitä ja miten itsestään kertoo. Haastattelurunko tuo tähän luonnollisesti kuitenkin omat haasteensa, joten olen haastattelun aikana korostanut nuorille myös heidän oikeuttaan jättää vastaamatta kysymyksiin. Olen tiedostanut, että haastattelun aikana esille voi nousta kipeitä kokemuksia ja muistoja, joiden käsittelyyn nuori saattaa tarvita apua. Tästä syystä olennaista haastateltavien valinnassa juuri Vamoksen kautta on ollut se, että heillä on kontakti asioistaan perillä olevaan aikuiseen ammattilaiseen. Olen myös haastattelun aikana tunnustellut nuoren tilaa ja ottanut vakavasti vastuuni jättää jatkokysymykset kysymättä, mikäli nuori on vaikuttanut ahdistuvan aiheesta. Toisaalta koen kaikilla nuorilla, haavoittuvuudestaan riippumatta, olevan oikeus tuoda tarinansa esille niin halutessaan ja valitsemassaan laajuudessa. Haastatteluissa mentiin osin odottamaani syvemmälle henkilökohtaisiin kokemuksiin ja tunteisiin.

Haastattelunauhoitukset olen poistanut henkilökohtaiselta nauhuriltani litterointien valmistuttua. Litteroituja haastatteluja säilytän henkilökohtaisella tietokoneellani salasanalla suojattuina. Tutkimuslupahakemukseni on käsitelty 14.3.2019 Helsingin Diakonissalaitoksen eettisessä toimikunnassa, joka on antanut tutkimusluvan. Tutkimusta on tutkimussuunnitelman ja lupahakemuksen perusteella puoltanut myös Vamos- ja työllisyyspalveluiden palvelualuejohtaja Terhi Laine.

4 Haasteltuja nuoria yhdistävät identiteetit ja kokemukset

Olen jakanut tutkimukseni tulokset alalukuihin analyysivaiheessa haastatteluista löytyneistä kategorioista ja kategoriamääreistä muodostamieni kategoriakokoelmien mukaan. Nämä nuorten puheesta rakentuneet kategoriakokoelmat edustavat useamman kuin yhden haastattelemani nuoren tuottamia identiteettejä, jotka ovat tuloslukujen rakenteen pohjana ja näkyvät niiden otsikoinnissa. Identiteettien avaamisen ohessa tarkastelen nuorten puheessaan niihin yhdistämiä kategoriamääreitä ja selontekoja. Kunkin identiteetin yhteydessä käsittelen nuorten samassa yhteydessä kuvaamia kokemuksia tai näkemyksiä. Identiteettien ryhmittely kolmeen päälukuun on osin pelkistävä ratkaisu siksi, että identiteetit ja kokemukset luonnollisesti lomittuvat ja kietoutuvat monin tavoin toisiinsa. Koen kuitenkin tekemäni lukujaon heijastavan pitkälti haastatteluista rakentuvaa kokonaiskuvaa.

Vältän tulosten auki kirjoittamisessa jatkuvaa kategorianalyysin käsitteistöön viittaamista. Siksi viittaatan kategoriakokoelmaan identiteettinä ja selonteon ohella puhun suoraan kokemuksesta ja

näkemyksestä silloin, kun niitä identiteetin yhteydessä käytetään. Kokemus liittyy useimmiten elämänkulkuun ja kausaalisuuteen perustuviin selontekoihin ja näkemykset nousevat esiin usein normisyihin ja vertailuun perustuvissa selonteoissa. Clarkeburn ja Mustajoki (2007) toteavat, että rajatun joukon tuntemien tieteellisten ja analyysivälineistöön liittyvien käsitteiden käyttö voi itsessään sulkea lukijakunnasta ulos niitä, joille käsitteistö ei ole tuttua. (Clarkeburn & Mustajoki, 2007, s. 111.) Ajattelen popularisoivan raportointivalintani mahdollistavan tulosten tarkastelun silloinkin, kun lukija ei jaksa perehtyä kategoria-analyysiin tutkimusmenetelmänä.

Etenen aineistosta tekemieni havaintojen kohdalla tiivistävällä otteella. Kuhunkin näkökulmaan nostan kuitenkin esiin nuorten omaa ääntä aineisto-otteina. Näin joissakin kohdin tiettyä näkökulmaa vahvimmin esille nostanut nuori saa muiden puolestapuhujan roolin tutkimuksessani. Tällaista valintaa voidaan luonnollisesti kritisoida nuorten ajatusten yhdenmukaistamisesta, mutta ajattelen, että tekemällä tällaisen valinnan toimin samalla myös nuorten äänen vahvistajana niissä seikoissa, joita kuitenkin yhtä useampi nuori tutkimukseni aineistossa painottaa. Luvuissa puran myös niitä luvun näkökulmaan liittyviä kategorioita, joihin viittaa vain yksittäinen nuori. Tuloksia purkaessani viittaan paikoin lyhyesti myös lähdekirjallisuuteen.

Kunkin tulosluvun perään olen tiivistänyt laatikkoon nuoria yhdistävän identiteetin eli kategoriakokoelman analyysin näkökulmasta. Nuorten haastatteluissa nimeämät kategoriat olen listannut sellaisenaan. Useamman nuoren samaoin nimeämää kategoriaa en ole toistanut. Lisäksi laatikoihin olen listannut nuorten tuottamat kategoriamääreet ja nuorten käyttämät selonteot sekä nuorten samassa yhteydessä kuvaamat kokemukset.

4.1 Nuorten itsetutkiskeluun pohjaavat identiteetit

4.1.1 Sairastuneet ja osin identiteettinsä kadottaneet

Haastattelemanuoret kuvaavat monin tavoin ja erityisesti epäonnistumisen kokemuksiin liitettyä sitä, miten sairastuminen mielenterveyden häiriöön on kyseenalaistanut siihenastiset käsitykset itsestä ja erityisesti tulevaisuuden suunnasta. Tämä ilmenee aineistossa itseä etsivän, murehtijan, hukassa olevan, ennen menestyneen ja identiteettikriisiä läpikäyvän kategorioina, jotka olen kategoriakokoelmana nimennyt identiteettinsä kadottaneen identiteetiksi. Oyserman ja James (2011) kuvaavat suurten elämänmuutosten, kuten työttömyyden, parisuhteen päättymisen sekä fyysisen tai psyykkisen sairastumisen, johtavan usein siihen, että ihmisen kosketus identiteet-

teihinsä ja tulevaisuuteen katkeaa. Kerran luoduista tulevaisuuteen suuntaavista identiteeteistä luopuminen on raskasta ja vaikuttaa yksilön hyvinvointiin. (Oyserman & James, 2011, s. 125, 140.)

Haastattelemani nuoret ovat osin eri vaiheissa siinä, kuinka paljon he kykenevät kuvaamaan itseään, vahvuuksiaan ja heikkouksiaan sekä muotoilemaan ajatuksiaan tulevaisuudesta. Erityisesti haaveileminen tuntuu olevan osalle nuorista vaikeaa, sillä kokemus epäonnistumisesta ja sairauden aiheuttamista muutoksista toimii itsen määrittelyn ytimenä. Tällöin nuoren näkökulma itseensä ja elämään vaikuttaa olevan menneeseen ja nykyhetkeen kiinnittynyt. Moni kuvaa etsivänsä itseään uudelleen, ja pari nuorista sanoittaa kokemustaan sairastumisesta suoraan identiteetikriisiksi. Selonteot ovat vahvasti menneeseen elämäntilanteeseen ja identiteettiin vertailevia sekä syy-seuraussuhteita pohtivia.

Aleksin kuvaus sairastumisen vaikutuksista omassa elämässään tiivistää yleisesti nuorten kokemuksen siitä, miltä tuntuu menettää yhteys entiseen itseensä ja miten muutokset vaikuttavat elämään. Aleksin kuvaus masennukseen sairastumisen ja päihderiippuvuuden aiheuttamasta kriisistä identiteetissään: *Se on semmoinen aika raju pudotus, kun on kuitenkin niin kuin hyvästä perheestä ja lapsena ollut todella hyvä koulussa ja yläasteella sujuneet asiat aika hyvin ja se lukiokin sujui aluksi tosi hyvin. Että sitten kun se muuttui yhtäkkiä siihen, ettei mikään kiinnostanut ja tuli vielä näitä päihteen kuvioita niin – se oli itsellekin aika kova kolaus, että miksi musta on tullut tämmönen.* Osaa haastattelemistani nuorista yhdistää tunne siitä, ettei enää ole sama ihminen kuin ennen sairastumista on ollut.

Aleksin kuvaus tekemänsä identiteettityötä: *On ollut aika pitkä ja todella työläs prosessi etsiä taas itseään, koska viimeiset pari vuotta on ollut aika semmoinen sumu siitä, että kuka mä oon, mitä mä teen, mitä mä haluan. Eikä voi kyllä missään määrin sanoa, että olis ollut onnellista elämän aikaa.* Koettu muutos identiteetissä heijastuu siihen, miten Aleksin suhtautuu tulevaisuuteen ja masennuksen syvenemisen mahdollisuuteen: *Tällä hetkellä ei oo epävarmuutta mutta takaraivossa on aina se, että mitä jos.* Tulevaisuus asettuu masennuksen ja itsensä kadottamisen kokemusten myötä aiempaa epävarmemmaksi.

Aleksin edustaa toipumisprosessia pitkälle käynyttä ja identiteettiään jo takaisin löytänyttä nuorta. Hänen kokemuksensa menneiden vuosien hukassa olemisesta on osalle haastattelemistani nuorista olennaisesti läsnä oleva kokemus haastatteluhetkellä. Romakkaniemi (2011) kuvaa, että masennus kyseenalaistaa yksilön identiteetin ja kokemuksen todellisuudesta, sillä oma toiminta alkaa usein tuntua vieraalta ja havaintojen negatiivisuus valtaa alaa. Tunnekokemuksia voivat olla kiinnostuksen ja mielekkyyden katoaminen, itseinho, toivottomuus ja ahdistuneisuus. (Romakkaniemi, 2011, s. 95–101.) GG pohtii omaa identiteettiään ja sen hahmottamisen vaikeutta yhdistäen sen masen-

nukseen: *Mulla ei oo vahva käsitys siitä, mikä mä oon ja mikä mua kuvaa. Tuntuu eri hetkinä erilaiselta ja silloinkaan mä en osaa sanoo. Tuntuu, että mä oon vaan tyhjä kuori. Se varmaan liittyy osin tähän masennukseen, kun kaikki on vaan harmaata.* Samalla tavalla itseään kuvaavat myös Turo, Martta ja Masa. Näiden neljän nuoren pohdintoja identiteetistään kuvaavat keskeisimmin epävarmuus, vaihtelevuus, itsetunnon puute ja kyvyttömyys tehdä valintoja tai toimia päätösten suuntaan. Osin kuvaukset ovat myös keskenään ristiriitaisia. Martta kuvaa tietävänsä suurin piirtein, mitä haluaa, ja olevansa myös luonteeltaan päättäväinen. Toisaalta hän seuraavaksi pohtii: *Etsin itseäni joka hetkellä, että tuntuu, että mä en niinkun tiedä, kuka mä oon. Kuka mä oon ja mitä mä teen ja miten mä selviin?* Haastattelemilleni nuorille jo suunnitellun tulevaisuuden kyseenalaistuminen ja samalla entisen identiteetin murtuminen vaikuttavat tuottavan epävarmuutta niin itsen määrittelyssä kuin tulevaisuuden suunnittelussakin.

Jonna kuvaa loppuun palamisen ja masennukseen sairastumisen vaihetta suhteessa työhön ja huoltoriitojen keskellä elettyyn lapsuuteensa: *Loppuvaiheessa oli semmoista, että mä en enää tiennyt, että teenkö mä [työtä] itteni ja [asiakkaiden] vuoksi vai siksi, että mä voin näyttää mun vanhemmille.* Jonna liittyy selonteoisensa vaikeutensa työssä ja sairastumisensa lapsuuden kokemuksiin ja niihin identiteetin osiin, jotka toistavat lapsena koettua hätää ja halua olla vanhemmille mahdollisimman hyvä lapsi. Jonna on nuorista ainoa, joka käyttää puheessaan ammattilaisen kategoriaa. Siten käsittelemättömät ongelmat ja sairastumisen ajan haastavat tilanteet vaikuttavat yhdessä kyseenalaistaneen sekä rakennetun ja vahvaksikin koetun ammatti-identiteetin että käsityksen itsestä itsenäisenä aikuisena. Huomattavaa on se, että Jonna on psykoterapian avulla saanut rakennettua selityksiä identiteettinsä kadottamiselle ja kuvaa siksi kykenevänsä yhdistämään menneen ja nykyhetken kokemuksia sekä niiden keskinäistä vaikutusta elämässään.

Moni haastattelemanuori tuottaa itsestään myös sellaisia kategorioita, jotka tulevat esille nimetyinä ja ilman selontekoja. Vaikka kaikki kuvaavat kadonnutta identiteettiä, nuorilla tuntuu olevan myös selviä käsityksiä joistakin identiteeteistään. Nuorten käyttämiä kategorioita ovat hyvän perheen lapsi, lukion käynyt, tutkinnon suorittanut, ylioppilas, nuori, luontoihminen ja maalla viihtyvä tai kaupunkilainen. Huomiota kiinnittää se, että tutkinnon suorittaminenkaan ei tunnu avaavan selonteoissa yhteyttä tulevaisuuden suunnitteluun, vaan tämä sijoitetaan menneestä kertomisen kontekstiin. Tulevaisuuden suunnittelua ja itsen määrittelyä ei aina helpota myöskään omien vahvuuksien tunnistaminen, mitä Turo kuvaa seuraavasti: *On mulle sanottu, että mussa on potentiaalia ja vahvuuksia. Ja onhan se niin. Se vaan just, että tuntuu, että ne on liian ylenmalkaisia, että niitä pystyis silleen että okei, no niin, siihen mä tartun tai että sitä mä lähden tekemään.* Osalla nuorista vaikuttaakin olevan käsitys, että tietty koulutusala tai ammatti edellyttää valmiiksi tarkasti

rajattuja ominaisuuksia, piirteitä ja taitoja. Omien vahvuuksien ja heikkouksien tunnistaminenkaan ei aina auta opinnoissa tai työelämässä suuntautumiseen.

Laatikko 1: Identiteetin kadottanut

Kategoriakokoelma / identiteetti: IDENTITEETIN KADOTTANUT

Kategoriat

itseä etsivä, itsen kyseenalaistava, tulevasta murehtija, hukassa oleva, ennen menestynyt, identiteetikriisissä oleva, identiteetikriisiä läpi käyvä

Kategoriamääreet

kyvyttömyys itselle aiemmin tärkeisiin asioihin, tulevaisuuden suunnittelemisen vaikeus, huonoksi tai heikoksi tuleminen, vaikeus kuvata itseä tai omia vahvuuksia ja heikkouksia, haaveiden puuttuminen, epävarmuus, suhde itsen vaihtelee, itsetunto on puutteellinen, ei kyetä tekemään valintoja tai päätöksiä

Selontekojen laatu

kausalisuus: sairastumiseen syynä viittaaminen ja sen vaikutusten kuvailu
vertailu menneen ja nykyisen itsen sekä elämäntilanteen välillä

Identiteettiin liitetyt kokemukset

sairastumisen tuomat muutokset ja epävarmuus elämäntilanteessa
epäonnistumiset aiemmissa tavoitteissa, erityisesti opintojen keskeytyminen
kokemus päämäärien ja tavoitteiden katoamisesta
tulevaisuuden kyseenalaistuminen

4.1.2 Sairas, kuntoutuja vai selviytyjä?

Vaikka kaikki haastattelemanuoret jakavat kokemuksen siitä, millaista on sairastua mielenterveyden häiriöön ja jokainen liittyy itseensä masentuneen kategorian, heidän suhteensa sairauteen haastatteluhetkellä ovat vaihtelevia. Suoraan itseään kuvaamaan sairaan kategorian nimeävät vain GG ja Masa. Muiden suhtautuminen on monisyisempää. Suorimmin sairaan identiteettiin viittaa GG: *Kyllä mä aika selkeesti olen syrjäytynyt ja sairastunut – tämmönen.* GG kuvaa myös käyttävänsä runsaasti aikaa siihen, että lukee hoidoista, lääkinnästä sekä laittomista kemikaaleista. Hän kokee, ettei saa tarvitsemaansa apua masennukseensa terveydenhuollosta ja nykyisestä lääkkeestään, sekä ajattelee, ettei hänellä ole varaa maksaa terapiaa yksityisellä puolella. Siksi GG kuvaa: *Kyllä mä aika hyvin pystyn kantamaan niinku henkistä taakkaa – mä koitan keksii itselleni jotain pelastuskeinoja.* Sairaan identiteetti ohjaa siten myös hänen toimintaansa.

Masalla sairaan identiteetti kuvautuu toistuvasti siinä, että hän näkee ahdistuneisuutensa ja masennuksensa esteenä elämässä eteenpäin menemiselle. Ensimmäiseksi askeleeksi ennen muita muutoksia hän tiedostaa tarvitsevänsä apua mielenterveyden ongelmiinsa. Masa myös heijastelee psykologin sanojen kautta vähäistä uskoa muutokseen: *Psykologi sanoi, että en mä välttämättä kos-*

kaan edisty, että oon vaan semmonen niinku henkilönä – on se, että voi siinä olla totuuden peräkin. Masan kuvausta elämästään ja itsestään leimaavat sairaudet ja niiden vaikutukset elämään: masennus on vienyt kyvyn tehdä aiemmin mielekkäiksi koettuja asioita, eikä voimia uusiin alkuihin tällä hetkellä ole.

GG:n ja Masan kokemukset sairastamisesta eroavat osin toisistaan. GG:lle kokemus vaikuttaa olevan ennen kaikkea sisäinen, herättävän hätää ja saavan aikaan toimijuutta tilanteen korjaamiseksi. Masa sen sijaan oman sairastamisensa lisäksi ainakin osittain hyväksyy myös ulkoa tehdyt arviot. Hän on myös hyväksynyt hoitokäyntien loppumisen kannabiksen käytön vuoksi ilman, että suuntautuisi aktiivisesti itse tilanteen korjaamiseen. Passiivisuuden ja toiminnan kohteena olemisen ohella hän kuitenkin toteaa terapian ainoaksi reitiksi kohti paranemista. Sekä GG että Masa ovat elämässään vaiheessa, jossa keskittyvät tähän hetkeen eivätkä juurikaan kykene suunnittelemaan tulevaisuuttaan.

Sairaaksi itsensä määrittävät myös Martta ja Turo kuvaamalla runsaasti kategoriamääreinä oireita, lääkitystä ja toimintakyvyn rajoitteita sekä niiden vaikutuksia arkeensa ja ajatteluunsa. Heille sairaus on kuitenkin vähemmän koko identiteettiä hallitseva elementti kuin GG:lle ja Masalle. Molemmat kuvaavatkin harrastuksiaan ja tavoitteitaan sairaudesta huolimatta: Martta tekee taidetta ja Turo rakastaa laulamista. Molemmat liikkuvat aktiivisesti kodin ulkopuolella, ja heillä on myös haaveita tulevasta ammatista. Lappalainen (2014, s. 89) kehottaa kuntoutuksessa muistamaan, että toimintakyvyn rajoite on vain yksi ominaisuus asiakkaan identiteetin vahvuuksien ja heikkouksien rinnalla.

Turo ja Martta määrittelevät suhteensa sairauteen ensisijaisesti sairauslomalla olemisen kautta, jolloin sairaudesta rakentuu haastatteluissa kuvauksia tilanteena, josta on mahdollista parantua. Martta viittaa sairautensa silti myös suoraan ja kuvaa sopeutumistaan sen kanssa elämiseen: *Lääkkeet auttaa mua just tähän – mielisairauteen.* Vaikka Martta ja Turo kuvaavat useilla tavoin sitä, miten sairaus arjessa näkyy, sairaus on heille kuitenkin vain yksi osa itseä ja elämää. Se rajoittaa itsenäistymistä ja uusien askelien ottamista elämässä sekä vaikuttaa itsetuntoon, mutta molemmat kokevat myös voivansa konkreettisesti muuttaa tilannettaan. Nähdäkseni tämä heijastelee siirtymistä kohti kuntoutujan identiteettiä, vaikka voimia hyväksi koettujen asioiden mukaan tuomiseksi arkeen ei vielä kovin paljon ole. Turo esimerkiksi kuvaa: *Kuntosalilla käyminen on tärkeätä jaksamiselle. Se, että mä saisin sen taas siihen mun arkeen jotenkin toimimaan, kun mä tiedän, että se antaa mulle sitten taas energiaa kaikkeen muuhun.* Ajatusten keskittyminen sairauden sijaan paranemiseen erottaa Martan ja Turon GG:stä ja Masasta. Martalla ja Turolla on myös säännöllinen hoitokontakti ja taustalla jo saatua psykoterapiaa.

Etäisyys ja näkökulma sairauteen näyttäisivät siten heijastelevan haastattelemieni nuorten kohdalla rajapintaa itsensä sairaaksi tai kuntoutujaksi mieltämisen välillä. Masennuksesta kuntoutumista käsittelevä Romakkaniemi (2011) kuvaa masennusta noidankehänä, jossa ihminen eristyy juuri niistä sosiaalisista suhteista, joita hän tarvitsisi voidakseen kuntoutua. Samalla kielteinen käsitys itsestä tuottaa uusia ulkopuolisuuden kokemuksia ja kielteisiä kokemuksia. Yksilön elämäntarina säröilee, koska yhteys menneeseen, tulevaan ja nykyisyyteenkin katkeilee. (Romakkaniemi (2011, s. 95–101.) Tällaista kierrettä kuvaavat useimmat tutkimukseni nuoret. Tiia kuvaa sairauden vaikutuksia esimerkiksi ystävyys-suhteisiin seuraavasti: *Me ei oltu niin paljon tekemisissä just kun oli mielenterveysongelmia eikä sen voinnin puoleen jaksanu. Ja mä oon aina rypeny silleen mun ongelmien kanssa, että mä vetäydyn.* Nuoret tuntuvatkin olevan tietoisia sairauden vaikutuksista elämäänsä ja omaan toimintaansa. Aina voimia tilanteen korjaamiseen ei silti itseltä löydy.

Selvimmän kuntoutujan identiteettiä sanoittaa Jonna, joka kuvaa suhdetta sairauteensa seuraavasti: *Enää ei tunnu, että jos tulee takapakki niin se ei ole enää semmoinen, että se vetää sitten taas ihan niin että pitäisi alottaa alusta. Mä voin itse vaikuttaa mun elämään ihan hirveesti ja mun asenteeseen, että miten mä otan asiat. Mä ajattelen, että mä oon parantumassa.* Jonna kuvaa monin tavoin suhteen itseensä muuttuneen. Hän on saanut välineitä lapsuuden hankalien kokemusten käsittelemiseen ja uudenlaisia reagointimalleja haastaviin tilanteisiin. Erityisesti Jonna kuvaa kuntoutumista muutostyönä, jonka aikana hän on oppinut pitämään puoliaan ja tarkkailemaan omaa hyvinvointiaan. Vaikka katse on jo tulevassa, menneet kokemukset työelämästä toistuvat Jonnan puheessa ja tuovat epävarmuutta tulevasta selviämiseen. Peloista ja sairauden huonojen vaiheiden uusimisen mahdollisuudesta huolimatta Jonna on saavuttanut myös kokemuksia siitä, että kykenee itse toimimaan kuntoutumisestaan tukevalla tavalla.

Vahvimmin toimijuuttaan kuntoutumisessaan nostaa esille Aleks, jolle huumeista vieroittumisen onnistuminen ja siitä hoitotiimiltä saatu kannustava palaute ovat rakentaneet myös selviytyjän identiteettiä. Päihderiippuvuudesta kuntoutuminen on tuonut uskoa myös masennuksesta kuntoutumiseen. Aleksin puheesta välittyy vahva sidos menneiden kokemusten, nykyisen minäkuvan ja tulevaisuuden rakentamisen välillä. Aleks kuvaa suhdetta menneen ja nykyisen välillä: *Mulla on luottamus itseeni, vaikka se nyt on ollut aika hakusessa tavallaan tuo itseluottamus ja itsearvostus, kun masentunut on ollut ja on tällanen huono vaihe elämässä takana. Näitten kokemusten kautta se vahvistuu.* Hänen puheessaan vuorottelevat kuntoutujan ja selviytyjän kokemusmaailmat: menneisyyden kokemuksista otetaan oppia ja ne käännetään tulevaisuuden rakennusaineiksi. Omassa kuntoutumisessaan Aleks vaikuttaa saavuttaneen vaiheen, jossa kantaa vastuuta paranemisestaan ja osoittaa vahvaa toimijuutta oman elämänsä ja identiteettinsä rakentamisessa.

Sairaan, kuntoutujan ja selviytyjän identiteettien suhteen mielenkiintoinen on Tiian rakentama kuva tilanteestaan. Tiialle sairaus on olennainen osa identiteettiä, mutta samalla hänen puheessaan rakentuu myös kuntoutujan ja selviytyjän identiteettiin liittyviä määreitä. Tiian rehellinen kuvaus suhteesta sairastamiseen osoittaa sairastamisen ja identiteetin vahvaa yhteyttä: *Mä oon niin kauan sairastanut, niin mä en tavallaan enää muista, että kuka mä oon ilman näitä juttuja, niin vähän niistä kai silleen pelottaa päästää irti ja niinku mennä oikeesti eteenpäin.* Toisaalta Tiia kuvaa edistymistään ja askelittain saavuttamiaan paranemisen kokemuksia. Erityisesti suhde itsen vahingoittamiseen osoittaa kuntoutujan kokemusmaailmaa, sillä Tiia kuvaa vahingoittamisen halua riippuvuudeksi, jonka kanssa joutuu elämään. Oksentamista lukuun ottamatta hän ei kuitenkaan ole vahingoittanut itseään seitsemään kuukauteen, vaikka kertookin ajatusten olevan läsnä arjessa edelleen. Selviytyjän identiteetti vaikuttaa siten olevan mahdollinen myös sairauden ollessa edelleen arjessa vahvasti läsnä. Tiia kuvaa itseään: *Mä oon ainakin henkisesti aika vahva, kun mä oon kuitenkin niin paljon pahoja ajatuksia selittänyt ja niiden kanssa selvinnyt vuosia. Oon edelleen tässä, vaikka ajatukset on välillä ollut toisia.* Syömishäiriötään Tiia ei ole vielä päässyt käsittelemään psykoterapiassa, koska siellä on keskitytty muihin ongelmiin. Sairaudestaan huolimatta hän suuntaa katsetta tulevaan ja ottaa vastuuta kuntoutumisestaan.

Kananoja (2012) kuvaa sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohdaksi tilannetta, jossa ihmisen sosiaaliset yhteydet ovat jostakin syystä vaurioituneet. Elämänmuutosten ja haasteiden tuomat uudet piirteet edellyttävät niiden hyväksymistä ja rakentamista osaksi omaa identiteettiä, jotta ne eivät kasva koko identiteettiä leimaaviksi. Eroksi lääketieteelliseen kuntoutukseen Kananoja mainitsee sen, että sosiaalinen kuntoutus harvoin lähtee liikkeelle yksinomaan sairaudesta, joten ongelmien sijaan tai niiden rinnalla keskeiseksi lähtökohdaksi kuntoutukselle tulee asettaa henkilön kyvyt ja vahvuudet: rajoitusten kanssa opitaan elämään hyödyntämällä olemassa olevia vahvuuksia. (Kananoja, 2012, s. 36, 39.)

Sairaan identiteettiin viitatessaan haastattelemani nuoret tuottavat kategoriamääreinä voimattomuutta, väsymystä, päättämättömyyttä ja monenlaisia kohteena olemisen kuvauksia. Kuntoutujan identiteettiin nuoret liittävät toimijuutta ja erityisesti selontekoa, joissa mennyttä sairastamista ja nykytilaa verrataan toisiinsa. Selviytyjän identiteetissä korostuu nuoren oma toimijuus ja toisaalta avun saaminen. Samalla suhde sairauteen näyttäytyy aineistossa eri tavoin: mitä vahvempi on sairaan identiteetti, sitä selvemmin se on myös ensisijaiseksi nouseva kuvaus itsestä. Kuntoutujan identiteetissä sairaus näyttää asettuvan osaksi elämää ja nuori kokee mahdolliseksi sen parissa työskentelemisen. Selviytyjän identiteetissä nuoret kuvaavat ennen kaikkea hallinnan tunnetta: ajatusta siitä, että sairaus ei estä elämistä, vaikka tekemistä se ehkä aika ajoin jarruttaakin.

Nuorten vaihtelevat kuvaukset sairaudesta osana itseään ja elämäänsä tuntuvat alleviivaavan yksilöllisen kohtaamisen tärkeyttä. Olennaista olisi nähdäkseen mahdollistaa myönteisiä kokemuksia, joiden varaan voisi rakentaa uudenlaista identiteettiä ja vahvempaa toimijuutta. Rostila (2018) kuvaa kuntoutuksen ja sosiaalityön keskiön asettuvan juuri asiakkaan toiminnallisen identiteetin muutostyöhön: työn lähtökohdaksi asettuu yksilön identiteetti, sillä tapa, jolla yksilö tunnistaa itsensä, ohjaa hänen pyrkimyksiään, mahdollisuuksien hahmottamista ja valintoja. Psykososiaalisen kuntoutuksen ytimen Rostila näkee olevan merkityksellisessä tekemisessä, joka vahvistaa asiakkaan toimijuutta ja samalla mahdollistaa asiantuntijan kanssa yhdessä tapahtuvan identiteetin uudelleentulkinnan. (Rostila, 2018, s. 78–79.)

Laatikko 2: Sairas, kuntoutuja, selviytyjä

Kategoriakokoelma / identiteetti: SAIRAS

Kategoriat

sairas, masentunut, ahdistunut, kyvytön, voimaton, riippuvainen

Kategoriamääreet

päättämättömyys, tarvitsee apua, ei saa riittävästi apua, ei kykene etenemään, vetäytyminen ja jaksamattomuus, toiminnan kohteena oleminen, oireista kärsiminen, lääkityksen merkityksen korostaminen, heikko toimintakyky

Selontekojen laatu

puolustavia selontekoja suhteessa omaan toimintaan
syy-seuraussuhteita sairauden vaikutuksiin omassa elämässä
elämäntilanteen sairastumisen ja sairastamisen korostaminen

Identiteettiin liitetyt kokemukset

kokemus mielenterveyden ongelmien vahvoista vaikutuksista arjessa
hoidoista vaille tai ulos jääminen

Kategoriakokoelma / identiteetti: KUNTOUTUJA

Kategoriat

sairauslomalla oleva, kuntoutuja, kasvanut, kokenut, edistynyt

Kategoriamääreet

mahdollisuuksien näkeminen, parantuminen jostakin oireesta, autetuksi tuleminen, sopeutuminen sairauden kanssa elämiseen, sairauden asettuminen osaksi elämää, harrastaa jotakin, ei istu yksin kotona, käy hoidossa tai terapiassa

Selontekojen laatu

syy-seuraussuhteisiin viittaaminen
vertailu aiempaan sairauden vaiheeseen

Identiteettiin liitetyt kokemukset

oman toimijuuden löytyminen osana paranemista
tilanteen helpottuminen ja voimavarojen vähittäinen löytyminen
onnistumisen kokemukset osana prosessia
elämäntilanteen vahvistuminen

Kategoriakokoelma / identiteetti: SELVIITYJÄ

Kategoriat

selvinnyt, toipunut, parantunut, päihteistä irti päässyt, oppinut

Kategoriamääreet

asettaa ja saavuttaa tavoitteita, on aktiivinen omassa prosessissaan, vastuu toimijuudesta, hallitsee itse tilannettaan, kykenee elämään pelon ja epävarmuuden kanssa, luottaa tulevaan

Selontekojen laatu

vahvaa vertailua aiempaan tilanteeseen

elämänkulkuun viittaaminen

syy-seuraussuhteisiin viittaaminen, erityisesti saadun avun ja oman toimijuuden välisessä suhteessa

Identiteettiin liitetyt kokemukset

autetuksi ja apua saaneeksi tuleminen

omat valinnat ja niissä onnistuminen

elämänhallinnan tuomat myönteiset vaikutukset

sairauden asettuminen osaksi omaa taustaa ja menneisyyttä

4.1.3 Sosiaalisesti heikon identiteetti ja kiusatuksi tuleminen

Erityisen vahvasti haastatteluista nousee kategoriakokoelmana esille sosiaalisesti heikon identiteetti, jonka itseensä suoraan sanoittaen liittää seitsemästä nuoresta peräti viisi. Näiden viiden lisäksi myös Jonna liittää itseensä vuorovaikutus- ja ihmissuhdetaitojen puutteita. Keskeisiä kategorioita ja kategoriamääreitä sosiaalisesti heikon identiteettiin viitattaessa ovat hiljainen, vetäytyvä, arka ja ei-normaali, ei osaa ystävystyä, ei luota toisiin ihmisiin tai ei löydä yhteistä toisten kanssa. GG tiivistää sosiaalisesti heikon identiteettiään: *Mä oon sosiaalisesti aivan kädetön. Mä en osaa toimia ihmisten kanssa. Mä en myöskään osaa ajatella tunteella tai käyttää tunteita. Mun on vaikee toimia normaalien ihmisten kanssa.* GG:n puheessa esille nouseva vastakkaisuus normaaliksi koettujen ihmisten kanssa tulee esille muidenkin nuorten haastatteluissa. Haastatteluista nuorista ainoastaan Aleksilta puuttuvat viittaukset sosiaalisten taitojen puutteisiin ja niiden heijastumiseen käsityksiin itsestä ja omista kyvyistä.

Haastatteleman nuoret hahmottelevat identiteettiään paljolti negatiivisten ominaisuuksien tai positiivisten ominaisuuksien puuteen kautta. Tiia esimerkiksi kuvaa suhdettaan alkoholiin seuraavasti: *Mä pidän enemmän siitä ihmisestä, joka mä oon vähän ottaneena, koska mä oon just se rohkeempi ja uskallan enemmän puhua.* Suhde itseän värittöy nuorten puheessa monin tavoin sellaisten ominaisuuksien kautta, jotka he kokevat yleisesti tavoiteltavina pidetyiksi. Erityisesti menestyneen ihmisen kategoriaominaisuuksiin haastatteleman nuoret liittävät sosiaalisuuden ja kyvyn tuoda itseä esille. Turo tiivistää nuorten haastatteluissa jakaman käsityksen siitä, millainen

ihmistyyppi nähdään nyky-yhteiskunnassa menestyneenä: *Ne tekee paljon elämässään. Jos ei oo tarkkoja harrastuksia, niin sitten se työ on se elämä. Sitten pitäis olla joku parisuhdekin tai sosiaalisen elämän olla hyvin semmoinen rietas ja semmoinen party life.* Ylipäätään nuorten kokemuksissa heijastuu paine menestyä edes jollakin elämän saralla, ja nuoret pohtivat monin tavoin omaa identiteettiään suhteessa siihen, mitä kokevat itseltään yksilöinä odotetuksi. Itseä kuvatessa selonteot ovat varsin usein vertailevia.

Huomattavaa on myös, että viidestä sosiaalisesti heikon identiteettiä suoraan sanoittavasta nuoresta peräti kolme – GG, Martta ja Turo – kuvaa kokemuksiaan pitkään jatkuneesta koulukiusaamisesta. Lisäksi Masa kuvaa olleensa koko yläkouluvaiheen vailla ainoatakaan kaveria. Vaikka Masa ei itse puhu kiusaamisesta sanatasolla, hän toteaa, että kyllähän kaikki näkivät, niin oppilaat kuin opettajat, että hän oli aivan yksin. Luen tällaisen eristämisen ja yksin jättämisen koulukiusaamisen piiriin kuuluvaksi ja opettajien puuttumattomuuden kiusatun hädän ohittamiseksi.

Vuokila-Oikonen ja Ruotsalainen (2010) määrittelevät koulukiusaamisen tarkoitukselliseksi toisen vahingoittamiseksi, joka saattaa johtaa kokonaisvaltaiseen ihmisarvon menetykseen omanikäisten joukossa. Kiusatuksi tuleminen vaikuttaa identiteettiin, itsetuntoon ja ihmissuhteisiin monella tasolla ja voi vahingoittaa kehitystä ja elämää pitkälle aikuisuuteen asti. (Vuokila-Oikonen & Ruotsalainen, 2010, s. 234–235.)

Kiusatuksi tai eristetyksi tulemisen seurauksia nuoret kuvaavat hyvin haavoittaviksi erityisesti omanarvontunnon. Masa pohtii omaa sosiaalista heikkouttaan seuraavasti: *Senkin takia varmaan, kun ei oo ollut mitään sosiaalista niinä vuosina, on jäänyt kaikki semmonen kokemus pois. On ahdistus just kaikissa sosiaalisissa tilanteissa ja ei keksi mitään sanottavaa. Vaikka kuuntelis, kun muut puhuu, niin ei, jännittää jotenkin niin, että sitten ei muista edes, mitä ne sanoi.* Masalla sosiaalisesti heikon identiteetti on vahva, ja hän pohtii sen vaikutuksia monessa kohdin myös tulevaisuuden mahdollisuuksiinsa: *Joko ei oo tarpeeksi paljon paikkoja siellä ammatissa tai sitten se on mulle niin vaikeesti saavutettavissa se paikka siellä, että se karsii mut pois jo alkuvaiheessa jossain sisäänpääsykokeessa tai haastattelussa.* Toisaalta Masa kuvaa viimeiseksi keskeytyneiden opintojensa alaa itselleen sopivaksi juuri siksi, ettei siinä edellytetty juurikaan sosiaalisia taitoja. Mitä vahvemmin nuori haastattelussa tuo esiin sosiaalisesti heikon identiteettiä, sitä vähemmän hän vaikuttaa näkevän itsessään kykyjä opiskeluun tai työelämään. Vuorovaikutustaitojen kehittäminen ja ryhmässä osallistumisen harjoittelu vaikuttaisivat siten olevan yksi reitti tuottaa nuorelle positiivisempaa käsitystä itsestä ja omista kyvyistä.

Masan kanssa samansuuntaisesti omaa sosiaalista heikkouttaan pohtii Martta: *Onko mussa oikeesti jotain semmoista häikkää, että miks se tuntuu niin rankalta olla sosiaalinen, että miks se tuntuu*

aina niin vaikeelta olla? Mutta se on toi ajatusmalli, että mä oon lapsi aikuisen kengissä. Mä en vaan osaa nähdä itteeni päteväenä ihmisenä. Semmoinen jarruttaa mua, että mä mietin koko ajan, mitä muut ajattelee musta. Huomiota kiinnittää tapa, jolla nuoret yhdistävät selonteoissa kiusatuksi tulemisen kokemuksensa sosiaaliseen heikkouteensa eli vastuuttavat kiusatuksi tulemisesta itseään. Nuoret eivät juurikaan näe kiusaamisen ja sosiaalisesti heikon identiteettiä suorana syy-seuraussuhteena, vaikka kuvaavatkin kiusaamista sen yhteydessä. Haastatteluissa nuoret kääntävät kiusatuksi tulemisen omista piirteistään johtuvaksi ja samalla näkevät pitkälti itsessään syyn myös siihen, etteivät kykene normaalisti mieltämäänsä sosiaalisuuteen. Turo kuvailee kiusatuksi tulemistaan: *Näen sen silleen, että ne mun reaktiot ja herkkyyys oli ne syyt, minkä takia mua kiusattiin. Ja se oli ihan samaa paskaa myös intissä. Mä oon liian herkkä ja reagoin liian herkästi.* Martta puolestaan toteaa kiusaamisen syyksi ylipainoisuutensa ja kertoo taistelevansa kehonkuvansa kanssa päivittäin – erityisesti kohdatessaan uusia ihmisiä.

Kiusaaminen voi vaikuttaa myös niihin, joita ei suoranaisesti kiusata. Tiia kuvaa oppilaiden keskinäisen ilmapiirin vaikutuksia itseensä: *Kuitenkin siellä koulumaailmassa on nähnyt aika karuja juttuja ja kuullut huhut, miten ihmiset puhuu toisistaan, ja sitten kun se itsetunto on huono, niin olettaa, että kaikki nuoret on semmosia ja puhuu musta paha, vaikka ei se tietenkään oo niin.* Erityisesti kiusaaminen näyttääkin haastattelemieni nuorten kohdalla vaikuttavan yleiseen luottamukseen muihin ihmisiin. Turo kuvaa kiusaamisen aikaan saamaa oman identiteetin pohdintaa: *Kun ihmiset on haukkunut homoksi niin on aina käynyt sen mietintäprosessin, että oonko mä homo. Mutta sitten kun on ajatellut sitä oikeesti, että jos ei tykkää miehistä seksuaalisesti niin eihän silloin oo homo. Että tavallaan se semmoinen haukkuminen ja nimittely saa aina kyseenalaistamaan itseään.* Turo kertoo kaipaavansa erityisesti intiimiä suhdetta vastakkaiseen sukupuoleen mutta pelkäävänsä tyrmätyksi tulemista ja toiseen ihmiseen luottamista. Myös Masa kuvaa avoimesti kaipaavansa parisuhdetta: *Haluaisin, mutta en mä vaan pysty. Ei oo mitään sanottavaa. Että sitä on niin epäkiinnostava henkilö kuin olla ja voi.* Haastattelemillani nuorilla on monin tavoin negatiivisia käsityksiä itsestään suhteessa samanikäisiin nuoriin.

Vuokila-Oikkonen ja Ruotsalainen (2010) nostavat esille, että erityisesti nuorelle kuuluminen ja hyväksytyksi tuleminen osana merkityksellistä ryhmää ja sen toimintaa on tärkeää. Vuokila-Oikkonen ja Ruotsalainen kuvaavat, että ahdistuneisuus ja sosiaalisten tilanteiden pelko sekä taustalla olevat kiusaamisen kokemukset tuottavat kuitenkin helposti ongelmia välttelevää käyttäytymistä ja johtavat vetäytymiseen olennaisen tärkeistä sosiaalisista tilanteista ja suhteista. Tilannetta ei heidän mukaansa paranna myöskään palvelujärjestelmän keskittyminen keskusteluun, itsereflektioon ja syy-seuraussuhteiden painottamiseen, sillä jatkuva itsetutkiskelu on haastavaa ja voi jopa

johtaa ongelmien yhä syvempään lukkiutumiseen. (Vuokila-Oikkonen & Ruotsalainen, 2010, s. 231–232, 241.)

Tulkitsen haastattelussa GG:n suhtautumisen omaan kiusatuksi tulemiseensa vältteleväksi. Vaikka GG kertoo suoraan kiusaamisesta ja sen haavoittavuudesta, hän kuitenkin toteaa, ettei kiusaaminen haittaa hänen elämäänsä, vaikkei sitä ole koskaan ammattilaisten kanssa käsitelty. Samalla GG toteaa haastattelussa toistuvasti, että jotain syvempiä ongelmia hänellä on vielä sisällä ja että ne ovat syynä mielenterveyden häiriöön. Väistämättä herää ajatus siitä, että kiusatuksi tulemisen kokemukset voivat olla osaltaan myös GG:n sosiaalisesti heikon identiteetin taustatekijänä.

Laatikko 3: Sosiaalisesti heikko

Kategoriakokoelma / identiteetti: SOSIAALISESTI HEIKKO

Kategoriat

sosiaalisesti heikko, sosiaalisesti kädetön, sosiaalisesti kyvytön, sosiaalisesti ahdistunut

Kategoriamääreet

puutteelliset vuorovaikutus- tai ihmissuhdetaidot, vaikeus saada ystäviä ja ylläpitää suhteita, vaikeus toimia sosiaalisissa tilanteissa, vaikeus luottaa ihmisiin, ei löydä yhteistä muiden kanssa, ei keksi sanottavaa, hiljaisuus, arkuus, vetäytyminen, liika herkkyyys, huono itsetunto, vaikeus tunteiden hallinnassa tai ilmaisemisessa

Selontekojen laatu

runsaasti itseä syyttäviä selontekoja

vertailua normiksi tai ihanteeksi koettujen ja omien ominaisuuksien välillä

Identiteettiin liitetyt kokemukset

kiusatuksi tai eristetyksi tuleminen

yksinäisyys ja puuttuvat suhteet samanikäisiin

mielenterveyden häiriön kielteiset vaikutukset sosiaalisissa tilanteissa selviämiseen

4.1.4 Ohitetut ja kuulluksi tulemisen tärkeys

Jokainen haastattelemani nuori kuvaa jossakin vaiheessa elämäänsä jääneensä omasta mielestään ratkaisevalla tavalla vaille huomiota, tukea tai kuulluksi tulemisen kokemusta. Näin osalle nuorista on myös rakentunut identiteetin tasolle ylittäviä kokemuksia siitä, että he eivät täytä huomioiduksi tulevan yksilön piirteitä ja ominaisuuksia. Tällaisia kokemuksia ja niiden tuottamaa identiteettiä olen päättänyt tutkielmassani kuvaamaan ohitetuksi tulemisella. Nuoret suurelta osin liittävä syyt ohittamiseen itseensä sen sijaan, että kääntyisivät kuvaamaan aikuisten, asiantuntijoiden tai palvelujärjestelmän puutteita.

Lapsuudessaan tarvitsemaansa tukea ja huomiota vaille jääneet Jonna ja Martta käyttävät itseään kuvatessa käsitettä sisäinen lapsi. Jonna kertoo eläneensä neljävuotiaasta alkaen vuosien ajan keskellä huoltoriitaa, jota on käsitelty myös oikeudessa. Jonna kertoo koittaneensa lapsuudessaan pelastaa vanhempansa ja yrittäneensä olla aiheuttamatta lisää riitaa. Lapsuuteen hän liittyy epäonnistuneen ja näkymättömän kategoriat. Toisaalta Jonna kuvaa haavoittavana kokemusta siitä, että hänen kertomaansa mielipidettä siitä, kumman vanhemman luona haluaisi asua, ei huoltoriidan päätöksessä noudatettu. Jonna itse yhdistää lapsuudessaan ohitetuksi tulemisen siihen, että hänen on ollut myöhemmin elämässään vaikeaa tuoda esiin mielipidettään tai esimerkiksi kieltäytyä lisätyöstä työelämässä. Jonna kokee identiteettiinsä kuuluvan vahvasti kiltteyden ja uhrautumisen, joiden kanssa opettelee nyt elämään. Suorittaminen ja vaikeus kuunnella omia tarpeita ovat olleet hänen elämässään keskeisiä: suorittaminen on hallinnut myös harrastuksia kuin kotielämää. Jonna itse toteaa, että lapsen hädän ohittuminen huoltoriidan keskellä vaikuttaa edelleen siihen, miten hän reagoi haastaviin, yllättäviin tilanteisiin.

Martta nimeää perheeseen ja lapsuuteen liittyvien ongelmien vaikutuksen identiteettiinsä kategorioilla huomiota vaille jäänyt, läheisriippuvainen ja yksinäinen, joista pyrkii eroon monin tavoin. Martta kuvaa olleensa monilapsisessa perheessä keskimmäisiä ja kokee ujompana jääneensä muiden lasten varjoon. Toisen vanhemman työpoissaolot sekä toisen vanhemman omat jaksamisen ja mielenterveyden ongelmat ovat Martan mukaan estäneet perheen lasten yksilöllisen huomioimisen. Pahaa oloaan Martta kuvaa purkaneensa itsetuhoisuuteen, erityisesti viiltelyyn. Martta kuvaa masentuneensa jo alakouluiässä ja yrittäneensä saada vanhempansa havaitsemaan huonon olonsa: *Mä oon tajunnut nyt, kuinka huono olo mulla oli. Mä en saanut huomiota, mä koitin hakea sitä kaikin mahdollisin keinoin. Ja viiltelin tosi paljon silloin itteeni. Musta tuntui vain yksinäiseltä ja huonolta ja – tälleen, että mä en pystynyt mihinkään.* Niin Martan kuin Jonnankin lapsuudenaikaiset kokemukset vaikuttavat elämään edelleen. Vaikka he tiedostavat asioita, tunnereaktioitaan he kuvaavat edelleen vaikeiksi hallita. Sisäistä lasta edustava lapsen hätä nousee heidän mukaansa esille stressaavissa tilanteissa ja silloin, kun ihmissuhteissa on ongelmia. Oma arvoaan on näiden nuorten osin vaikeaa tunnistaa, ja he kuvaavat olettavansa edelleen tarpeidensa ja näkemystensä tulevan pääsääntöisesti ohitetuiksi.

Jonna on ainoa, joka ei kuvaa minkäänlaisia ohitetuksi tulemisen kokemuksia koulusta ja opinnoissaan. Sen sijaan Martta kuvaa, ettei hänen lapsuudessa kokemaansa hätää huomioitu koulusakaan. Martta toteaa ymmärtävänsä, miksi koulussa hänen tilanteensa ja kiusatuksi tulemisensa-kin ohitettiin: *Luokassa oli vaikeita tapauksia ja häiriötä ja mä olin hiljainen ja sellainen vetäytyvä.* GG puolestaan kuvaa, että hän joutui niin peruskoulussa kuin ammattiopistossakin tekemään monin verroin töitä muihin verrattuna saavuttaakseen hyviä arvosanoja. Keskittymisen ongel-

miaan GG kuvaa seuraavasti: *On kuin monta apinaa möykkäisi pään sisällä ja löisi käsiä yhteen, kun yrittää lukea.* GG toteaa yrittäneensä kertoa tästä opettajille, mutta kokee, ettei ole tullut ongelmassaan kohdatuksi. Tällainen kokemus synnyttää osaltaan ohitetun identiteettiä. Lopulta paljon lukemista vaatineet ammattikorkeakoulun opinnot osoittautuivat GG:lle mahdottomiksi suorittaa. Sekä Martan että GG:n kertomassa välittyy se, kuinka koulussa ohitetuksi tuleminen siirtyy käsityksiin siitä, kuinka arvokkaana itseään erilaisten haasteiden edessä pitää. Kumpikaan ei syytä koulua, vaan heidän selonteoissaan heijastuvat ymmärrys koulua ja opettajia kohtaan. Samalla selonteoissa syytä etsitään omasta toiminnasta ja itseltä puuttuvista ominaisuuksista.

Masa kuvaa itselleen mielekkäiden, merkityksellisten ja sopineiden ammattiopintojen keskeytyneen työharjoitteluvaiheessa stressiperäiseen sairastumiseen, joka ilmeni vakavana infektiokierteenä ja uupumisena. Masan kertomusta tästä elämänvaiheesta leimaavat epäonnistuneen, heikon ja kouluun sopimattoman kategoriat. Masa kuvaa opintojen keskeyttämistä omana valintanaan: *Sitten vaan mä päätin, että nyt tää loppuu. Ois pitänyt valita vielä, että teenkö kaikki rästissä olevat tehtävät tiettyyn päivään mennessä, sitten oisin ehkä saanut jatkaa, mutta päätin, että en – enkä mä olis saanutkaan niitä tehtyä.* Opintoihin liittyneissä työharjoittelussa ja ammatillisten näyttöjen antamisessa sosiaalisesti heikon identiteetistä kärsivä Masa kokee jääneensä vaille tukea: *Piti sopia työnantajan kanssa itse kaikki, niin kuin millon ne näytteet annetaan, että ne voi hyväksyä ja kirjottaa ruksin. Piti olla opettaja paikalla myös siellä työpaikalla ja kaikkee tommosta. No eihän niillä ollu koskaan aikaa oikeen niillä työnantajilla ja tosi sekavaa oli kaikki.* Martan, GG:n ja Masan kokemukset siitä, kuinka heidän vaikeutensa koulussa ovat tulleet ohitetuiksi, näkyvät siten, että jokainen myös kuvaa itseään suhteessa tulevaisuuteen, opiskelemiseen ja työelämään pelkojen, epävarmuuden ja oman kyvyttömyyden kautta.

Aleksi kokee masennuksensa syventyneen siinä vaiheessa, kun hän jäi vaille ajallaan valmistuneita kavereitaan lukioon vielä neljänneksi vuodeksi. Ilman kavereita Aleksi kuvaa tunteneensa itsensä hylkiöksi: *Mä kävin entistä vähemmän koulussa, mut eihän opettajat välittänyt, ne ajatteli vaan, että se oli mun laiskuutta. Että poissaoloja tuli noin paljon, että voi voi. Että jos tää ei oo sun juttu niin kannattaa ehkä miettiä jotain muuta. Saman tien lyötiin semmoinen leima, että sä et ehkä pärjää tässä maailmassa.* Aleksin koulujen keskeytymistä kuvaavassa osassa haastattelua ovat vahvasti läsnä epäonnistuneen ja väärinymmärretyn kategoriat. Aleksin kokemuksen voi ajatella liittyvän myös koulutusjärjestelmän rakentumiseen pitkälti ihmisen iän mukaan. Houtsonen (2000, 26–30) kuvaa, että opinnot, jotka eivät etene normatiivisen ikään perustuvan järjestelmän aikaan ja tahtiin, saattavat tuottaa vahvoja epäonnistumisen kokemuksia ja kielteistä identiteettiä.

Samalla tavalla ohitetuksi tulleen identiteettiä Alekski kuvaa tunteneensa ammattikorkeakoulun opintojen keskeytyessä sekä masennuksen ja päihteidenkäytön kierteen pahentuessa: *Mä en pystynyt enää suorittamaan opintoja, mut unohdettiin sieltä koulusta. Mä itsekin tavallaan unohdin itseni, koska mä koin, että mulla ei tavallaan oo enää mitään väliä. Mä katosin vaan, mä en näkynyt enää missään tilastoissa. Mä olin vaan yksin kotona.* Alekski poikkeaa muista nuorista siinä, että hän asettaa selkeästi syytä ohitetuksi tulemisestaan koululle ja siellä toimiville aikuisille. Muut nuoret eivät nosta kovin selkeästi esille ajatusta, että koulun kuuluisi tukea heitä – tukea on kaivattu ja toivottu, mutta sitä vaille jääminen tuntuu kääntyneen osoitukseksi omasta arvottomuudesta tai heikkoudesta. Alekski pohtii sitä, ettei hänen peräänsä soitettu: *En mä tiedä, miten silleen voi vaan kadota, kun kaikki on kuitenkin jossain kohtaa vielä jossain piirissä mukana. Se alkaa, kun ihminen on vielä jossain mukana. Mä vähän mietin, että miten voi olla mahdollista, että ketään ei kiinnosta, että joku nuori ei yhtäkkiä vaan ilmaannu kouluun.* Alekski kuvaa myös hakeneensa apua opiskelijaterveydenhuollosta, mutta lopulta luovuttaneensa pitkien jonojen ja peruuntuneiden aikojen vuoksi.

Turolla ja Tiialla toisaalta on kokemus siitä, kuinka lukiossa heidän tilanteestaan on huolestuttu ja heidät on ohjattu tuen piiriin. Molemmilla sairastuminen ja huonovointisuus olivat jo sen verran edenneet, että tuossa vaiheessa he kuvaavat olleen enää vaikeaa tarttua apuun. Molemmilla on kokemus siitä, että heidän tilanteeseensa olisi pitänyt puuttua huomattavasti vahvemmin ja varhaisemmassa vaiheessa. Jos nuorelle on syntynyt ohitetuksi tulemisen kokemuksia juuri koulussa, sillä voi olla vaikutuksia nuoren myöhempään opintoihin hakemiseen. Turo, joka ei tullut autetuksi kiusatuksi tulemisessaan silloin, kun sitä peruskoulussa tapahtui, nimeää olevansa koulupelkoinen – kokevansa koulukammosa.

Palvelujärjestelmässä ohitetuksi tulemisen kokemuksiin Alekski sanoittaa kyykyttämisen, juokuttamisen ja väärin kohtelemisen sanavalinnoin. Erityisesti ohitetuksi tulemista aiheuttaneiksi muidenkin haastattelemini nuorten tapaan Alekski mainitsee Kelan ja TE-keskuksen. Alekski kuvaa: *Mua oli juokseteltu niin paljon eri paikkoihin ja – – tukia oli saamatta monelta kuukaudelta ja – kaikkee sellasta ja tota siinä kohtaa oli kyllä semmoinen pieni epäoikeudenmukaisuuden tunne.* Ohitetuksi tulemisen Alekski liittää osin myös ikäänsä ja narkomaaniksi leimautumiseen. Kokemuksista palvelujärjestelmässä kertoessaan hän käyttää myös kiusatuksi tulleen kategoriaa, mikä kuvaa tunnemuiston voimakkuutta. Vaikka Alekski käyttää toistuvasti kategoriaa päihderiippuvainen ja muutaman kerran myös kategoriaa narkomaani puhuessaan itsestään ja erityisesti menneestä, hän toteaa toivoneensa, että olisi silti tullut huomioiduksi tavallisena ihmisenä. Lisäksi Alekski liittää ohitetuksi tulemisen ikäänsä, nuoruuteen: *Heti sen jälkeen, kun mulle tuli sosiaalityöntekijä, joka mun puolesta rupes soittamaan Kelaan, hups, tukee rupee tulemaan tosta noin*

vaan. Juu, laitetaan tää kiireelliseksi. Ollaan niin pahoillamme. Tässä on kyllä suuri väärinkäsitys kyseessä. Aa, mutta nuorii ei voi uskoa. Ohitetuksi tulemisen rinnalla nuoret kuvaavatkin kokemuksiaan kuulluksi tulemisen vaikeudesta. Ohitetun identiteettiin nuoret liittävät sen, että asiantuntijoilla on tietynlaiset ennakkokäsitykset nuorista asiakkaina.

Aleksi selostaa erästä kohtaamistaan TE-toimiston virkailijan kanssa. Aleksin kuvauksessa tuottama kuulluksi tulemisen vaikeutta ja ohitetuksi tulemistä kuvaavat haastatteluihinsa myös muut nuoret. Samalla nuoret kuvaavat itsensä puolustamista, johon mielenterveyden häiriöstä kärsivän nuoren tulee ajoittain olla valmis. Aleksi vuodattaa: *Myöhemmin vielä TE-toimisto, ne on ajateltu just niin, että sä oot jossain päihdepsykiatrisella, että sä oot tarkoituksella vältellyt töihin menoa. Ei, että todellakaan se ei ole niin, että mä oon sairauslomalla, että mulla on oikeus olla sairauslomalla. Mulla on B-lausunto. Mä voin lähettää sen sinne. Hirveen semmosta – oletusarvoisesti, että jos mä tuun tommoselta hoitopolulta hakemaan tai tekemään jotain niin okei, sun kaikki rahat menee huumeisiin. Aa, ja sä et huumeiden takia pysty käymään töissä. Ei, kun mä olen puoli vuotta jo antanut puhdasta seulaa, että ei tässä oo kyse huumeiden käytöstä enää. Jaa, no miks sä et sitten hae töitä. No kun mä olen masentunut. Aa, okei, no eiks tää johdu tää masennus päihteidenkäytöstä. Ei, lääkäri on nimenomaan todennut, että se ei johdu siitä. Jaa jaa, no tätä täytyy sitten pohtia. Uusi päätös tulee taas ja plaa plaa plaa. Myös Jonna kuvaa vastaavanlaisia tilanteita, joissa on joutunut vaatimaan oikeutta olla sairauslomalla. Jonna ja Aleksi kuvaavat tilanteita uuttaviksi ja itsetuntoa laskeviksi. Samalla molemmat pohtivat, että kaikki yksinkertaisesti eivät jaksakaan käydä samanlaista taistelua läpi. Martta puolestaan heijastelee tulevaisuuteen pelkoa sairausloman loppumisesta ja siitä, että hänen vielä ollessa puolikuntoinen alkaisi työvoimatoimistossa aktivointisuunnitelmien tekeminen. Rakentuu kuva, että kuntoutuvan nuoren aika ja voimavarat saattavat palvelujärjestelmän vuoksi kulua muuhun kuin toipumiseen ja kuntoutumiseen.*

Mielenterveyspalveluissa nuoret kokevat lääkkeiden tarjoamisen ensisijaisena tukena ainakin osittain kuulluksi tulemistä heikentäväksi ja heidän tarpeidensa ohittamiseksi. Nuoret tuottavat ohitetun identiteettiä kuulematta jäämisen kokemustensa kautta. GG kuvaa, että lääkkeitä on helppoa saada ja niitä tarjotaan usein. Aleksi puolestaan kokee alkuvaiheessa tukea hakiessaan tulleen ohitetuksi ongelmissaan: *Se oli, että tuu ja kerro, mikä sua vaivaa ja selvä ja tässä on sun lääkkeet. Että nähdään sitten jossain kohtaa uudestaan. Lääkkeet ja ei muuta. Jonna kertoo jopa joutuneensa itse vastuuseen lääkityksensä tarkkailusta: Aika usein lääkäri saattaa ehdottaa, että haluatko sä jotain muuta tähän vielä lisäksi. Ja sit mä sanon, että en halua, että mä meen tällä ja niinkun that's it. Mullakin on tosi paljon eri lääkkeitä, niin siitä ei pidetä mun mielestä huolta, että kun määrätään joku lääke niin eihän se tarkoita sitä, että sä syöt sitä loppuelämäsi. Sitä ei seurata yhtään, että onkohan tässä nyt semmoinen aika, että sen vois jättää pois. Semmosta ei ole. Vähän*

semmoinen olo, että kaikki yritetään ratkaista lääkkeillä. Nuorista ainoastaan Masa kertoo haastatteluhetkellä suhtautuvansa lääkkeisiin kielteisesti. Muut haastatteleman nuoret suhtautuvat lääkkeisiin lähtökohtaisesti neutraalisti tai kokevat saavansa niistä apua. Samalla ohitetun identiteettiä ja kokemusmaailmaa kuitenkin tuottaa lääkkeiden ensisijaisuus yksilölliseen kohtaamiseen ja tukeen nähden.

Tiia painottaa haastattelussa varhaista puuttumista mielenterveyden ongelmiin ja kuulluksi tulemisen tärkeyttä. Tiia kokee, ettei hänen tuen tarpeisiinsa ole tartuttu ajoissa ja riittävän vahvasti. Tiia kuvaa kokemustaan nuoriso-osastolla: *Sovittiin, että ruokailun jälkeen istutaan puoli tuntia tossa, mutta ei sitä kukaan vahtinut. Että kaikki ruuat sitten sinne. Siinä tuli vaan se filis, että mä olen niin lihava, että nääkin haluaa, että mä oksennan.* Toisaalta Tiia kokee myös, ettei hänen hätäänsä ole uskottu: *Varsinkin nuorten mielenterveysongelmiin pitäis vähän suhtautua paremmin kaikkien. Kyllä jotkut suhtautuu, mutta ei vähäteltäisi tai pistettäisi teini-ään piikkiin, että tuo on vain vaihe. Niinku oikeesti kuunneltais.* Kaikkiaan haastattelemani nuorilla on siis varsin monenlaisia kuulluksi tulemista, apua ja huomiota vaille jäämisen kokemuksia.

Nuorilla on myös selkeitä omaan ohitetuksi tulemiseensa pohjautuvia näkemyksiä siitä, miten tulisi kohdata nuori, joka hakeutuu tuen piiriin. Nuoren vakavasti ottamista korostavat Tiian lisäksi myös Turo ja Jonna. Jonna toteaa ohjeeksi: *Kuuntele, ota tosissaan eli usko nuoreen äläkä kyseenalaista.* Tasa-arvoista kohtelua ja aitoa kuuntelua korostavat Turo ja GG. GG toteaa lisäksi: *Voi jättää omat mielipiteet vähäksi aikaa oven ulkopuolelle ja kuunnella.* Martta painottaa lämmintä ja kuuntelevaa kohtaamista, jonka myös Alekski omalta osaltaan toteaa seuraavasti: *Pitäisi kuunnella ja sanoa, ettei nuoressa ole mitään vikaa ja tää sun tilanne saadaan kuntoon.*

Ohitetun identiteetti vaikuttaa haastattelujen perusteella muodostuvan nuorelle tilanteissa, joissa hän kokee, ettei apu, tuki tai toiminta vastaa nuoren tarpeita tai hän jää sitä vaille. Nuoret kuvaavat tilanteissa kokeneensa, etteivät saa tuotua itseään esille siten, että tulisivat kuulluiksi. Nuoret siten syyttävät ohitetuksi tulemisestaan myös itseään. Haastatteleman nuoret tunnistavat puutteita aikuisten, ammattilaisten ja instituutioiden toiminnassa, mutta tuottavat vain osin selontekoja, joissa ohitetuksi tuleminen ja kuulematta jääminen sanoitettaisiin selkeästi näiden tahojen syyksi. Ohitetun identiteetti muodostuukin nähdäkseni siitä, että nuori alkaa pitää itseään, ominaisuuksiaan, puutteitaan ja myös nuorta ikäänsä syynä siihen, ettei tule huomioiduksi, nähdyksi ja kohdatuksi. Ohitetun identiteetti tuottaa nuorelle epävarmuutta tulevaisuudesta ja sisältää monenlaisia arvottomuuden tunteita. Haastattelemani nuorista kaksi totesi haastattelun lopuksi, etteivät ole koskaan ennen kertoneet itsestään näin kokonaisvaltaisesti. Mikäli tilanne on tämä avun piirissä olevien nuorten kohdalla, jossakin kohden palvelujärjestelmää täytyy olla parannettavaa.

Laatikko 4: Ohitettu

Kategoriakokoelma / identiteetti: OHITETTU

Kategoriat

epäonnistunut, merkityksetön, näkymätön, huomiota vaille jäänyt, yksinäinen, yliyrittäjä, heikko, unohdettu, kadonnut, johonkin sopimaton, ei välittämisen arvoinen, väärinymmärretty

Kategoriamääreet

ominaisuutena liika kiltteys ja uhrautuminen, ei osaa puolustaa itseään, ei saa mielipidettään kuulluksi, ei tule uskotuksi, ei osaa toimia odotetulla tavalla, ei ole kenenkään kiinnostuksen kohteena, on arvoton

Selontekojen laatu

runsaasti itseä syyttäviä selontekoja

omiin ominaisuuksiin tai puutteisiin liittyviä syy-seuraussuhteita

muutamia aikuisia, ammattilaisia, instituutioita ja palvelujärjestelmää syyttäviä selontekoja

Identiteettiin liitetyt kokemukset

oma kyvyttömyys tehdä itseä näkyväksi tai saada itsensä kuulluksi

liian myöhäinen avun saaminen

lääkkeiden tai muun suoraviivaisen avun tarjoaminen todellisen tarpeiden kohtaamisen sijaan

kohtelu ennakkoluulojen tai leimatuksi tulemisen perusteella

kykyttämisen, juoksuttamisen ja väärä kohtelu palvelujärjestelmässä

4.2 Nuorten normeihin ja odotuksiin suhteutuvat identiteetit

4.2.1 Toisenlaiset oppijat ja menestymisen paine

Vaikka oman identiteetin koetaan osin olevan hukassa, monella nuorella tuntuu olevan varsin vaikiintunut ja itsestään selvänä pidetty käsitys itsestä oppijana. Houtsonen (2000) kuvaa koulun symbolista järjestystä, joka tuottaa oppilaille identiteettejä eli käsityksiä siitä, keitä he ovat ja millaisia he ovat oppijoina. Houtsonen toteaa, että oppilaat voivat ottaa erityisesti peruskoulun tuottamat käsitykset itsestä luonnollisina ja todellisina identiteetteinä, jolloin ne suuntaavat myös myöhempää koulutukseen hakeutumista. (Houtsonen, 2000, s. 7–8, 10, 22, 26–30.) Esimerkiksi GG ja Jonna kuvaavat itsensä kysymättä myös koulumenestyksen kautta. GG kuvaa: *Mä en oo hyvä semmosessa lukiotyypissä opiskelussa niinku kirjottamisessa. Ja mä en oo – sanan missään merkityksessä luova.* Tällainen itsestään selvänä esille nouseva jaottelun tapa käytännöllisen tai taiteellisen ja akateemisen oppijatyyppin välillä tuntuu olevan haastattelimilleni nuorille yhteinen, mikä heijastelee myös koulujen perinteistä oppiaineiden luokittelua taide- ja taitoaineisiin sekä lukuaineisiin.

Oppijaidentiteetin kategoriat ovat aineistossa hallitsevasti negatiivisia, kuten ei-akateeminen, ei-luova ja ei hyvä koulussa, vaikka suurin osa nuorista on itsensä näin määrittelemisestä huolimatta

suorittanut ammatti- tai ylioppilastutkinnon. Määreiksi nuoret tuottavat toimintojen ja kykyjen puutteita: ei kykene keskittymään, suoriutuu vain juuri ja juuri läpi tai ei ole ollut motivaatiota. Kyse ei siten varsinaisesti ole oppimisvaikeuksista. Olen nimennyt tällaisen kategoriakokoelman toisenlaisen oppijan identiteetiksi. Selontekoja ei juurikaan anneta, vaan suhde kouluun ja oppimiseen esitetään toteavaan sävyyn. Harvinaiset selonteot viittaavat normeihin ja muiden odotuksiin.

Jonna pohtii itseään oppijana ja työntekijänä: *Mä en ollut koulussa todellakaan hyvä – että just ja just pääsin kaikesta läpi. Mutta mikä siinä sitten on, että työelämässä se on ollut siten, että pitää olla kaikessa paras.* Myöhemmin Jonna toteaa, että ammattiopistoon suuntautumista pidettiin niin suvun parissa kuin peruskoulussakin lukio-opintoja huonompana vaihtoehtona, mikä on ohjannut hänen koulupolkuun. Tällaisen arvoasetelman nostavat esille muutkin haastattelemi nuoret. Toisenlaisen oppilaan identiteetti on Jonnan pohdinnoissa ollut osaltaan rakentamassa työelämässä loppuun palamiseen johtanutta ylisuorittamista. Vaikuttaa siltä, että oppijaidentiteettiä on ollut mahdollisuus paikata työelämässä; akateemisilta taidoiltaan heikoksi itsensä kokeva Jonna on voinut työelämässä osoittaa menestymistään niin itselleen kuin muillekin.

Koulun voi ajatella olevan nuoria yhdistävä ja heitä keskenään arvottava instituutio. Haastatte- luissa nuoret liittävätkin koulussa menestymisen osin melko suoraksi ennustukseksi elämässä me- nestymisestä ylipäättään. Masa kuvaa opintojen keskeytymisen vaikutuksia käsityksiinsä omista mahdollisuuksistaan onnistua elämässä: *Tuntuu vaan, että kaikki [huokaisee syvään] aina päättyy silleen huonosti. Sekin [opiskelu toisella paikkakunnalla] oli negatiivinen kokemus, joka tuli sitten siitä. Tuli sitten monen tonnin velat sieltä ja ei saanut mitään vastinetta niille rahoille.* Haastatte- lun aikana keskustelimme myös oppimisesta itsessään ja opiskeluun liittyvistä ajatuksista. Masa luokittelee itsensä heikoksi oppijaksi ja kokee, että vuosien aikana hän on menettänyt aiemmatkin kykynsä opiskeluun: *Pystyin oppiin ainakin semmoisessa perusopetuksessa vuosia sitten. Nyt se taito on kadonnu ainakin jossain määrin.* Useiden keskeytyneiden opintojen myötä haastattele- mieni nuorten luottamus kykyihinsä selviytyä opinnoista on heikentynyt. Vaikuttaa siltä, että etäi- syys opintoihin nostaa myös entisestään kynnyistä nähdä itsensä tavallisena opiskelijana. Samalla nuorille vaikuttaa kehittyneen toisenlaisen oppijan identiteetti, ja he kokevat, etteivät ehkä kykene suoriutumaan opinnoista ilman erityistä tukea. Osa nuorista myös suoraan torjuu omalla kohdal- laan nimeten tavallisen opiskelijan kategorian.

Tiia, joka on sairastunut nuorista varhaisimmassa vaiheessa elämäänsä, kuvaa ylipäättään vaikeutta rakentaa identiteettiään ja hahmottaa vahvuuksiaan ja haasteitaan. Tiia pohtii tätä yhteydessä ky- kyihinsä oppia seuraavasti: *Kun näitten [mielenterveyden ongelmien] kanssa on ollut niin kauan,*

ettei tiedä, että onko se sitten nää ongelmat, jotka vaikeuttaa mun opiskeluu vai onkse vaan, että mä en osaa. Toisaalta Tiia kategorisoi itsensä peruskouluvaiheesta puhuessaan keskivertokoulu-laiseksi ja toteaa saaneensa *kaseja, ysejä ja kympejä*. Siten oppijaidentiteetti on ainakin osin kyseenalaistunut vasta myöhemmässä vaiheessa – lukiossa, jolloin Tiian itsetuhoisuus voimistui ja osastohoitojaksot alkoivat. Tiian kohdalla vaikuttaa siltä, että hänen on vaikeaa määrittellä itseään sairaan identiteetin ulkopuolella, mikä osaltaan rakentaa hänelle toisenlaisen oppijan identiteettiä.

Turon suhde opiskelemiseen ja omaan oppimiseen välittyi haastattelussa moninaisena. Turo kuvaava yläkoulussa oppimisen sujuneen tavanomaisesti. Siirtymä lukioon ja uudenlaiseen tapaan opiskella on kuitenkin aiheuttanut kriisin, jota Turo kuvaa: *Yhtäkkiä mä en osannutkaan mitään. Yhtäkkiä musta oli tullut huono. Mä olin niin huono*. Turo liittyy samaan yhteyteen masennuksen syvenemisen, mutta pohtii itsekkin, mikä on ollut syytä, mikä seurausta. Uupumista ja alkavaa masennusta hän kuvaa olleen taustalla jo yläkoulussa, erityisesti kiusatuksi tulemisen vuoksi. Masennus lienee vaikeuttanut opintoja, mutta haastattelussa rakentuu kuva siitä, että myös sopeutuminen uudenlaiseen opiskelemisen tapaan ja uuteen sosiaaliseen ympäristöön on ollut hänelle haasteellinen. Vasta lukioon siirtyminen muutoksineen on tuottanut Turolle toisenlaisen oppijan identiteetin, jota hän vaikuttaa kantavan mukanaan myös pohtiessaan tulevia opintojaan.

Toisenlaisen oppijan identiteetti vaikuttaa siten syntyvän yhteydessä monenlaisiin kokemuksiin. Taustalla voi olla tutkimatonta oppimis- tai keskittymisvaikeutta, kokemusta siitä, että on väärällä alalla tai itselleen sopimattomassa opiskelumuodossa, ja toisaalta myös siitä, että mielenterveyden häiriö tekee oppimisesta ja sen edellyttämästä työskentelystä aiempaa vaikeampaa. Myös koulu- muodon tai kouluympäristön vaihtuminen voi siirtymävaiheessa tuottaa toisenlaisen oppijan identiteettiä ja kyseenalaistaa käsitykset kyvystä opiskella.

Laatikko 5: Toisenlainen oppija

Kategoriakokoelma / identiteetti: TOISENLAINEN OPPIJA

Kategoriat

ei-hyvä opiskelija, ei-akateeminen, ei-luova, epäonnistunut opiskelija, ei tavallinen opiskelija, heikko oppija sekä menneeseen liitettyinä keskivertokoululainen ja ennen hyvä koulussa

Kategoriamääreet

ei kykene keskittymään, suoriutuu vain juuri ja juuri läpi, ei ole ollut motivaatiota, saa tiettyjä numeroita, ei enää osaa opiskella tai ei kykene oppimaan

Selontekojen laatu

harvat selonteot viittaavat normeihin ja ovat niihin vertaavia
osa ottaa etäisyyttä tavallisen opiskelijan kategoriaan kieltämällä sen omalla kohdallaan

Identiteettiin liitetyt kokemukset

oppimisen vaikeudet ja heikko menestys koulussa
koulusta saatu palaute, erityisesti numeroarvostelu

opintojen edellyttämä ponnisteleminen ilman toivottua tulosta
heikentyneen koulumenestyksen aiheuttama pettymys
vaikeus jaksaa käydä koulua masentuneena ja motivaation katoaminen

4.2.2 Kehityshaasteissa myöhästyneet ja odotukset pettäneet

Nuoret kuvaavat monin tavoin sitä, miten he itse ovat olleet jollakin tavalla sopimattomia siihen elämäntilanteeseen, jota heiltä olisi odotettu. Nämä kuvaukset nuorten puheessa yllättivät runsaudellaan. Haastattelemillani nuorilla vaikuttaa olevan vahva käsitys siitä, millaisessa elämäntilanteessa heidän oletetaan olevan ja mitä heidän pitäisi jo olla elämässään saavuttanut. Tällaiseen käsitykseen itsestä suhteessa odotuksiin nuoret viittaavat ohi kulkeneen, hitaan, kyydistä tippuneen ja ei-normaalien kategorioiden. Hallitsevat kokemukset liittyvät epäonnistumiseen sekä odotusten pettämiseen. Olen nimennyt kategoriakokoelman kehityshaasteissa myöhästyneen identiteetiksi. Identiteetillä on aineistossa selkeä yhteys myös siihen, miten nuoret hahmottavat tämän hetken ja tulevaisuutensa.

Erikssonin egoidentiteetin ja kehityspsykologian näkökulmasta monet tutkijat nostavat esille huolensa juuri varhaiseen aikuisuuteen liittyvien kehityshaasteiden ja aikaistuvien valintojen ongelmallisuudesta. Rautio (2006, s. 18) kuvaa Erikssonin teoriaan viitaten, että aikuisuuden kynnyksellä olevat nuoret elävät ilman nykyajan haasteitakin kriisivaihetta, josta avautuu mahdollisuuksia moninaisen ja toimivan identiteetin rakentamiseen mutta myös monenlaisiin ongelmiin. Erityisesti varhaisen aikuisuuden psykososiaalinen hyvinvointi ja kehitys ovat merkittäviä tekijöitä tuolloin tehtävissä koulutukseen, työelämään ja parisuhteeseen liittyvissä päätöksissä, joilla puolestaan on vaikutusta yksilön elämäntilanteeseen ja tulevaisuudennäkymiin (Ek ym., 2004, s. 19).

Marttinen (2017) listaa aikuistuvan nuoren kehityshaasteiksi tulevaisuusorientoituneiden tavoitteiden asettamisen, erilaisten vaihtoehtojen identiteettien tutkimisen sekä sitoutumisen tiettyyn, itse valittuun elämäntilanteeseen. Siirtymäkohdissa edellytetään tavoitteiden ja identiteetin vakiinnuttamista, oman identiteetin ilmaisemista sekä panostusta omien tavoitteiden ja identiteetin uudelleenmäärittelyyn, kun kohdataan haasteita. (Marttinen, 2017, s. 16.) Kroger ja Marcia (2011) lisäävät kehitystehtäviin myös identiteetin jatkuvuuden tuottamisen yhdistämällä lapsuuden identifikaatiot siihen, mitä yksilö on nuorena aikuisena ja mitä tavoittelee tulevaisuudessa. Etsiminen ja sitoutuminen siten vuorottelevat ja parhaimmillaan tuottavat nykyihanteen mukaisen itsenäisen, aktiivisen toimijan ja riippumattoman yksilön identiteettiä. Identiteetin rakennusprosessiin vaikuttavat

kuitenkin myös monet persoonallisuuden piirteet, kuten itsetunto, taipumus ahdistuneisuuteen, kontrollin tarve ja kyky moraaliseen järkeilyyn. (Kroger & Marcia, 2011, s. 33, 41.)

Aleksin kuvaus heijastelee nuorten yleisemminkin kokemaa epäonnistumista ja jostakin ikään kuuluvasta ohi kulkemista: *Se on silleen, että tietynlaisissa piireissä meitä voidaan katsoa tietynlaisina hylkiöinä. Me on menty sen tietyn ohi – me ei menty suoraan eikä eletty semmoista utopistista hienoo. Eihän kenenkään elämä mene silleen, kun on suunniteltu, mutta monella saattaa just tää nuoruus mennä, että valmistuu hyvin arvosanoin ja pääsee heti opiskelemaan.* Selonteoissa korostuvat erityisesti koulutuksessa odotettu kronologisuus ja tauottomuus, joihin ihanteena ja normina nuoret selonteoissaan viittaavat. Kehityshaasteissa myöhästyneen identiteettiin liittyy myös muottiin sopimattoman kategoria.

Tiia rakentaa kuvausta omasta myöhästymisestään ja jäljessä olemisestaan yhteydessä tulevaisuuteen: *Tulevaisuus on aika semmoinen pelottava aihe, koska mulla on itsestäni semmonen ajatus, että kun on tän ikänen ja vaan peruskoulu käytyinä, niin vähän tuntuu hurjalta, että nyt pitäis vasta alkaa kouluttautumaan ja tolleen.* Vähän vaille 23-vuotiaana Tiia kokee, että hänen tulisi jo olla aivan toisessa vaiheessa kuin aloittamassa uudelleen toisen asteen opintojaan. Mielenkiintoista on, että Tiia ohittaa tilannetta kuvatessaan kokonaan aikuislukiossa suorittamansa suuren kurssimäärän. Ylipäätään haastattelemilleni nuorille opiskeleminen vaikuttaakin merkitsevän tutkinnon suorittamista ja sen saamista. Elinikäisen oppimisen ja yksilöllisten koulutuspolkujen ajatukset eivät näy osana nuorten kokemusmaailmaa vaan jäävät juhlapuheiden ja politiikan tasolle irti nuorten arjesta.

Aleksi kuvaa kehityshaasteissa kronologisen odotuksen ohittamisen vaikuttavan käsityksiin itsestä: *Pyrin pitämään sen hyvin siellä taka-alalla, etten mä mieli sitä, koska mä koitan nyt vaan keskittyä siihen positiiviseen. Yhtä hyvin mä voisin mieltiä, että mä tuhlasin nää vuodet.* Aleksi kuvaa tekevänsä jatkuvaa identiteettityötä siinä, että selittää asiaa ennen kaikkea itselleen. Erityisen monella tavalla kehityshaasteissa myöhästyneensä kokee Turo, joka vaikuttaa tiedostavan selvästi paitsi koulutukseen liittyvät odotukset myös sen, että nuoren tulisi edetä ihmissuhteissaan: *Oon 26-vuotias eikä oo lukiosta eteenpäin mitään koulutusta niin tuntuu, että elämä menee hukkaan. Ei oo koskaan ollut parisuhdetta, ei oo koskaan ollut silleen intiimielämää. Tuntuu, että kaikki menee hukkaan, ihan kaikki [itkee].* Turon vaikuttaa olevan vaikeaa suunnitella tulevaa, koska hänestä tuntuu, että pitäisi edetä nopeutetulla tahdilla ja kuntoutua pian, jotta ehtisi kokea niitä asioita, joita aikuistuvan nuoren elämään ajatellaan kuuluviksi. Turo kuvaa tuntemuksiaan: *Jos on nyt jo niin hirveen paljon opittavaa, niin miten helvetissä mä pystyn tekemään mitään*

järkevää tässä lähiaikoina, mutta se on kanssa just sitä, että se tikittävä kello jotenkin – en tiää, tuntuu, että on ollut aikaa liian rajallisesti.

Samanlaista vaikeutta suunnata tulevaisuuteen kuvaavat myös Masa ja Martta osana omaa kehityshaasteiden parissa kamppailuaan. Masa nostaa haastattelussa esille useita syitä siihen, miksi tulevaisuutta on vaikeaa edes ajatella: oma sosiaalinen ahdistuneisuus ja opintojen keskeytyminen toistuvasti ovat luoneet epäonnistumisesta ja kyvyttömyydestä niin vahvan osan omaa identiteettiä, että uudet yritykset eivät nykyhetkessä tunnu mahdollisilta. Samalla Masa kuvaa tiedostavansa sen, että jää koko ajan lisää jälkeen normaaliin elämään mieltämistään etapeista. Martta puolestaan pohtii haastattelun aikana monin tavoin sitä, millaisia asioita haluaisi tulevaisuudeltaan. Tulevaisuudesta puhumiseen liittyy hänen kohdallaan kuitenkin paljon pelon, häpeän ja turvattomuuden tunteita. Martta kuvaa: *On kolme vuotta siihen, kun täyttää 30, ja sen jälkeen elämä ei oo niin helppoo. Että mä en tiedä, mitä mä teen sitten, kun täyttää 30. Että – ei oo tämmösiä Vamosta ja tälleen.* Aikuistuminen ja siihen liittyvät vastuut vaikuttavat haastattelemini nuorten ajattelussa yhdistyvän monin tavoin ikään ja myös palvelujärjestelmän korostamaan 18–29-vuotiaiden ikäryhmään.

Kehityshaasteissa myöhästyneen identiteetti vaikuttaa liittyvän monin tavoin erityisesti koulutuksen tai ammatin puuttumiseen. Kouluttamattomuuden ja työelämän ulkopuolella olemisen osa haastattelemistani nuorista vaikuttaa näkevän esteenä myös parisuhteen luomiselle. Oma elämäntilanne halutaan saada monin tavoin tasapainoiseksi, ennen kuin koetaan kyvykkyyttä parisuhteen rakentamiseen ja ylläpitämiseen. Vaikuttaa siltä, että nuoret mieltävät koulutuksen ja työn puuttumisen omaa parisuhdearvoa laskevaksi tekijäksi ja näkevät sen esteenä tulevaisuuden rakentamiselle ja osin siitä haaveilullekin. Mahdollista koulujärjestelmän tai sosiaalisten normien joustamattomuutta nuoret eivät tuo esille.

Haaveilemaan uskaltautuvien nuorten toiveet tulevaisuudesta ovat pitkälti perinteisiä. GG raottaa yhdessä kohdassa haastattelua ajatustaan tulevaisuudesta: *No haaveita, jos asiat menis oikein, olis silleen, että ois joku työ, mikä kiinnostais ja mitä olis kiva tehdä. Sitten ois joku vähän terveellisempi vapaa-ajan harrastus kuin tietokoneella pelaaminen ja – urheilisin jonkun verran. No aika perus – mukava elämä olis ihan kiva.* GG ja Masa ovat nuorista ainoat, joka selkeästi sanoittavat mielenterveyden ongelmat tulevaisuuden eteen työskentelemisen esteeksi. Mielenterveyden ongelmaan yhdistäminen vaikuttaa kuitenkin kiinnostavan katseen ongelmiin tavoitteiden sijaan.

Laatikko 6: Kehityshaasteissa myöhästynyt

Kategoriakokoelma / identiteetti: KEHITYSHAASTEISSA MYÖHÄSTYNYT

Kategoriat

ohi kulkenut, hidas, kyydistä tippunut, ei-normaali, epäonnistunut, hylkiö, muottiin sopimaton

Kategoriamääreet

ei ole siinä tilanteessa kuin kokisi ikänsä puolesta olennaiseksi olla, tuhlaa aikaa/elämää/vuosia, ei ole saanut tutkintoa, ei ole päässyt kokeilemaan työelämää, ei ole koskaan seurustellut, ei pysy muiden samanikäisten tahdissa elämänkulussa, ei kykene suoriutumaan odotetusta

Selontekojen laatu

itseä syyttäviä selontekoja
viittauksia normeihin

Identiteettiin liitetyt kokemukset

muiden odotusten pettäminen
epäonnistuminen ikäisilleen kuuluvissa haasteissa ja tavoitteissa
tauko jatko-opintoihin pääsemisessä tai koulun keskeytyminen
uupuminen opinnoissa tai työssä
vaikeus solmia parisuhdetta tai muita merkityksellisiä ihmissuhteita

4.2.3 Itsenäisyyttä tavoittelevat, epäitsenäiset nuoret

Ikään liittyvistä odotuksista erityisen vahvasti haastattemieni nuorten puheessa nousee esiin itsenäisyyden kehityshaaste, joka tulee esiin itsenäisen ja riippumattoman kategorioina. Nuoret vastustavat tai pohtivat tällaisten kategorioiden soveltuvuutta itsensä kuvaamiseen. Itseen liitetyt kategoriat ovat siten epäitsenäinen ja riippuvainen. Tähän kategoriakokoelmaan nuoret liittävät puutteita muun muassa itsenäisessä ajattelussa, yksin selviämisessä ja omillaan asumisessa. Kategoriakokoelmana itsenäisyyttä tavoittelevan identiteetti sisältää lisäksi monenlaisia ajatuksia vapaudesta.

Aleksi ja GG nostavat nuorista itsenäisyyden esille ennen kaikkea elämästä ylipäätään selviämisen ja elämänhallinnan näkökulmasta. GG työstää edelleen elämänhallinnan kysymyksiä arjessaan eikä juurikaan kykene rakentamaan tulevaisuutta eteenpäin. Aleksi sen sijaan kuvaa, että on saanut takaisin arjesta, päivärytmistä ja itsestä huolehtimisen taitoja. Ne luovat luottamusta tulevasta selviytymiseen. Samalla Aleksille elämänhallinta näyttäytyy mahdollisuutena irtautua uudelleen vanhemmistaan: *Tällä hetkellä se rupee tuntumaan siltä että mun pitää myös pystyä elämään tätä elämää itseäni varten eikä heitä varten.* Arjesta selviämisen lisäksi moni nuorista liittääkin itsenäisyyden ennen kaikkea siihen, että omaa elämää ja tulevaisuutta aletaan rakentaa omien arvojen,

mielenkiinnon kohteiden ja mielipiteiden varaan sen sijaan, että pohdittaisiin muiden – erityisesti vanhempien – heihin kohdistamia odotuksia.

Käsitys tavoiteltavasta itsenäisyydestä vaikuttaa myös olevan jokaiselle nuorelle hyvin yksilöllinen kehityshaaste. Jonna elää muiden itselleen asettamien kriteerien mukaan jo varsin itsenäistä ja odotukset täyttävää elämää: hänellä on ammatti ja työkokemusta, hän asuu omassa asunnossaan ja seurustelee. Hän on myös ehtinyt kuntoutumisessaan pitkälle ja on hakeutumassa uudelleen opintojen pariin. Silti Jonna kipuilee erityisesti ajattelun itsenäisyyden parissa ja kokee, ettei kykene edelleenkään ilmaisemaan tahtoaan ja mielipiteitään muille haluamallaan tavalla. Martta puolestaan kuvaa omaa tilannettaan yhdistäen sen häpeän kokemuksiin: *Mä haluisin olla itsenäinen ja tolleen, ja sitten mua hävettää. Mä oon edelleen silleen riippuvainen, että mun on pakko soittaa mun äidille joka päivä ja tietää, mitä siellä tapahtuu. Ja kun mä puhun mun äidin kanssa, musta tuntuu, että mä en oo yksin tässä elämässä.* Martan selonteko häpeää aiheuttavasta tunnesiteestä lapsuudenkotiinsa heijastelee hänen kokemiaan normeja siitä, millaista erillisyyttä ja itsenäisyyttä aikuistuvalla nuorelta edellytettäisiin.

GG ja Turo liittävät itsenäistymisen vaikeuden mielenterveyden ongelmiin ja niiden vaikutuksiin arjessa. Turo ei ole koskaan asunut omillaan, vaikka haluaisi sitä. Yksin asumiseen hän liittää monia pelkoja ja epävarmuuden tunteita: *Kestääkös mun normijaksaminen yksinään asumista? Sitteen se on toisaalta kanssa, että se tois vapautta siinä, että se kai vapauttais tekemään. – Mutta kun pelkää vähän sitäkin, että onko jotenkin liian riippuvainen toisesta ihmisestä, ettei edes pysty elämään yksikseen. Ihan se, ettei pysty esim. säännöllisesti käymään kaupassa tai pesemään pyykkiä ja jaksamaan sen kaiken.* Masalla puolestaan on kokemusta toisella paikkakunnalla opiskellessaan omillaan asumisesta. Se näyttäytyy kuitenkin jälkikäteen negatiivisena ja yksinäisenä aikana. Masan selonteko itsenäisen asumisen haasteista heijastaa vertailun kautta odotuksia siitä, että siihen tulisi kyetä. Samalla Masa käyttää luottotietojen menettämistä tämän kehityshaasteen odotuksista vapauttavana selontekona: *Kun siskot on muuttanut pois, niin enemmän ja enemmän alkaa miettiä sitä, että pitäisi olla itelläkin oma kämppä. Mutta on se vähän epärealistista, kun ei oo työpaikkaa ja sitten vielä luottotiedotkin meni.* Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että nuorten käsitykset itsenäisyydestä vaihtelevat heidän elämäntilanteensa mukaan. Samalla nuoret itsenäisyyttä tavoittelevan identiteetissään kiinnittyvät saavutustensa sijaan odotuksenmukaisessa itsenäisyydessä itsellään oleviin puutteisiin.

Niemi (2011) kuvaa, että kun yksilön elämässä tapahtuu yhteiskunnan silmissä hänen arvostuksensa ja hyväksytyksi tuleminen kokemuksensa vaarantavia muutoksia, identiteettiä on rakennettava uudelleen. Koska konkreettisen henkilön mielletään olevan vastuussa valinnoistaan ja tekemi-

sistään, identiteetin kannalta olennaista on ajallisesti jäsentyneen kertomuksen muodossa kuvattu tausta, nykyhetki ja tulevaisuus. Juuri tähän tarinaan Niemen mukaan sosiaalityö kytkeytyy: asiakastyössä pyritään rakentamaan selviytymistarinaa, koska usein sankaritarinan ainekset ovat jo yksilön elämänselityksen ulottumattomissa. Myös itsemääräämisen kysymykset liittyvät pitkälti asiakkaan suhteeseen omaan kerronnalliseen identiteettiinsä: hänelle tavoitellaan sosiaalisessa kuntoutuksessa oman elämäntarinansa aktiivisen rakentajan roolia. Pelkkä ongelmien määrittely, vaikka se tapahtuisikin asiakkaasta lähtien, ei vielä rakenna todellisen itsemääräämisen edellytyksiä, vaan yksilön on saatava myös edellytykset ja tuki uudenlaisen identiteetin toteuttamiseen. (Niemi, 2011, s. 179–181, 183–186.) Haastattelemani nuorista vain Jonnan ja Aleksin voi nähdä ottaneen selkeän oman tulevaisuutensa rakentajan roolin. Muiden nuorten kohdalla identiteetti on vielä melko vahvasti menneeseen ja nykyhetken tilanteeseen kiinnittynyttä.

Laatikko 7: Itsenäisyyttä tavoitteleva

<p>Kategoriakokoelma / identiteetti: ITSENÄISYYTTÄ TAVOITTELEVA</p> <p>Kategoriat epäitsenäinen, riippuvainen</p> <p>Kategoriamääreet on taloudellisesti tai muutoin toisista riippuvainen, ei selviä yksin, ei ole riittävää elämänhallintaa, ei asu omillaan, ei uskalla elää oman näköistä elämää, tavoittelee irtautumista lapsuuden perheestä, tavoittelee itsenäistä elämää ja siihen liittyvää vapautta</p> <p>Selontekojen laatu itseä syyttäviä selontekoja viittauksia elämänselitykseen viittauksia normeihin</p> <p>Identiteettiin liitetyt kokemukset palaaminen lapsuuden kotiin asumaan tai vaikeus irtautua omilleen kokemukset jaksamisen puutteista ja elämänhallinnan vaikeuksista epäonnistuneet yritykset itsenäistymisessä saavutetut elämänhallinnan kokemukset vaikeudet tuoda omaa ajattelua tai mielipidettä esille tärkeissä ihmissuhteissa</p>

4.2.4 Epäonnistuneet kansalaiset ja kansalaisihanne

Lawer (2014) toteaa, että yhteiskunnassa identiteetit kantavat aina mukanaan normeja ja arvoja, joiden perusteella yksilöt ja ryhmät jaetaan toivottuihin ja vääränlaisiin. Erityisesti itseohjautuvuuden, yksilöllisyyden ja riippumattomuuden ihanteen ulkopuolelle jääviä ihmisiä luokitellaan länsimaisissa yhteiskunnissa leimaavien identiteetien. Samalla leimaan liittyy ulkopuolelta määritelty epäonnistuneen kansalaisen identiteetti. (Lawer, 2014, s. 88, 160.) Haastattelemani nuoret liittivät

itseensä ennalta odottamaani vahvemmin ja suuremmin sanoittaen epäonnistuneen kansalaisen identiteettiä. Nuorten tuntuu siten olevan vaikeaa nähdä itseään kuuluvaksi hyvän kansalaisen ryhmäjäsenyyteen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö nuoret arvostaisi hyväksi kansalaiseksi muiden silmissä tunnistamista tai tavoittelisi sitä.

Kysyessäni tulevaisuuden haasteista Masa vastaa viitaten suoraan siihen, ettei kykene täyttämään hyvän kansalaisuuden normeja: *Suuri haave olis tietysti se, että olis joku ok-kansalainen. Ois joku työ, ettei vaan tarvis tuilla olla. Siihen pitäis olla joku ammatti tietysti ja jaksaa opiskeluissa vähintään se kolme vuotta.* Samaan suuntaan ajattelee Tiia, joka kuvaa opiskeluihin hakeutumisen motivaatiotaan: *Mä haluan opiskella, mutta on siinä myös taustalla se, että en halua olla yhteiskunnan silmissä pelkkää roskaa, mutta siis kyllä mä haluan, mä haluan oppii enemmän, mä haluan just auttaa ihmisiä jollain tavalla mun työssäni. Ilman koulutusta mä en sitä oikeen voi tehdä.* Tiian tapa kategorisoida vailla koulutusta oleva nuori – itsensä mukaan lukien – merkityksettömäksi tai ongelmaksi ei ole harvinainen. Komonen (2000) kirjoittaa erityisesti työelämään ja koulutukseen osallistumisen tulleen yhä keskeisemmäksi hyvän kansalaisen tuntomerkitseksi. Koulutuksen keskeyttäminen nähdään yhteiskunnassa ei-toivottuna käyttäytymisenä. Komonen toteaa, että keskeyttäjän kohdalla yksilöllisiin vapauksiin ja valintoihin liittyvä puhe vaihtuu nopeasti yleisiin normeihin perustuvaksi ongelmapuheeksi. Suurin osa nuorista kuitenkin arvostaa edelleen koulutusta ja näkee koulutuspolun ”ajallaan” kulkemisen tavoiteltavana ihanteena. (Komonen, 2000, s. 110–112, 120, 126, 137.)

Haastattelemiani nuoret kuvaavat hyvän kansalaisen ominaisuuksia melko etäällä itsestään ja osin myös omalla kohdallaan suoraan torjuen. Selonteoissa korostuvat arvot ja normit sekä vertailu itseän ja omaan tilanteeseen. Hyvän kansalaisen määreiksi nousevat ammatillaisuus, jaksaminen, raskas työnteko, suorittaminen, kestävyys, aktiivisuus, verojen maksu ja toiminnan arvostus yhteiskunnan näkökulmasta. Esimerkiksi Alekski kuvaa tuttaviaan, jotka hän kategorisoi hyväksi kansalaisiksi: *Ne on ihan huipputyyppejä, jotka on ammatillisesti taitavia. Ne käy jatkuvasti töissä, ne ei ota sairaspöissaoloja turhaan. Sitä mä arvostan niissä, kun ovat oikeesti raskaan työn raatajia.* Samanlainen kuvaus koskee myös veljeä: *Mä oon tosi ylpee hänestä veljenä, koska hän on tosi suorittaja eikä sitä tunnu oikeestaan hirveesti asiat painavan. Se vaan tekee ja onnistuu.* Oma epäonnistuminen ja veljen onnistuminen asettuvat Aleksin kertomassa vastakkain, mikä osaltaan tuottaa epäonnistuneen kansalaisen identiteettiä.

Turo kuvaa hyvää kansalaista: *Aktiivinen. Paljon mukana. Kestää painetta. Paineensietokyky, että on mahdollisimman kova kestäämään painetta.* Tätä vasten nuorten omat sairastumisen tuottamat kokemukset heikkoudesta näyttäytyvät epäonnistumiselta. Turo toteaa: *Burn out on hyväksyttävä-*

vämpi, koska se tarkoittaa, että ihminen on ollut ahkerampi ja on ollut kuitenkin hyvä yhteiskunnan jäsen. Masennukseen varmaan liikaa yhdistetään edelleen se laiskuus. Just se, että niinku ei vaan yritä tarpeeks. Haastattelemani nuoret liittyvät kansalaisen velvollisuuksiksi kuuluvissa asioissa epäonnistumisensa arvottoman ja merkityksettömän kategoriaan. Alekski toteaa: Se on sitä, kun sä tiput yhteiskunnan ulkopuolelle, että sä et mahdu siihen muottiin. Et olekaan enää kykenevä toteuttamaan tämän yhteiskunnan toiveiden mukaisesti jolloin sä et enää ole merkityksellinen osa tätä.

Martta kuvaa taiteen tekemisensä tavoitteiden liittyvän toisenlaisten arvostusten esille tuomiseen: *Mä haluan tuoda arkisesta semmoisen taiteen. Haluan kuvata, mitä ihmiset yleensä näkee, että se on rumaa ja tolleen, että haluan kuvata, että ei se oo.* Martalle kuvataide on tärkeä ja merkityksellinen keino ilmaista itseä sekä tulevaisuuden ammatillinen haave, jonka hän kuitenkin kokee yhteiskunnan silmissä merkityksettömäksi: *Sitä mun taiteen tekemistä ei nähdä työntekona, mikä on masentavaa. Se luo paineita ja ahdistusta.* Martta haluaa myös osallistua yhteiskuntaan tekeillä vapaaehtoistyötä: *Mä alan kohta tekemään vapaaehtoistyötä, mutta sekin on surullista, että sitäkään ei nähdä minään.* Martalle erityisesti ristiriita itselleen merkityksellisen tekemisen ja yhteiskunnassa sen vähäisen arvostamisen välillä aiheuttaa kokemuksen siitä, ettei myöskään itseään tule hyväksytyksi osaksi yhteiskuntaa. Raha tai muu yhteiskunnan osoittama arvostus jäävät puuttumaan.

GG on haastattelemistani nuorista ainoa, joka toteaa, ettei hänen silmissään arki kahdeksan tunnin työpäivineen ole juuri nyt kutsuva vaihtoehto. Taustalle GG tuottaa selontekoa kokemustensa kautta: työharjoitteluissa muodostunut kuva oman alan töistä ei ole näyttäytynyt mielekkäänä. Silti GG näkee työn keinona kuulua yhteiskuntaan ja saada haluttu elämä tulevaisuudessa. GG kuvaa: *On mulla haaveita, jos asiat menis oikein niin ois joku työ, mikä kiinnostais ja mitä olis kiva tehdä. No aika perus mukava elämä olis ihan kiva.*

Hart (2011) käyttää käsitettä kansalaisidentiteetti kuvaamaan yksilön osallistumista lähiyhteisöjen ja yhteiskunnan toimintoihin. Oikeuksien ja velvollisuuksien lisäksi kansalaisidentiteettiin olennaisena kuuluu yksilön oma identifioituminen sosiaaliseen yhteisöön ja sen toimintaan sekä tunne täysivaltaisuudesta ja oikeudesta osallistua ja tulla hyväksytyksi merkityksellisenä jäsenenä. (Hart, 2011, s. 774, 784.) Tällaisen osallisuuden puuttumista elämässään haastattelemani nuoret kuvaavat epäonnistuneen kansalaisen identiteettinsä osana.

Laatikko 8: Epäonnistunut kansalainen

Kategoriakokoelma / identiteetti: EPÄONNISTUNUT KANSALAINEN

Kategoriat

ongelma yhteiskunnan silmissä, merkityksetön, arvoton, heikko yhteiskunnan jäsen, yhteiskunnan ulkopuolelle tippunut, muottiin sopimaton

Kategoriamääreet

ei täytä hyvän kansalaisen määreitä, joiksi nuoret tuottavat seuraavat: ammatillisuus, raskas työnteko, suorittaminen, paineen kestäminen, aktiivisuus, verojen maksaminen, arvostetuksi tuleminen muiden silmissä

Selontekojen laatu

arvoihin ja normeihin viittaamista runsaasti vertailevia selontekoja

Identiteettiin liitetyt kokemukset

masennuksen vuoksi laiskaksi leimautuminen
epäonnistuneet yritykset kouluttautua tai tehdä työtä yhteiskunnan tai palveluiden ulkopuolelle putoaminen

4.2.5 Epäonnistuneinakin hyvät ihmiset

Hyvän tai onnistuneen kansalaisen määreissä epäonnistuminen (kts. luku 4.2.4) ei estä haastattelemani nuoria kategorisoimasta itseään hyväksi ihmiseksi. Nuoret tuottavat kansalaisena epäonnistumisensa vastapainoksi samassa yhteydessä hyvän ihmisen identiteettiä. Mielenkiintoista on se, etteivät nuorten kuvauksissa hyvän kansalaisen ja hyvän ihmisen kategoriamääreet ole kovinkaan yhteneväiset. Siinä missä hyvä kansalainen määrittyy aktiivisen ja normit täyttävän toiminnan kuvauksina, hyvän ihmisen identiteetti edustaa nuorille ennen kaikkea pehmeiksi arvoiksi miellettyjä määreitä: avuliaisuutta, empatiakykyä, suvaitsevaisuutta, rehellisyyttä, aitoutta ja viisautta.

Aleksin kuvaus tiivistää kokolailla hyvin haastattelemani nuorten yhteistä näkökulmaa siitä, mitä he ajattelevat hyvän ihmisen edustavan: *Mä en mittais hyvää ihmistä missään määrin sillä, että mikä sun sosioekonominen status on. Sillä ei oo mitään tekemistä sen kanssa, että ootko sä hyvä ihminen. Ihminen voi olla hyvä, vaikka se olis kuinka rikas tai köyhä tai ihan mitä vaan. Kuinka hyvin koulutettu tai muuta vastaavaa. Mutta on semmonen, joka ajattelee tätä muutakin maailmaa. Koko elämä ei pyöri sen oman suorittamisen ympärillä, vaan niinkun oikeesti aidosti välittää ja ylipäättään on aito ihminen. Uskaltaa myös sanoo, mitä mieltä on.* Haastattelemani nuorten haastatteluissa korostuu halu saada tunnustusta läheisiltä ja itselle tärkeissä ihmissuhteissa erityisesti siksi, etteivät nuoret koe saavansa arvostusta osana yhteiskuntaa.

Jonna kuvaa yhteiskunnan luokittelevan ihmisiä ennen kaikkea kovien arvojen ja sosioekonomisen luokittelun perusteella. Jonna kuvaa: *Ei se oo yhtään sen huonompi ihminen se, joka käy sen ammattikoulun kuin se, joka valmistuu ylioppilaaks. Eikä sairauslomalle joutuminen tee huonoa ihmistä.* Tiia puolestaan kuvaa omien elämänhaasteiden ja -kokemusten muokkaavan sitä, miten toisiin suhtautuu: *Ainakin on tullut se ymmärrys, että koskaan ei tiedä, mitä ihminen käy läpi ja miten se ajattelee päässään, että oikeesti on kiva kaikille, koska ihan jo se, että hymyilet jollekin, saattaa olla sille niinkun merkki, että hei, joku ei vihaakaan mua. Että on toiselle hyvä ihminen.* Hyvän ihmisen identiteetti vaikuttaa haastattelemilleni nuorille edustavan mahdollisuutta rakentaa suhteita toisiin ihmisiin myönteisen minäkuvan kautta.

Vaikka nuori itse kokisi olevansa hyvä ihminen, aineiston perusteella yhteiskunnan normien rikkomisen voi estää täyden tämän identiteetin omaksi kokemisen. Aleksi kuvaa, ettei usko yhteiskunnan silmissä täyttävänsä hyvän ihmisen käsitystä: *Aina halus ajatella olevansa kuitenkin just hyvä ihminen. Eikä se poista sitä, ettenkö mä olis edelleen hyvä ihminen, mutta että se ei tule yhteiskunnan näkökulmasta heti ensimmäisenä mieleen, että hyvätkin ihmiset voi käyttää huumeita.* Sen (2009) kirjoittaa identiteettiin liittyvästä tunteesta, joka voi ottaa lämpimästi vastaan ja ryhmän jäseneksi, mutta toisaalta myös sulkea pois. Sen korostaa, että osallistuminen ja kuuluminen eivät ole vain yksilön oikeus ja velvollisuus, vaan ihminen tekee valintansa aina niiden mahdollisuuksien joukosta, joita hänelle tarjoutuu. Rajoittavinta yksilön identiteetille ja toiminnalle voikin olla se, miten muut ihmiset hänet sijoittavat ulkopuolelta käsin. (Sen, 2009, s. 24, 27–28.)

Laatikko 9: Hyvä ihminen

Kategoriakokoelma / identiteetti: HYVÄ IHMINEN

Kategoriat

hyvä ihminen

Kategoriamääreet

suvaitsevainen, avulias, empaattinen, rehellinen, aito, viisas, ajattelee muitakin kuin itseään

Selontekojen laatu

viittauksia arvoihin

Identiteettiin liitetyt kokemukset

sairastumisen tai epäonnistumisten aikaansaama muutos omissa arvoissa ja tavoitteissa
oma yhteiskunnan muottiin sopimattomuus
vaikeus täyttää hyvän kansalaisen ominaisuuksia

4.2.6 Eri tavoin leimautuneet

Jokainen haastattelemani nuori liittyy itseensä mielenterveyspotilaan tai mielenterveyskuntoutujan kategorian. Nuoret kokevat mielenterveyspotilaaksi luokittumisen ennen kaikkea leimaavaksi, vaikka he eivät kielläkään mielenterveyden häiriöiden läsnäoloa arjessaan. Lisäksi erityisen leimaaviksi nuoret nimeävät narkomaanin ja päihderiippuvaisen kategoriat. Näiden kategorioiden ryhmäjäsennydet nuoret katsovat ennen kaikkea heihin väärällä tavalla ulkoapäin kohdistetuiksi. Yhdessä edellä mainitut kategoriat muodostavat kategoriakokoelman, joka tuottaa nuorille leimautuneen identiteettiä.

Turo kuvaa mielenterveysongelmiin suhtautumista seuraavasti: *Kyllä mä edelleen sanoisin, että mielenterveyden ongelma on tabu. Sitä tuodaan esille enemmän, mutta en tiedä sitten, että – ehkei nähdä, miten paljon se vaikuttaa oikeesti koko elämään. Ylipäättänsä ihmisten ongelmia yhteiskunnassa ei nähdä sen mielenterveyden kautta.* Toisaalta kaikki nuoret toteavat, että mielenterveyden ongelmat ja erityisesti masennus ovat aiempaa enemmän esillä esimerkiksi mediassa. Masa tiivistää leimatuksi tulemisen kahtalaisuuden: *On se kai keventynyt semmoinen yleinen mielipide mielenterveyden ongelmista, että enää ei tuomita niin pahasti kuin ennen vanhaan. Mutta ei niistä silti vieläkään oikein oikeesti voi puhua.* Tiia puolestaan kuvaa sitä, kuinka ammattilaistenkin suhtautuminen on vaihtelevaa. Erityisesti Tiia kertoo kuitenkin ärsyyntyvänsä siitä, että masennuksesta ja ahdistuksesta puhutaan siten, että oikeasti sairaiden tilanne hämärtyy: *Se asenne, että laiskat ihmiset ja yhteiskunnan pummit ja edisty nyt vähän. Lähde lenkille. Ajattele positiivisesti ja hymyile, niin kyllä se siitä. Kyllä minäkin olen ollut masentunut ja niin edelleen.* Tiia kertoo pitävänsä tärkeänä viimeaikaista julkisuuden henkilöiden esiintuloja mielenterveyden ongelmiansa kanssa, koska kokee sen osoittavan, että mielenterveyden häiriöön voi sairastua kuka vain.

Aleksilla on näkemyksiin vaikuttavia kokemuksia sekä narkomaaniksi että mielenterveyspotilaaksi leimautumisesta. Aleks kuvaa: *Just tämmönen, että mielenterveyspotilas ja narkomaani. Kaikki tämmösii termejä, jotka niinkun tavallaan – mä oon kuitenkin ollut ihan normaali ihminen muiden joukossa. Myönnän, että mä oon tehnyt elämässäni virheitä, mutta sitten taas toisaalta masennukseen voi sairastua kuka vaan vaikkei ois koskaan päihteitä käyttänytkään.* Jonna kuvaa mielenterveyden ongelmiin liittyvää leimaa erityisesti masennuksesta kärsivien nuorten syyllistämisen näkökulmasta: *Jotkut ihmiset on silleen, että eiks masennus oo vähän niinkun trendi ja että no piristy nyt. Mutta kun se ei oo siitä kiinni. Mulle tulee ehkä vähän suru sinänsä, että ne ihmiset ei ymmärrä sitä, että se ei oo mikään valinnan asia.* Haastattelemani nuoret liittyvät itseensä mielenterveyspotilaan tai -kuntoutujan kategorian, mutta vastustavat monin tavoin sitä, että sairauden tai palveluiden käyttämisen vuoksi heidät aletaan nähdä yksilöiden sijaan ryhmän edustajina

stereotyyppisesti esimerkiksi laiskana, kyvyttömänä, yhteiskuntavastaisena, työtä välttelevänä, liioittelevana ja kaikkiaan itse ongelmansa aiheuttaneina.

Aleksi kertoo myös kokemuksiaan siitä, kuinka päihkeitä käyttävän mielenterveyspotilaan on vaikeaa saada apua ja tukea edes päihde- ja mielenterveyspalveluiden sisällä. Lisäksi Aleksi kuvaa jo yksistään palveluihin hakeutumisen aiheuttavan leimautumista: *Ainakaan se ei kenenkään hyvän olon tuntoa kasvata, että suhun niinkun lyödään leima otsaan. No sä käytät niitä palveluita ja sä oot sellanen. Mä en ole enää normaali nuori, vaan musta puhutaan marginaalina.* Jenkins (2008) toteaa, että eri instituutioiden identifikaatiolla on kaksisuuntainen tehtävä: niiden on luokiteltava ja tunnistettava jäsenensä sekä toisaalta rajattava muut ulkopuolelle. Siten instituutiot tuottavat identiteettejä. Instituutiot voivat myös antaa leimaavia identiteettejä, vaikka henkilö ei niitä kokemuksellisesti hyväksyisikään eikä suoraan edes hakeutuisi instituution tuen piiriin. Lisäksi instituution antamaan identiteettiin voi olla mahdotonta sovittaa yksilön kaikkia identiteettejä, joten mahdollisuus toteuttaa itseään ja toimia kokonaisvaltaisesti rajoittuu. (Jenkins, 2008, s. 170, 183, 185, 198.)

Aleksin lisäksi myös GG ja Masa kuvaavat päihdeongelman vaikuttavan siihen, miten heidän muita haasteitaan ja oireitaan kuullaan. Luokitelluksi tuleminen on esillä sekä Masan että GG:n puheessa, ja erityisesti he kokevat tämän vaikuttavan mielenterveyspalveluissa asiointiin. GG toteaa yksikantaan: *Ei ne kuuntele polilla, vaan käskee vain nukkumaan. Ensimmäinen juttu, mitä ne siellä polilla mietii, on, että okei se nukkuu huonosti ja että ne ongelmat johtuis vaan siitä. Mutta kun noi mun uniongelmat ja alkoholismi johtuu niistä alla olevista ongelmista.* Masa puolestaan kertoo haastattelussa useampaan otteeseen tarvitsevansa ennen kaikkea apua ahdistuneisuuteensa. Tuki ja käynnit mielenterveyspalveluissa ovat nyt Masan kertoman mukaan katkenneet siihen, että hänellä on kannabiksen käyttöä. Tuki ei jatku, ennen kuin Masa on antanut puhtaat seulat. Itse Masa kokee lääkitsevänsä kannabiksella pahimpia olotilojaan. Ihmissuhteista puhuttaessa Masa kertoo, että hänellä on kaksi kaveria: toista hän tapaa muutaman kerran vuodessa ja toista kerran viikossa. Viikoittain tavattavan kaverin kanssa ajanviettoon kuuluu myös polttelu. Kannabiksesta irti päästäkseen Masan tulisi todennäköisesti luopua tärkeimmästä perheen ulkopuolisesta ihmissuhteesta. Vuosia yksinäisyydestä kärsineelle Masalle tämä olisi luonnollisesti vaikea tilanne. Masan selonteoissa välittyy kuva siitä, että hän ottaa vastuun päihteenkäytöstään, mutta samalla kokee, että pohjimmainen syy siihen tulee elämäntilanteesta ja sairauden oireista.

GG, joka on saanut alkoholiongelmansa hallintaan mutta kokee unen ja elämänhallinnan olevan vielä heikkoa, pukee sanoiksi nuorten kokeman mielenterveysongelmien ja päihteenkäytön yhteyden, johon myös Masa ja Aleksi viittaavat. GG kuvaa: *Alkoholi ja huumeet on kaikki jossain*

määrin kipulääkkeenä henkiseen kipuun. Ja se addiktio voi johtua enemmän kohdalla olevista ongelmista. Se on paljon kyse siitä, missä tilassa on ennen sitä käyttöä. Masa toteaa suhteestaan kannabikseen ja siitä irtautumiseen: *Varmaan pystyisin lopettamaan, jos tulis jotain tärkeätä sisältöä elämään.* Ylipäätään kaikki haastattelemani nuoret kertovat varsin avoimesti suhteestaan päihteisiin. He tuottavat myös kolmea kategoriaa: päihderiippuvaiseksi tai ongelmakäyttäjäksi itsensä nimeävät Aleksi, GG, Masa ja Martta, kohtuukäyttäjäksi nykyhetkessä itsensä nimeää Tiia ja päihdeettömiksi itsensä määrittävät Jonna ja Turo. Päihdeongelmaiseksi itsensä kokevien nuorten selonteissa ei vastuuta käytöstä siirretä muille: koettu ongelma on heidän ja he itse ovat siitä vastuussa. Toisaalta selonteissa näkyy syy-seuraussuhde: masennukseen sairastumisen koetaan aloittaneen ja myöhemmin myös syventäneen päihdeongelmaa.

Laatikko 10: Leimautunut

Kategoriakokoelma / identiteetti: LEIMAUTUNUT

Kategoriat

mielenterveyspotilas, päihderiippuvainen, ongelmakäyttäjä, narkomaani, marginaalinuori, yhteiskuntavastainen

Kategoriamääreet

leimautuminen yhteiskunnan hyväksikäyttäjäksi, laiskaksi, heikoksi, kyvyttömäksi, työtä vältteleväksi, ongelmia liioittelevaksi ja itse omat ongelmansa aiheuttaneeksi

Selontekojen laatu

oikeuttavia selontekoja
viittauksia normeihin
syy-seuraussuhteisiin viittaamista

Identiteettiin liitetyt kokemukset

ulkopuolelta väärin määritellyksi tuleminen
kaikista palveluista ulosjoutuminen päihteidenkäytön vuoksi
yksilön sijaan stereotyyppien perusteella kohdatuksi tuleminen
luokittelu vain yhden ominaisuuden ja toiminnan perusteella

4.2.7 Syrjäytynyt vai syrjäytyneeksi leimattu?

Syrjäytyneen kategoria on esillä jokaisessa haastattelussa, mutta vain osa nuorista liittyy kategorian tai siihen kohdistamansa määreet itseensä. Jonna nostaa esille, että nuoresta, jolla on mielen-terveyden ongelmia, aletaan helposti puhua myös syrjäytyneenä. Jonna toteaa: *Mä en pidä koko sanasta. Se on niin leimaava.* Syrjäytyneeksi itsensä haastattelemani nuorista kategorisoivat vain Masa ja GG. GG nimeää itsensä suoraan syrjäytyneeksi ja kuvaa itseään heti haastattelun alkupuolella seuraavasti: *En oo koulutuksessa, en töissä missään. Mä oon vaan kasvanut jotenkin*

vinoon tai jotain. Se vaan menee näin, että mä oon irtautunut yhteiskunnasta. Se on osittain tietonen ja tarkoituksellinen siirto, mutta on osittain olosuhteet ajanut tähän. GG on nuorista ainoa, joka kuvaa yhteiskunnasta syrjäytymistä osittain omana valintanaan. Kaikille haastattemilleni nuorille syrjäytyneen kategoriaan olennaiseksi määreeksi kuuluu kuitenkin koulutuksesta tai työelämästä ulkopuolella oleminen.

Lisäksi moni nuori vastustaa kuulumistaan syrjäytyneisiin sillä, että eivät ole sulkeutuneet kotiin, vaan ovat arkisessa elämässään melko aktiivisia.. Aleksin huoli syrjäytyneeksi kokemistaan nuorista kuvaa hyvin ajattelua: *Moni on vielä sellaisia, että ne ei edes koskaan pääse avun piiriin. Niillä ei ole sosiaalista tukiverkkoa, joka nostaa ne sieltä tai pyytää niitä hakemaan apua. Miten päästään niitten nuorten kotiin, ketkä ei edes koskaan tuu sieltä pois?* Kotiin jäämisen lisäksi syrjäytyneen määreeksi nuoret tuottavat sosiaalisten suhteiden puuttumisen, epäitsenäisyyden, harrastamattomuuden, kotona pelaamisen ja kyvyttömyyden kuulua yhteiskuntaan.

Kotona ilman merkityksellistä tekemistä oleminen näyttäytyy esimerkiksi Aleksin pohdinnoissa yhteydessä syrjäytymiseen: *Kyllä mulla oli se vaihe, että mä olin pitkään vaan yksin ja en tehnyt mitään järkevää elämälläni, mutta en mä haluu ajatella, että mä olisin halunnut olla syrjäytynyt, vaan nimenomaan mä en sopinut yhteiskunnan muottiin.* Tällaisia leimaa vastustavia selontekoja on muillakin nuorilla. Esimerkiksi Jonna kuvaa kokemaansa painetta palata pian osaksi työelämää: *Yhteiskunta odottaa multa, että koska mä oon tän ikäinen niin kyllähän mun pitäis olla työelämässä eikä sairaslomalla. Mun on pitänyt ihan sanoa itselleni, että mulla on oikeus olla työelämästä tällä hetkellä pois. Siihen on ihan oikeesti joku syy, että mä en oo mikään semmoinen, että mä vaan haluan istua himassa.* Samalla tavoin Martta ja Turo etäännyttävät identiteettiään syrjäytyneen kategoriasta tuomalla esille, että harrastavat ja liikkuvat kodin ulkopuolella ja heillä on ystäviä. Masa puolestaan käsittelee syrjäytymistä ennen kaikkea osana omia epäonnistumisiaan ja kokemaansa sosiaalista heikkoutta. Masan selonteot ovat itseä syyllistäviä: ihmissuhteiden luomisen vaikeus ja omat piirteet sekä sairaus kuvautuvat Masan haastattelussa omaa syrjäytymistä selittäviksi tekijöiksi.

Tiia ja Martta pohtivat monimutkaista suhdettaan syrjäytyneen kategoriaan erityisesti suhteessa menneeseen ja tulevaan. Tiia kuvaa: *Kyllä silleen pidän itteeni edelleen osin syrjäytyneenä, mutta jos mä katon muutama vuosi taaksepäin tai vähän kauemmas vielä, niin on ollut paljon huonompi tilanne.* Martta puolestaan pohtii: *Mä en näe itteeni syrjäytyneenä, kun mä – tai oon mä niinku itseasiassa. Mä oon tosi sosiaalinen ja mä en oo vaan kotona. Mä oon ite nähnyt syrjäytyneet silleen, että ne on kotona eikä tee mitään. Jos mä meen työelämään niin mä en pysty olemaan normaaliaikoja, että mun pitää olla osa-aikainen. Mä oon sillä tavalla ite syrjäytynyt. Mä en näe*

itteäni syrjäytyneenä, mutta mut kuitenkin nähdään syrjäytyneenä, niin se on aika hassua. Haastattelemani nuoret liittävät syrjäytyneeksi leimautumiseen vahvasti häpeän kokemuksia. Eroa syrjäytymisen leimaan haetaan erityisesti sen määreitä vastustamalla.

Omia tuntemuksiaan syrjäytymisestä pohtii myös Turo: *Huonoissa tiloissa mä sen kyllä miellän helposti, mutta en muuten. – Se syrjäytyminen on mun mielestä syyllistävä termi. Syyllistää lähinnä sitä syrjäytyntä sillä, että ei oo pysynyt mukana tai ei oo tullut mukaan yhteiskunnan piikkiin. Mutta ei se oo oma valinta.* Ennen avun hakemista ja saamista haastattelemani nuoret kuvaavat käyneensä itsensä kanssa taistelua siinä, että ovat joutuneet luopumaan häpeästä ja alkaneet puolustaa itseään – myös itselleen. Mielenterveysongelma on pitänyt hyväksyä osaksi omaa identiteettiä: ennen sitä moni kuvaa itsekkin mieltäneensä sairastamisen heikkoudeksi ja itsensä syrjäytyneeksi. Selonteoissa nuoret kuitenkin vertaavat mielenterveyden ongelmia somaattisiin sairauksiin ja siten pyrkivät poistamaan mielenterveysongelman tuottamaa häpeää ja syrjäytyneeksi leimautumista.

Laatikko 11: Syrjäytynyt

Kategoriakokoelma / identiteetti: SYRJÄYTNYT

Kategoriat

syrjäytynyt, marginaalinuori, muottiin sopimaton, epäitsenäinen, yksinäinen

Kategoriamääreet

ei ole koulussa tai töissä, viettää aikaa kotona, pelaaminen keskeinen tekeminen arjessa, on yksin ja eristynyt, harrastamattomuus, yhteiskunnan silmissä vinoon kasvaminen

Selontekojen laatu (vaihdellen joko identiteetin myöntämisen tai vastustamisen mukaan)

puolustavia selontekoja

itseä syyttäviä selontekoja

vertailevia selontekoja, erityisesti selvemmin syrjäytyneisiin tai omaan aiempaan elämäntilanteeseen viittauksia normeihin ja elämäkulkuun

Identiteettiin liitetyt kokemukset

leimautuminen muiden silmissä vastoin omaa kokemusta

koulujen keskeytyminen tai työstä ulos joutuminen

oma aiempi kotiin sulkeutuminen

yksinäisyys ja vaikeus löytää ryhmää johon kuulua

epäonnistuminen muiden silmissä, erityisesti yhteiskunnan jäsenenä

median ja sosiaalisen median kirjoitusten vaikutus omaan vointiin

4.3 Nuorten tulevaisuutta suuntaavat identiteetit

4.3.1 Autetuiksi tulleet ja häpeästä luopuminen

Kaikilla haastattelemillani nuorilla on kokemuksia jonkinlaisen tuen tai avun saamisesta. GG kuvaa lähipiirin olleen heikoimmilla hetkillä tukena ja estäneen itsemurhayritysten onnistumisen. Martta kuvaa olevansa tällä hetkellä itselleen toimivan avun piirissä, mutta vasta hoidon ja tuen alkuvaiheissa. Masa kuvaa vanhemmiltaan saamaansa tukea. Turo kuvaa koulussa häntä tukemaan pyrkineitä yksittäisiä opettajia positiivisessa valossa, vaikka varsinaista apua ei kiusattuna saanutkaan. Tiia kokee viimein saavansa apua päästyään aloittamaan terapian. Haastattelemistani nuorista kuitenkin vain Alekski ja Jonna kategorisoivat itsensä autetuiksi tulleeiksi ja samalla kuvaavat avun saamista prosessina, johon yhdistyy oma identiteettityö ja selkeä siirtyminen kohti arkista selviytymistä.

Jokinen (1995) liittää sosiaali- ja terveydenhuollon asiakastyön vuorovaikutustilanteisiin asiakkaan identiteettien rakentamisen, mutta korostaa sen edellyttävän samanaikaisesti asiakkaan itse-reflektiota ja identiteettityötä. Jokinen näkee asiakastyön keskeisesti ongelmien määrittelystä lähteväksi, sillä ongelma määrittää asiakkaan palvelut. Usein asiakkuudessa tuotetaan useita identiteettejä, joista yksi palvelujärjestelmän vuoksi nousee tai nostetaan ensisijaiseksi. Asiakkaan kannalta identiteetit toimivat ja tulevat sisäistetyiksi kuitenkin vain silloin, kun ne toimivat resurssien lähteenä myös arkisessa elämässä. (Jokinen, 1995, s. 127–129, 143.) Alekski ja Jonna kuvaavat tämänkaltaista prosessia. Aleksin ja Jonnan onnistuneen identiteettityön ja prosessin luomaa identiteettiä olen päättänyt nimittämään autetuksi tulleen identiteetiksi. Kyse ei kuitenkaan ole passiivisena avun kohteena olemisesta, vaan sekä Jonna että Alekski kuvaavat tehneensä aktiivisesti työtä oman elämäntilanteensa kohentamiseksi.

Alekski toteaa: *Se on vaatinut paljon semmoista peiliin katsomista ja sen myöntämistä, että mulla on ongelma, mutta mä oon myöskin valmis tekemään kaikkeni sen eteen, että mä pääsisin sitä eroon, koska mä haluan parantaa omaa elämäni.* Alekski sanoittaa leimaa ja häpeää käyttäen kokemustaan siitä, mitä kuntoutumisessa yksilöltä itseltään edellytetään: on pakko luopua häpeästä ja tunnistaa itsessään avun tarve. Alekski kuvaa tällaista identiteettityötä: *Mua hävetti kaikki ja mulla oli niin suuri tämmönen itsetutkiskelun paikka siinä, kun mä mietin sitä, että oonks mä jotenkin heikko, kun mä oon sortunut näihin juttuihin, oonks mä heikko, kun mä sairastuin masennukseen? Tää vaan kaikki sen takia, että oli paljon ihmisiä ympärillä, ketkä sanoi, että no miten sä nyt et pääse ylös sängystä ja miten ja kuinka se nyt voi olla niin vaikeeta.* Osana prosessia Alekski

ja Jonna kuvaavat joutuneensa irtautumaan muiden mielipiteistä ja alkaneensa keskittyä aiempaa enemmän itseensä, elämäntilanteeseensa ja tavoitteisiinsa.

Normaalius tavoitteena on toistuvasti läsnä Aleksin puheessa. Erityisesti nykyisen hoitotahonsa ja Vamoksen tuen Aleksin kokee tuottaneen normaaliutta ja poistaneen häpeää. Kuntoutumisen pohjaksi Aleksin kuvaa hoitotahon suhtautumista: *Ei tässä ole mitään hätää. Tää on normaalia, että tällaista sattuu ja että nyt me hoidetaan sut kuntoon. Sitä on nimenomaan korostettu, että mä en ole mitenkään huono ihminen. Että se hyväksynnän tunne.* Leimautuneen identiteetti, oma toiminta ja niihin liittyvät häpeän kokemukset saattavat nousta esteeksi avun vastaanottamiselle. Aleksille ratkaiseva vaihe kuntoutumisessa on ollut myös vanhempien mukaan ottaminen omaan prosessiin ja oman, häpeää tuottaneen tilanteen tunnustaminen kokonaisuudessaan omalle lähipiirille. Lähipiirin tuen kuvaa moni muukin haastattelemani nuori korvaamattoman tärkeäksi.

Jonna kuvaa erityisen vahvasti psykoterapian antamaa tukea uudenlaisen minäkuvansa rakentamisessa. Jonna on joutunut pohtimaan erilaisia identiteettejä ja ominaisuuksiaan sekä saanut uudenlaisia välineitä rakentaa toisenlaisia käsityksiä itsestä. Terapia on myös auttanut sijoittamaan masennuksen ja uupumisen osaksi omaa elämäntarinaa: *Mä en enää koe, että se on huono asia, että mulla oli se. Totta kai ei kukaan semmoista toivo, mutta toisaalta mä uskon, etten olis tällainen ihminen kuin nyt oon, jos en olis läpi käynyt tätä juttua.* Ennen kaikkea Jonna kuvaa tuen avulla tekemäänsä identiteettityötä uusien mahdollisuuksien synnyttäneeksi: *Mä oon jotenkin aina ajatellut, että mä ansaitsen tän ja on ollu semmoinen tosi mustavalkoinen ajattelu. – – Just terapian avulla oon pystynyt kääntämään sitten huonoja opittuja tapoja ja ehkä olemaan vähän armollisempi itelleni.* Autetuksi tulleen identiteetti sisältää sekä Jonnan että Aleksin kohdalla vahvasti oman toimijuuden vahvistumisen ja läsnäolon. Terapia ja muu apu kuvautuvat tukena, joka aikaansaa ja vahvistaa toimijuutta. Ennen sitä on nuorten haastattelujen perusteella kuitenkin tehtävä työtä oman identiteettinsä parissa ja ylitettävä omaan sairauteen, elämäntilanteen ongelmiin ja avun hakemiseen liittyvä häpeä sekä pelko leimautumisesta.

Laatikko 12: Autetuksi tullut

Kategoriakokoelma / identiteetti: AUTETUKSI TULLUT

Kategoriat

apua saanut, autettu, taistellut, työtä tehnyt, terapiassa käyvä, onnistunut

Kategoriamääreet

identiteetin parissa työskentely, häpeän käsitteleminen, leimautumista vastaan taisteleva, aktiivinen oman tilanteen parantaminen, kuulluksi tuleminen, normaaliuden tavoittelu, vahva oma toimijuus

Selontekojen laatu

elämäntilanteeseen viittaaminen
syy-seuraussuhteisiin viittaaminen

Identiteettiin liitetyt kokemukset

oman toiminnan tuomat onnistumisen kokemukset
muutokset avun saamisen jälkeen omassa arjessa ja elämässä
hoitosuhteen rakentuminen ja onnistuminen
läheisiltä ja hoitotaholta saatu myönteinen ja kannustava palaute

4.3.2 Itsensä uudelleen löytäminen ja suhde tulevaan

Oyserman ja James (2011) kirjoittavat mahdollisista identiteeteistä, jotka voivat olla myönteisiä tai kielteisiä identiteettirakennelmia, joita yksilö rakentaa itselleen tulevaisuudenkuvaksi. Mahdolliset identiteetit tarjoavat päämääriä ja ennakoivia näkökulmia menneiden ja nykyisten kokemusten pohjalta. Niillä voi olla vaikutusta niin hyvinvointiin kuin motivaatioonkin, ja ne vaihtelevat eri elämäntilanteissa ja muiden identiteetin osa-alueiden mukaan. Niillä voi olla vaikutusta myös yksilön nykyhetken toimintaan. Mikäli yhteys tulevaan nähdään selkeänä mahdollisten identiteettien välityksellä, toiminnasta kohti niitä tulee tärkeää jo tällä hetkellä. Yhteyden nykyhetkestä tulevaan rakentavat erityisesti myönteiset mielikuvat tulevasta itsestä ja se, että olosuhteet mahdollistavat tuon mielikuvan tavoittelun. Lisäksi tulevaisuuden identiteetin ja nykyisen identiteetin välillä tulee olla selkeitä yhtymäkohtia. Liian suuri ero nykytilanteessa koetun identiteetin ja kykyjen sekä tulevaisuudessa tavoiteltavan identiteetin välillä nousee esteeksi halutun tulevaisuuden tavoittelussa. (Oyserman ja James, 2011, s. 117–118, 129, 140.)

GG vaikuttaa tietoisesti siirtävän tulevan pohtimisen myöhempään elämänvaiheeseen. Kielteisimminkin tulevia mahdollisuuksiaan ja vähiten mahdollisia myönteisiä identiteettejä nuorista tuottaa Masa. Toistuneet opintojen keskenjäämiset ja opinnoista kertyneet opintovelat vaikuttavat siten, ettei Masa kykene näkemään tulevaisuuttaan opiskelijana, vaikka tiedostaa sen pakolliseksi reitiksi kohti työelämää. Kategoriana opiskelija onkin sellainen, jota Masa torjuu monin tavoin: hän ei näe itsessään opiskelijoihin liittämäänsä kykyjä, ja selonteoissa ovat läsnä erilaiset itseä opiskelijan identiteetistä etäännyttävät syy-seuraussuhteet ja vertailut. Masa kuvaa, että niin omat kyvyt kuin olosuhteetkin estävät opiskelun ainakin lähitulevaisuudessa. Monin tavoin myös toistuvasti esille nouseva sosiaalisesti heikon identiteetti ja kokemus puuttuvista resursseista estävät myös monien muiden tulevaisuuden suunnitelmien näkemisen mahdollisina: seurustelu, uudet ystävyysuhteet, itsenäinen asuminen ja uudet yritykset näyttäytyvät Masan puheessa epätodennäköisinä. Voidaan siten ehkä ajatella, että Masa on löytänyt itselleen yhdensuuntaisen kokoelman identiteettejä, mutta siten, että ne estävät tulevaisuuden suunnittelun.

Muut haastattelemani nuoret yrittävät suunnata tavalla tai toisella katsetta tulevaan. Mennyttä, opinnoista tai työstä ulos joutumista ja sairastumista joko käsitellään tietoisesti tai ne koetaan jo hyväksytyksi osaksi omaa elämänkulkua. Turo ja Martta pohtivat kuitenkin tulevaisuutta monin tavoin pelkojen kautta. Nuorista kaikista vahvimmin pelkoa ja epävarmuutta tulevasta sanoittaa Turo: *Elämä ja tulevaisuus on epävarmaa. Pelottaa ja kaikki tuntuu aika epävarmalta.* Sekä Martalle että Turolle epävarmuutta aiheuttavat pelko masennuksen syvenemisestä, vähäinen usko omaan jaksamiseen ja vaikeus luottaa uusiin ihmisiin. Molemmat kuvaavat epäonnistumisten, heikon itsetunnon ja vahvan itsekriittisyyden jarruttavan toimimista tulevaisuudessa tavoiteltujen asioiden suuntaan. Tällainen vaikeus liittyy molemmilla opintojen ja työn lisäksi tavoitteisiin parisuhteesta. Turo kuvaa tilannettaan: *Välillä mä näen sen toiveikkaana, että pääsis tekemään sitä, mitä haluaa niinku elämäntyökseen tai löytäis jonkun parisuhteen, löytäis jotain intiimisuhteita, ihan sama. Mutta sitten yhtä helposti ajattelee, että tää ei mee mihinkään eteenpäin tää mun tilanne. Toistan samaa kaavaa.* Tulevaisuuden rakentaminen ja valintojen tekeminen ei tunnu nykyhetkessä mahdolliselta pelkojen ja epävarmuuden vuoksi.

Moni haastattelemani nuori liittää itseensä oppineen tai kokeneen kategorian, jotka nousevat haastatteluissa esille jälkikäteen arvioituna myönteisenä menneen ja nykyhetken yhdistämisenä. Samalla nuoret kuvaavat löytäneensä identiteettiinsä uutta tai saaneensa takaisin jotakin tuttua, sairastumisen myötä joksikin aikaa kadonnutta. Tällaista kategoriakokoelmaa olen päättänyt kuvaamaan itsensä löytäneen identiteetillä. Tällainen identiteetti sisältää omien tavoitteiden, ominaisuuksien ja mahdollisuuksien kuvauksia, ja siten se vaikuttaa avaavan pohjaa tulevaisuuden suunnittelulle. Martta kuvaa sairastumisen ja sen käsittelyn myötä ymmärtäneensä lapsuuden perhetilanteen vahingollisuuden itselleen. Samalla Martta kertoo identiteettityön selventäneen ja kirkastaneen itselle tärkeitä arvoja: *Mä haluan elää mun elämää mahdollisimman luontoystävällisesti ja ihmisoikeuksia edistäen. Ja jos mä pystyn auttamaan muita, se tekee mut onnelliseksi ja sitten taas on ollut myös aika suuri oppiminen tässä se, että mä en voi aina laittaa muitten ongelmia omieni edelle.* Saatu tuki on mahdollistanut Martalle tulevaan suuntaamisen.

Myös Tiia kuvaa löytäneensä itselleen keskeiset arvot: *Ympäristöystävällisyys on tärkeätä, ja arvostan sitä, että kaikkia arvostetaan, että tasa-arvoisuus, sitä haen. Ihan sama, mimmonen oot, mistä tuut, kenestä tykkäät, tykkäätkö kenestäkään, niin kaikki ois samanarvoisia.* Tiia kuvaa myös suhteen itseensä muuttuneen hänen muutettuaan omaan asuntoon ja päästyään aloittamaan psykoterapian. Itsen löytäminen ei hänen kohdallaan kuitenkaan mahdollista kaikkia tulevaisuuden haaveita. Koska Tiian haaveammatti edellyttäisi lukiopohjaa, lukio-opintojen keskeytyminen näyttäyty esteenä, joka tekee reitistä monimutkaisemman: välissä on suoritettava toisen asteen ammattitutkinto. Tiialle itsensä löytäneen identiteetti on siten pitkälti sitä, että on hyväksynyt ne tosiasiat,

jotka omaan tilanteeseen tällä hetkellä vaikuttavat. Hyväksyminen mahdollistaa samalla uudenlaisten mahdollisten identiteettien hahmottamisen. Toisaalta Tiia kokee, ettei hänen ole mahdollista enää tavoittaa sellaista identiteettiä, jossa sairastaminen ei olisi olennaisena vaikuttajana: *Mähän en tiedä, että mimmonen musta olis kasvanut, jos ei ois ollut mitään probleemia.* Tiialle kokeneen kategoriaan liittyy omien kokemusten hyväksyminen ja tulevaisuuden suunnittelemisen uusilla ehdoilla.

Myös Jonnalla muutosta parempaan on tapahtunut ennen kaikkea suhteessa itseän. Jonna liittyy oppineen kategoriaan monia kykyjä: *Mulle on tullut entistä enemmän päättävääsyyttä ja semmoista niin kuin jollain tapaa uskaliaisuutta. Ja uskaltaa tarttua asioihin ja mä uskallan sanoa mun mielipiteitä. Se on tosi tärkeä juttu.* Uudenlainen suhde itseän edustaa Jonnalle sitä, että menneessä ongelmia aiheuttaneet tilanteet ennakoidaan eikä tilannetta enää päästetä itseä vahingoittavaksi: *On semmoinen luottamus just, että elämä jatkuu. Kyllä sen huomaa, että tietyissä sosiaalisissa kontakteissa tulee sellainen pikanen väsymys vielä. On vähän semmoinen vielä, että täytyy vähän vielä levätä tai olla vähän itteksen. Senkin mä oon oppinut tämän myötä, että omaa aikaa pitää kyllä olla.* Itsensä löytäneen identiteetti edustaa siten osalle haastattelemistani nuorista ennen kaikkea oman elämäntilanteen palaamisesta seurannutta varmuutta siitä, että elämässä vastaan tulevia tilanteita ja haasteita osataan käsitellä aiempaa kypsemmällä tavalla.

Toisaalta aiemmat epäonnistumisen kokemukset näyttäytyvät myös sellaisena elämäntarinan materiaalina, josta voi rakentaa itselleen kokemuksistaan viisastuneen ja sitä kautta itsensä löytäneen identiteettiä. Aleksille menneisyys on hyväksyty osa omaa identiteettiä, mutta siten, että se ohjaa elämää jatkossa kohti uudenlaista suuntaa. Aleksin kuva: *Kun on nyt mennyt pari vuotta oikeesti ihan niin kuin – tämmöisessä ihmeellisessä paskan kierteessä, jos nyt näin rankasti voi sanoa, niin mä kokisin, että mä en mitään muuta niin paljon halua kuin päästä sinne opiskelemaan ja panostaa niihin opiskeluihin ja tehdä ne asiat kunnolla.* Samalla Aleksin kuva ennen kaikkea arvoissaan tapahtuneita muutoksia: *Oikeestaan kaikki se menestys ja materia, se on oikeestaan kadonnut tässä, kun mä oon oppinut tuntemaan itseni. Että en mä tarviikkaan sitä isoo taloo, kunhan mulla on katto päin päällä ja hyviä ihmisiä ympärillä. Se on itse asiassa mulle tärkeintä. Hienoja kokemuksia ja mahdollisuus vaikuttaa ja auttaa. Se on se mitä mä haluan elämältä. Totta kai tämä on ollut pitkä prosessi, mutta elämässäkin oppii aina ja tavallaan vähän muuttuu kokemusten kautta.* Aleksille oppineen ja kokeneen kategoriat tuottavat siten vahvaa itsensä löytäneen identiteettiä, joka näyttäytyy myös itsenäisyytenä omien tavoitteiden suhteen: Aleksin on luopunut tavoitteista ja tulevasta ammattiajatuksesta, joita on aiemmin peilannut olettamiinsa vanhempiensa häneen kohdistamiin odotuksiin.

Laatikko 13: Itsensä löytänyt

Kategoriakokoelma / identiteetti: ITSENSÄ LÖYTÄNYT

Kategoriat

oppinut, kokenut, viisastunut, itsen löytänyt, identiteetin saanut, itseksi palannut, ammatin valinnut

Kategoriamääreet

kyky katsoa tulevaan ja suunnitella sitä, uskallus tehdä valintoja, omien mahdollisuuksien ja ominaisuuksien hahmottaminen, arvojen löytyminen tai kirkastuminen, elämäntilanteen ja haasteiden hyväksyminen, toimijuus omassa elämäntilanteessa

Selontekojen laatu

viittauksia arvoihin

syy-seuraussuhteisiin viittaamista

Identiteettiin liitetyt kokemukset

itsen ja elämänhallinnan takaisin saaminen

kriisissä olemisen tunteen hälventyminen

luottamuksen rakentuminen tukeen ja palveluihin

luopuminen vanhoista haaveista ja niiden käsitteleminen

tuen saaminen tulevaisuuden suunnittelussa

4.3.3 Itsensä tuntemiselle rakentuva ammatti-identiteetti

Skorikov ja Vondracek (2011) kuvaavat ammatti-identiteetin rakentamista keskeiseksi nuoren aikuisuuden identiteettityön kohteeksi ja samalla kuormittavaksi ja usein vaikeaksi prosessiksi. Kyse ei ole ainoastaan uran ja tavoitteiden valinnasta, vaan prosessista, jossa yksilö joutuu tutkimaan toiveitaan, kiinnostuksen kohteitaan, kykyjään ja arvojaan. Samalla nuoren tulisi olla tietoinen motivaatiostaan ja mahdollisuudestaan omaksua ammatillisia rooleja. Mikäli ammatillinen identiteetti ei kehity, identiteetti kokonaisuudessaan voi joutua kriisiin, sillä ammatillinen identiteetti nähdään vahvaksi suunnannäyttäjäksi ja merkityksen lähteeksi elämälle. (Skorikov & Vondracek, 2011, s. 693–694.)

Identiteettinsä vahvimmin löytäneiksi kuvautuvat Jonna ja Alekski ovat pitkällä myös pohdinnoissaan tulevasta ammattialasta. Myös Tiia ja Turo hakivat kevään yhteishaussa opiskelemaan, mutta molempien kohdalla alavalinta ja opintojen aloittaminen näyttäytyivät epävarmoina. Turo pohti haastattelussa erityisesti potemaansa koulukammosa ja masennuksen edelleen vahvaa läsnäoloa arjessa. Tiia puolestaan totesi suoraan harkitsevansa opiskelun aloittamisen siirtämistä, mikäli opiskelupaikka yhteishaussa avautuisi. GG, Masa ja Martta eivät hakeneet yhteishaussa opiskelemaan.

Alekski kuvaa löytäneensä omat vahvuutensa ja kiinnostuksen kohteensa ja sitä myötä myös selkeän suunnan tuleviin opintoihin ja ammattialaan: *Tää on se mun juttuni. Tässä mun arvot pääsee*

*oikeesti esiin, siinä mä olen hyvä. Näkee heistäkin [vanhemmista], että nyt ne vasta onkin onnellisia, koska mäkin itse pystyn puhumaan niinkun intohimolla tästä asiasta. Että se lähtee oikeesti musta itsestäni eikä vaan siitä, että mä haluan olla kuin mun isä. Mä en vaan voi elää tätä elämää häntä varten. Mä elän tätä kuitenkin itseäni varten. Aivan ilman pelkoja ei Aleksikaan suuntaa kohti tulevaa. Hoitotiimin tuki on hänen mukaansa olennainen, jotta hän uskaltaa ottaa seuraavan askeleen. Pelkkä itsensä tunteminen ja mahdollisten identiteettien rakentaminen eivät siten haastattelujen perusteella riitä, vaan haastattelemani nuoret kuvaavat olennaiseksi sen, että olosuhteet tukevat ja turvaavat tulevaisuuden suunnittelua ja suunnitelmien toteuttamista. Kaiken taustalla vaikuttaa kuitenkin olevan edellytyksenä, että nuori saavuttaa kokemuksen itsen löytymisestä. Aleksin kuvaa tällaista identiteetin saavuttamista seuraavasti: *Nyt mä vihdoin pystyn taas olemaan oma itseni ja toteuttamaan itseäni siinä mielessä kuin mä haluan. Tai miten mä itseni nään.**

Vahvan ammatti-identiteetin jo kertaalleen itselleen rakentanut Jonna kuvaa uuden ammattialan valintaprosessiaan varsin harkituksi. Hän kertoo pohtineensa ja erittelee selkeästi niitä vahvuuksia ja heikkouksia, jotka aiemmassa työssä johtivat työn rajaamisen vaikeuteen ja uupumiseen. Jonnan tulevaisuuden haaveammatti sisältää aiemmin toimiviksi koettuja ja itselle soveltuvia elementtejä, ja Jonna osaa kuvata selkeästi sitä, millaisiin seikkoihin joutuu tulevassa työssään varautumaan ennalta. Voi siten ajatella, että Jonnan uusi ammatti-identiteetti on rakentumassa aiempaa vahvemmalle itsetuntemukselle. Jonna kuvaa kuitenkin: *Tietenkin toivon, että sitten tuo [työ] on semmoista, että sitä haluaa tehdä pidemmänkin aikaa. Mutta toisaalta mä en ajattele silleen, että tän on pakko olla mun juttu.* Aiempaan nähden Jonna vaikuttaa siten oppineen myös joustavuutta omissa tavoitteissaan. Itse Jonna sanoittaa sen armeliaisuudeksi itseään kohtaan.

Marttinen (2017) jakaa ammatti-identiteetin kehittymisen toisiaan seuraaviin vaiheisiin, joissa jokaisessa edellytetään yksilöltä työskentelyä kokonaisidentiteettinsä parissa. Ammatti-identiteetin kehittyminen edellyttää itsetuntemusta ja riittävän selkeää oman identiteetin rakennusprosessin vaihetta. On olemassa vaara, että nuori jää jatkuvan ja kehämäisen itsetutkiskelun vaiheeseen kykenemättä etenemään kohti valintoja ja tekemään päätöstä tulevan uransa suunnasta. Marttinen kuvaa, että jopa 40 prosenttia suomalaisista nuorista elää 23 vuoden iässä vielä vaihetta, jossa tulevaisuuden suuntaan ei ole sitouduttu ja identiteetti koetaan hajanaiseksi ja keskeneräiseksi. Tällaisella aikuistuvan nuoren identiteetin kokemuksella on todettu myös yhteyttä tyhjyyden kokemuksiin ja masennukseen. (Marttinen, 2017, s. 23, 26.)

Sekä Jonnan että Aleksin haastatteluissa on toisten nuorten haastatteluja enemmän kokemuksia onnistumisista ja niiden rakentamasta itsetunnosta. Molemmat kuvaavat myös muita nuoria selvemmin saaneensa monialaista, riittävän vahvaa tukea. Molempien kohdalla prosessi kriisiyty-

neestä tilanteesta voimautuneeseen nykyhetkeen on kestänyt vuosia. Voitaneen siis ajatella, että koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevan, psykososiaalisesti oireilevan nuoren kohdalla liian suurten kertaharppausten tavoittelemisen voi johtaa vaikeuteen nähdä itselleen myönteisiä identiteettejä tulevaisuudessa ja lähteä toimimaan niiden mukaisesti.

Laatikko 14: Ammatillinen identiteetti

Kategoriakokoelma / identiteetti: AMMATILLINEN IDENTITEETTI

Kategoriat

nimetään tietty ammatti ja ammattiala, jolle on tietoisesti hakeuduttu

Kategoriamääreet

omien vahvuuksien ja haasteiden tunteminen, edeltävät vertailut muihin mahdollisiin ammattialoihin, perehtyminen tulevaan ammattiin, muiden odotusten ja ehdotusten punnitseminen, irtautuminen muiden ammatillisista odotuksista, ylpeys oman alan löytymisestä

Selontekojen laatu

viittauksia arvoihin, syy-seuraussuhteisiin viittaamista, elämänkulkuun viittaaminen

Identiteettiin liitetyt kokemukset

itsen ja elämäntilanteen takaisin saaminen

luottamuksen rakentuminen tukeen ja palveluihin

muiden odotuksista irtautuminen

haastavien kokemusten kääntyminen oppimiseksi

pienet onnistumisen kokemukset vaikeimmiksi koetuissa asioissa

5 Yhteenveto ja pohdintaa

5.1 Tutkimustulosten yhteenvetoa

Tutkimuksessani olen haastatellut seitsemää 20–29-vuotiasta, Vamoksen palveluiden piirissä olevaa psykososiaalisesti oireilevaa aikuistuvaa nuorta. Kaikilla nuorilla yhteisinä tekijöinä ovat koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olemisen sekä masennusdiagnoosi. Masennuksen lisäksi nuorilla on myös muita mielenterveyden häiriöitä ja osalla päihderiippuvuus. Kiinnostukseni keskiössä ovat olleet nuorten haastatteluissa tuottamat identiteetit ja niiden yhteydet nuorten kokemuksiin. Tutkimuskysymykseni on ollut: Millaisia kategorioiden, kategoriamääreiden ja selontekojen rakentamia identiteettejä sekä niihin liittyviä kokemuksia nuoret tuottavat kertoessaan itsestään ja elämäntilanteestaan? Analyysimenetelmänä on ollut kategoria-analyysi.

Haastattelemani nuoret tuottivat itsestään ja elämästään kertoessaan moninaisia identiteetteihin liittyviä kategorioita. Näihin kategorioihin he myös viittasivat tai niitä täsmensivät lukuisin erityisesti toimintaan, kykyihin ja ominaisuuksiin liittyvin kategoriamäärein. Näistä nuorten tuottamista kategorioista ja kategoriamääreistä olen muodostanut ja nimennyt kategoriakokoelmia, jotka kuvaavat osalle haastattelemistani nuorista tai heille kaikille yhteisiä identiteettejä – tapoja hahmottaa ja esittää itsensä. Tällaisia nuoria yhdistäviä identiteettejä olen haastatteluista nimennyt 16 nuorten nimeämien yhteensä yli 90 kategorian ja nuorten niihin liittämiä yli 130 kategoriamäärään perusteella. Lisäksi nuoret tuottivat selontekoja erityisesti käsitellessään sellaisia teemoja, joissa nostivat esille oman vaikeutensa täyttää kokemiaan yhteiskunnallisia ja kulttuurisia normeja ja odotuksia. Lisäksi olen tarkastellut identiteettien yhteyttä nuorten itsensä niihin liittämiin kokemuksiin.

Nuorten puheessa tuotetut identiteetit ja kokemukset kietoutuvat toisiinsa monin tavoin. Kokemukset nousevat esille nuorten kuvatessa identiteettiensä rakentumisesta. Toisaalta osa nuorista tuottaa suoraan kuvausta myös identiteettinsä vaikutuksista siihen, miten kykenevät toimimaan nykyhetkessä tai suuntaamaan katsettaan tulevaan. Siten erityisesti nuoren kielteisiksi kokemat identiteetit sekä puutteellisiksi ajatellut taidot ja ominaisuudet vaikuttavat myös siihen, millaisia kokemuksia hänen on jatkossa mahdollista saada. Osansa niin identiteetin rakentumisessa kuin kokemustenkin tulkinnassa lienee masennuksella ja muilla mielenterveyden häiriöillä, joiden vaikutuksia arjessaan nuoret kuvaavat monin tavoin.

Olen jakanut nuoria yhdistävät identiteetit kolmeen ryhmään: itsetutkiskeluun pohjaaviin identiteetteihin, tulevaisuutta suuntaaviin identiteetteihin ja identiteetteihin, joita nuoret rakentavat yhteydessä tunnistamiinsa normeihin ja odotuksiin. Pääosin itsetutkiskeluun pohjaavia identiteettejä ovat identiteetin kadottanut, sosiaalisesti heikko ja ohitettu. Lisäksi sairaan, kuntoutuksen ja selviytyjän identiteetit ovat pitkälti nuoren omaan toimijuuteen ja ominaisuuksiin keskittyviä identiteettejä. Normeihin ja odotuksiin nuorten suhteuttamia identiteettejä katson olevan toisenlaisen oppijan, kehityshaasteissa myöhästyneen, itsenäisyyttä tavoittelevan, epäonnistuneen kansalaisen, hyvän ihmisen, leimautuneen ja syrjäytyneen identiteettien. Tällainen jako on luonnollisesti karkea, osin ehkä jopa keinotekoinen. Todellisuudessa nuorten identiteetit eivät ole toisistaan näin erillisiä, vaan nuoret tiedostavat toki heihin kohdistetut odotukset ja vallitsevat normit silloinkin, kun he tuottavat identiteettiä pääosin itseään, kykyjään ja ominaisuuksiaan eritellen. Luonnollisesti normeihin ja odotuksiin suhteutettunakin identiteetti on myös aina yksilöllinen käsitys ja tunne itsestä.

Kolmas identiteettien ryhmä, tulevaisuutta suuntaavat identiteetit, on pienin, ja se yhdistää vain muutamaa haastattelemistani nuorista. Selvästi autetuksi tulleen, itsensä löytäneen ja ammatillisen

identiteetin esille nostaneita nuoria on haastattelemistani seitsemästä nuoresta vain kaksi. Näitä identiteettejä yhdistää nuoren kokemus voimaantumisesta, omasta toimijuudesta ja kasvaneesta kyvystä eritellä omia ominaisuuksia, kykyjä ja tavoitteita. Tulevaisuuteen suuntavien identiteettien vähäisyys aineistossa on nähdäkseen huolestuttava seikka. Haastattelujen perusteella osa psykososiaalisesti oireilevista, koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista nuorista kokee vaikeutta sijoittaa itsensä tulevaisuuden toimijaksi ja rakentaa selkeitä tavoitteita. Samalla myös myönteisten identiteettien osuus nuorten minäkuvasta on vähäinen suhteessa kielteisiin identiteetteihin.

Psykososiaalisesti oireilevan nuoren kohdalla odotuksenmukaista on, että identiteetit kietoutuvat ainakin osin sairauden ja sen myötä elämään tulleiden muutosten ympärille. Sairastuminen näyttäytyykin haastattelemieni nuorten puheessa aiemmat identiteetit haastaneena tilanteena, ja mielenterveyden häiriö tulee esiin yhdistettynä moniin epäonnistumisen kokemuksiin. Sairauden aiheuttamiksi koetut muutokset omissa voimavaroissa, kyvyissä ja ominaisuuksissa ovat osalla nuorista katkaisseet yhteyden entiseen itseen ja samalla jo suunniteltuun tulevaisuuteen. Osa nuorista kuvaa käyneensä läpi identiteettikriisin, joka on johtanut koko elämän, arvojen ja itsen uudelleen arviointiin ja etsimiseen. Haastattelun ajankohtana osa nuorista kertoo parhaillaan olevansa tilanteessa, jossa oma identiteetti on kateissa.

Sairauden hyväksyminen ja mielenterveyden ongelmiin liittyvän leimautumisen pelon käsitteleminen kuvautuvat nuorten haastatteluissa raskaana prosessina. Nuoret kuvaavat kokemaansa häpeää masentumisestaan ja koulun tai työn kesken jäämisestä. Apua saadakseen nuoren on hyväksyttävä palveluiden edellyttämä identiteetti osaksi omaa identiteettien kokoelmaansa – normaaliuden tunteesta on ehkä kyettävä osittain luopumaan. Samalla nuori saattaa alkaa nähdä itsensä ensisijaisesti ongelmien kautta. Tällainen itsensä kadottaneen identiteetti nousee esiin jokaisessa haastattelussa joko kuvauksena menneestä tai nuoren nykyhetken tilanteena. Monen on selkeästi vaikeaa vastata kysymykseen ”Kuka olen?” ja vielä vaikeampaa pohtia, kuka ehkä voisi tulevaisuudessa olla.

E erityisen vahvasti nuorten itsetutkiskeluun pohjaavista identiteeteistä aineistossa esille nousee sosiaalisesti heikon identiteetti. Moni nuori liittyy kielteisiä määreitä tai myönteisten kykyjen ja ominaisuuksien puutteita identiteettiinsä. Sosiaalisesti heikoksi itsensä nimeävistä monella on taustalla jonkinlaisia kokemuksia kiusatuksi tulemisesta. Nuorten ihmissuhteissa kokemat ongelmat ja sosiaalisten kykyjen heikoksi kokeminen vaikuttavatkin olevan yhteydessä toisiinsa. Samalla sosiaalisesti heikon identiteetti näyttää tuottavan haasteita uusissa ihmissuhteissa ja sosiaalisissa tilanteissa sekä vaikeuttavan tulevaisuuden suunnittelua. Erityisesti haastattelemieni nuorten vaikuttaa olevan vaikeaa arvioida omia kykyjään suhteessa tuleviin opintoihin ja työelämään.

Nuorten suhde mielenterveyden ongelmiin ja mahdolliseen päihderiippuvuuteen rakentaa haastateluissa sairaan, kuntoutujan ja arjessa selviytyjän identiteettejä sekä niiden erilaisia yhdistelmiä. Sairaana, kuntoutujan ja selviytyjän identiteetit vaikuttavat eroavan toisistaan erityisesti siinä, millaisia toimijuuteen liittyviä määreitä nuoret niihin liittävät ja miten identiteetin itseensä liittävä nuori sijoittaa itsensä menneeseen, nykyhetkeen ja tulevaan kertoessaan itsestään ja elämäntilanteestaan. Kuntoutumisprosessin edetessä nuoret kuvaavat tehneensä yhä jäsentyneempää identiteettityötä. Samalla heidän suhteensa omiin mahdollisuuksiinsa ja tulevaisuuteensa vaikuttaa muuttuneen palveluiden ja tuen kohteena olemisesta kohti yhä vahvempaa toimijuutta ja tavoitteellisuutta oman elämäntilanteen parantamiseksi. Haastattelemani nuoret nostavat merkityksellisen tekemisen, toiminnallisuuden, ryhmän tuen ja yksilöllisen kohtaamisen olennaisiksi edistäjiksi kuntoutumisprosessissaan. Nuoret korostavat tarvetta kokonaisvaltaiseen ja samalla yksilölliseen kohtaamiseen niin mielenterveyspalveluissa kuin muussakin saamassaan tuessa.

Jokainen haastattelemani nuori kuvaa myös tilanteita, joissa ei ole tullut kuulluksi toivomallaan tavalla. Tällaisista kokemuksista nuorille vaikuttaa rakentuneen ohitetuksi tulleen identiteettiä, johon liittyy myös kokemus omasta kyvyttömyydestä, arvottomuudesta ja näkymättömyydestä. Haastatelluista nuorista moni kertoo kärsivänsä huonosta itsetunnosta, itsekriittisyydestä ja merkityksettömyyden tunteesta, joihin vaikuttavat kokemukset siitä, ettei oma hätä tai mielipide tule vastaanotetuksi. Osin toki voidaan ajatella tällaisen identiteetin olevan liitettävissä myös masenukseen usein liittyvään kokemusmaailmaan. Osalla nuorista ohitetuksi tulleen identiteetti on kuitenkin rakentunut jo lapsuuden kokemuksissa, toisilla koulussa ja osalla ammattilaiskontakteissa.

Ammattilaiskontakteissa ja instituutioissa asioidessaan nuoret kokevat ohittamista tapahtuvan erityisesti päihderiippuvaiseksi leimautumisen, lääkehoidon ensisijaisuuden sekä tuen ja palveluiden vaikean tavoitettavuuden vuoksi. Palveluverkon sisällä nuoret kokevat, että erityisesti todettu päihderiippuvuus tuottaa leimaa, joka estää muun tarvittavan avun saamisen ja kuulluksi tulemisen. Nuoret nostavat esille myös sen, että pelkästään nuoruus itsessään saattaa riittää syyksi jättää heidät kohtaamatta: varhaista tukea on vaikea saada tai nuori määrittellään tietynlaiseksi jo ennakolta pelkästään ikänsä perusteella.

Osansa ohitetuksi tulleen identiteetin rakentumisessa vaikuttaa olevan myös nuorten kohtaamisella stereotyyppisesti ryhminä. Erityisesti ulkoapäin vailla yksilöllistä tarkastelua päihdeongelmaksi, mielenterveyspotilaaksi tai syrjäytyneeksi määrittäminen näyttäytyy nuorten kuvauksissa leimaavana. Haastattelemani nuoret liittävät itsensä vaihdellen joko osittain hyväksyen tai vastustaen näihin heille tarjoutuviin identiteetteihin. Erontekoja leimaaviin ulkoapäin annettuihin identiteetteihin nuoret pyrkivät tekemään sanoutumalla irti joistakin kategoriamääreistä. Toisaalta

nuoret kantavat vastuuta teoistaan, esimerkiksi päihteidenkäytöstään. Myös esimerkiksi syyt sairastumiseen tai kiusatuksi joutumiseen haastattelemiini nuoret liittävät useammin omiin ominaisuuksiinsa ja puutteisiinsa, vaikka mahdollisuus olisi tuottaa myös toisia ihmisiä tai instituutioita syyttäviä selontekoja. Nuoret näyttävät siten vastustavan heihin kohdistuvia leimoja, mutta samalla niillä on vaikutuksensa siihen, miten nuori itsensä kokee ja miten itsestään kertoo.

Haastattelemieni nuorten selonteoissa korostuvat erityisesti vertailut, normisyyt ja syy-seuraussuhteet. Nuoret käyttävät vertailua selontekona erityisesti rakentaessaan identiteettiään normeihin, muihin ihmisiin ja menneisyyden itseän sekä menneeseen elämäntilanteeseen viitatessaan. Normisyyt korostuvat epäonnistuneen kansalaisen, kehityshaasteissa myöhästyneen, itsenäisyyttä tavoittelevan, leimautuneen ja syrjäytyneen identiteettien selontekoina – silloin, kun nuoren keskeinen identiteetin peilauspinta ovat normit ja heihin kohdistuneiksi ajatellut odotukset. Syy-seuraussuhteisiin selontekoina nuoret viittaavat runsaasti erityisesti eri elämäntapahtumia ajallisesti suhteuttaessaan ja sairastumisen tai saamansa avun seurauksia kuvatessaan. Arvoihin viittaaminen normisyyden osana korostuu nuorten tuottaessa itselleen hyvän ihmisen ja itsensä löytäneen identiteettiä sekä ammatillista identiteettiä.

Erityisesti selonteoissa huomiota kiinnittää tekojen ja syiden välisen suhteen keskittyminen nuorta itseä syyttäviin selontekoihin. Aikuisia, ammattilaisia, instituutioita tai palvelujärjestelmää nuoren tilanteesta tai toiminnasta syyttäviä selontekoja on huomattavan vähän. Leimautuneen identiteetti tekee tässä suhteessa poikkeuksen. Vaikuttaa siltä, että haastattelemiini nuoret ovat identiteettejä rakentaessaan tulkinneet kielteiset kokemuksensa valtaosin itsestään johtuviksi. Puolustavia selontekoja, joissa nuori ei näe toiminnan tai syyn toimintaan olevan itsessään, on aineistossa vain käsiteltäessä sairaan identiteettiä, leimautumista ja syrjäytymistä. Tällöinkin rinnalla kulkevat aineistossa vahvasti myös itseä syyttävät ja muihin vertailevat selonteot. Oikeuttavia selontekoja, joissa nuori ottaa vastuun toiminnastaan mutta etäännyttää syyn itsestään, haastattelemiini nuoret tuottavat vain puhuessaan päihteidenkäytöstään. Nuoret eivät tällöinkään kiellä vastuutaan, mutta näkevät päihteidenkäytön taustalla mielenterveyden häiriön vaikutukset.

Erityisesti syrjäytyminen teemana nostaa nuorten haastatteluissa esille selontekoja. Nuorille syrjäytyminen näyttäytyy osin kyvyttömyytenä osallistua ja ajautumisena ulos yhteiskuntaosallisuudesta. Nuoret kuitenkin kuvaavat myös puuttuvaa tukea ja rakenteellista ulossulkemista. Nuoret käsittävät syrjäytymisen laajemmin kuin vain opinnoista ja työelämästä ulos jäämisenä, erityisesti sosiaalisiin suhteisiin liittyvänä tilanteena. Syrjäytymisestä puhuessaan nuoret rakentavat vahvasti myös epäonnistuneen kansalaisen identiteettiä, jonka vastapainoksi tuottavat itselleen hyvän ihmisen identiteetin. Näin nuoret vaikuttavat hakevan itselleen arvoa suhteessa yhteiskuntaan, mutta

siinä epäonnistuminen ja koettu kyvyttömyys tuottavaan ja merkitykselliseen kansalaisuuteen synnyttää häpeää. Hyvän ihmisen ja syrjäytyneen kategoriat nimeää suoraan jokainen haastateltu nuori, mutta syrjäytyneen kategorialla kaikki eivät hyväksy itseensä liitettäväksi.

Haastattelemiani nuoret tiedostavat heihin kohdistuvia odotuksia: kehityshaasteita, hyvän kansalaisuuden kriteereitä ja itsenäisyyden edellyttämistä. Kehityshaasteista myöhästyneen identiteetti vaikuttaa tuottavan nuorille tarpeen selittää ikään liittyvien odotusten pettämistä muiden lisäksi myös itselle. Ikään ja ikäkauteen liitetyt tavoitteet ja koulutusjärjestelmä vaikuttavat tuottavan haastatelemilleni nuorille heikkouden ja epäonnistumisen kokemuksia. Lupaa olla sairauslomalla tai muutoin ottaa aikaa kuntoutumiseen nuoret kuvaavat joutuvansa perustelemaan niin muille kuin itselleenkin. Samalla mielenterveyden häiriöön nuorten liittämä kokemus toimintakyvyn ja jaksamisen heikentymisestä tuottaa ristiriidan itsenäisyyden tavoitteen kanssa: nuoret tuottavat selontekoja niin vanhempiansa kanssa asumisesta kuin seurustelusuhteen puuttumisestakin. Toisaalta nuoret kokevat myös tulevaisuuden tavoitteiden ja ajattelun itsenäisyyden tärkeäksi. Elämää tulisi osata ja voida elää itselle, ei kenellekään muulle, mutta se on vaikeaa, jos ei itsellekään ole selvää, kuka on tai tahtoisi olla ja mitä tulevaisuudeltaan tavoittelee.

Haastatelemieni nuorten identiteetit ja uudenlainen itsen löytäminen rakentuvat eri tavoin suhteessa elämäntilanteeseen. Kaikilla ei ole vielä kykyä katsoa tulevaan tai omat identiteetit rakentuvat vahvasti kielteisten ja mahdollisuuksia poissulkeviksi koettujen määreiden varaan, jolloin tulevaisuus ei näyttäydy mahdollisuuksien vaan uusien epäonnistumisten ja ulosjoutumisten kenttänä. Osalle nuorista omien vahvuuksien tunnistaminen on vaikeaa. Toisaalta osalla nuorista on myös vahvoja myönteisiä identiteettejä ja kokemuksia omista kyvyistä. Mahdolliset, tulevaan suuntaavat identiteetit voivat myös rakentua kokemuksista oppimisen varaan ja sairauden hyväksymisestä osaksi elämää. Tällöin nuoren vaikuttaa olevan mahdollista rakentaa itselleen uudenlainen, vaikkakin aiemmasta poikkeava tulevaisuudenkuva tavoitteineen. Itsen uudella tavalla löytäminen ja identiteetin rakentaminen vahvemmin omien ominaisuuksien ja kykyjen tunnistamiselle vaikuttavat mahdollistavan aivan uudensuuntaavia ja selkeästi omannäköisiä tulevaisuuteen suuntaavia identiteettejä sekä tavoitteita.

5.2 Tutkimustulosten anti sosiaalityölle

Epäonnistumiset ja koettu oman arvon menettäminen muiden silmissä vaikuttavat rakentaneen haastatelemilleni nuorille kielteisesti sävyttyneitä identiteettejä. Siksi ajattelen myönteisten

kokemusten tuottamisen sekä itsetunnon ja toimijuuden vahvistamisen merkittäväksi sosiaalityön ja kuntoutuksen tavoitteeksi. Nuorten parissa toimittaessa sosiaalityö saa nähdäkseni väistämättä identiteettityön merkityksiä: yhdessä nuoren kanssa pyritään rakentamaan uudenlaisia, tulevaisuuteen suuntaavia ja myönteisiä identiteettejä, jotka rakentavat ja vahvistavat elämäntarinaa. Nuoresta voi kasvaa oman elämänsä käsikirjoittaja siitä huolimatta, että hän on myös monien ammattillisten palveluiden kohteena.

Asiakaslähtöisyyden, kuuntelemisen sekä osallisuuden ja itsemääräämisen periaatteita ei voida sosiaalityössä liiaksi korostaa. Yhdessä voidaan punnita ja purkaa myös kulttuurisia ja nuorille häpeää tuottavia sekä omaa epäonnistumista alleviivaavia itsenäisyyden ja riippumattomuuden normeja. Kokemuksilla ja sosiaalisissa suhteissa saadulla palautteella vaikuttaa olevan yhteys siihen, miten nuori kykenee jäsentämään sairauttaan tai päihderiippuvuuttaan osaksi identiteettiään: mennyt voi rakentua hyväksytyksi ja jopa uusia näkökulmia avaavaksi osaksi nykyisyyttä ja tulla tulevaisuuden rakennusaineeksi.

Psykososiaalisen ja toiminnallisen kuntoutuksen keinoin voidaan mahdollisia identiteettejä rakentaa uudelleen ja saada asiakas suuntaamaan ajatteluaan tulevaisuuteen sekä toimintaan. Marttinen (2017) toteaa, että identiteettiprosessien tunteminen on hyödyksi kaikessa asiakastyössä. Esimerkiksi kehämäiseen identiteetin tutkiskeluun juuttuneen nuoren tunnistaminen antaa välineitä oikeanlaisen ja oikea-aikaisen tuen kohdentamiseen. Marttinen muistuttaa, että tällaisessa tilanteessa autonomisuuden ja riippumattomuuden korostaminen sekä valintoihin ja päätöksiin painostaminen voi olla haitallista. Marttinen kehottaa havainnoimaan sitä, suuntautuuko asiakkaan tavoitteellisuus myös toimintaan ja pohdiskelun ulkopuolelle ja onko hänellä konkreettisia mahdollisuuksia ja olosuhteita tavoitella päämääriään. Vasta tällöin hänen mukaansa on kannattavaa lähteä keskittymään muihin, esimerkiksi koulutukseen ja työllistymiseen liittyviin toimenpiteisiin. (Marttinen, 2017, s. 20 – 21, 31, 57.)

Tulevaisuuteen myönteisesti suuntaavat identiteetit näyttävät nuorten haastatteluissa pohjaavan monitahoiseen identiteettityöhön. Vaikka haastattelemani nuoret kokevat opiskeluihin ja työelämään pääsemisen tärkeäksi, psykososiaalisesti oireilevan nuoren identiteettityössä vaikuttaa olevan runsaasti muitakin tärkeitä koettuja teemoja. Vasta myönteisten identiteettien löytyessä sekä itsetunnon vahvistuessa ja onnistumisia tuottavien kokemusten karttuessa nuori vaikuttaa saavan mahdollisuuden todella suunnata kohti ammatinvalintaa ja rakentaa itselleen tietoisia tavoitteita. Nuoret korostavat myös läheistensä tuen merkitystä elämäntilanteissaan ja kuntoutumisessaan. Sosiaalityössä voitaisiinkin nähdäkseni nykyistä vahvemmin keskittyä myös nuoren lähisuhteiden tukemiseen.

Piirainen (2010) kuvaa esimerkiksi kovien työvoimapolitiittisten toimien heikentävän mielenterveyskuntoutujan koettua mielenterveyttä. Sen sijaan toimiviksi käytänteiksi on todettu nuorten kuntotutkimukset ja yksilöllisesti räätälöidyt kuntoutussuunnitelmat, kokonaisvaltainen ja yksilöllinen työ nuorten ja perheiden parissa sekä pitkäjänteinen yksilöllinen ohjaus. (Piirainen 2010, s. 310, 314.) Nähdäkseni aikuistuva nuori tarvitsisi usein aikaa ja rauhaa pohdiskella muitakin kuin ammatilliseen identiteettiin liittyviä kysymyksiä. Usein nuorelle opiskelujen ja ammatin lisäksi tärkeää on tavoittaa myös intiimejä ihmissuhteita ja itsenäisyyttä, perustaa oma koti ja kasvaa vastuuseen sosiaalisista suhteistaan sekä kansalaisena (Marttinen, 2017, s. 19).

Tutkimukseni koskee vain pientä ja rajattua osaa koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista nuorista. Nuorten kertomuksista voi kuitenkin havaita, että varhaisempi ja kokonaisvaltaisempi tuki olisi saattanut kääntää nuoren elämäntilannetta toisenlaiseen suuntaan ja mahdollisesti estää koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle joutumisen. Erityisesti nuorten identiteettien ja kokemusten suhteen ymmärtämisen ajattelen avaavan ikkunan myös asiakassuhteen vaikutusten tarkkailuun. Nuorten tulisi saada itse yhä vahvemmin osallistua siihen, miten heidät palveluissa määritellään ja miten he itsensä tuovat esille. Nuoret kannattaisi ottaa mukaan palveluiden kehittämiseen. Tähänastisen tutkimuksen lähtökohdat ja palveluiden suunnittelu ovat pitkälti olleet asiantuntija- ja palvelujärjestelmälähtöisiä. Haastattelemistani nuorista jokainen nostaa esille huolta niistä, joiden vointi ja elämäntilanne ovat huonommat kuin heillä itsellään. Nuorten halu vaikuttaa ja auttaa myös muita tulee haastatteluiden kautta selväksi.

Tutkimukseni haastateltavat eivät ehkä edusta kaikista vahvimmin ulosjoutunutta aikuistuvien nuorten osaa, mutta osalla heistä on menneisyydessään jaksoja, joissa ulkopuolisuus yhteiskunnasta on ollut koko elämäntilannetta leimaavaa. He ovat myös niitä nuoria, joiden kohdalla NEET-statusta tuottavia tekijöitä on kertynyt enemmän kuin yksi. Tutkimuksissa yksilöllistettyjen ja yhteisöllisten palveluiden vaikuttavuuden lähteeksi on osoitettu se, että nuoret saadaan kokemaan itsensä arvokkaiksi ja palveluissa tarjotaan onnistumisen kokemuksia, jotka rakentavat myönteistä identiteettiä (Tuusa & Ala-Kauhaluoma, 2014, s. 39). Kun nuori kadottaa syystä tai toisesta kosketuksen entiseen elämäntilanteeseensa ja mahdollisesti jo rakennettuihin identiteetteihinsä, nuorelle on tärkeää tarjota juuri hänelle kohdennettua tukea ja samalla uusia yhteisöjä ja sosiaalisia suhteita, joihin kiinnittyä. Samalla nuoren kunnioittamiseksi ja arvostamiseksi katson sen, että aikuistuva nuori pääsee sellaisiin palveluihin ja toimintaan, jotka hän voi kokea tavoitteellisiksi ja merkityksellisiksi oman elämäntilannensa suuntaamisessa.

Haastattelemani nuoret kokevat Vamoksen heille tarjoaman tuen huomioivan heidän elämäntilanteensa kokonaisuutensa, mutta olevan myös sillä tavalla tulevaisuuteen suuntaavaa, että jokainen

voi kehittyä omassa tahdissaan ja omista lähtökohdistaan käsin. Haastattelemieni nuorten kertomuksissa korostuu myös ajan merkitys. Jatkuva paine ja painostus kohti opintoja ja työelämää voi jopa estää tätä tavoitetta kohti toimimisen. Kuntoutumisen vaiheen huomioiminen yksilöllisesti sekä tarvittavan moniammatillisen tuen varmistaminen lienee haaste, mutta samalla palveluille tavoite, jota kohti tulisi pyrkiä.

5.3 Tutkimusprosessin arviointia

Ajattelin ennakolta haastattelun aineiston keräämisen tapana saattavan estää joidenkin nuorten tutkimukseen osallistumista. Erityisesti ajattelin haastattelutilanteen voivan olla este sellaisille nuorille, joiden psykososiaaliseen oireiluun liittyy sosiaalisten tilanteiden aiheuttamaa ahdistusta tai muutoin vaikeutta vieraan ihmisen kohtaamiseen. Mielenterveyden häiriöihin ja päihderiippuvuuksiin liittyy leimaavuutta, joten tiedostin näiden aiheiden todennäköisesti olevan nuorille herkkiä. Pohdin myös sitä, voisiko omaan elämään liittyvien vaikeiden aiheiden avaaminen tutkimuksen tarkoituksiin olla nuorelle liian kuormittavaa tai jopa haitallista. Sain kuitenkin haastateltavakseni myös nuoria, joilla on diagnosoitu masennuksen ohella ahdistuneisuutta tai sosiaalisten tilanteiden pelkoa. Nuoret pitivät tärkeänä, että mielenterveyden ongelmista ja päihderiippuvuuksista keskusteltaisiin nykyistä avoimemmin. Tulkitsen haastatteluun osallistumisen tarjonneen osalle nuorista kaivatun mahdollisuuden tulla kuulluksi kokonaisvaltaisesti omassa tilanteessaan. Osa totesi tämän myös suoraan haastattelun jälkeen.

Tutkimukseni aineisto on niin pieni, että laajoja päätelmiä sen tuloksista tuskin voidaan tehdä. Ajattelen kuitenkin, että tavoitteeni nuorten oman äänen kuulemisesta on erityisen tärkeä. Erityisesti olen ponnistellut nuorten äänen esillä pitämiseksi tuloksia raportoidessani. Analyysivälineeni on kuitenkin luonut omat rajoituksensa aineistosta esille saatavaan tietoon. Vaikka kategoriat ovat nuorten suoraan nimeämiä ja kategoriamääreet nuorten tuottamia, tutkijana olen itse nimennyt kategoriakokoelmien heijastamat identiteetit. Tässä tiedostan osin etäännyneeni nuorten äänestä ja toimineeni jossain määrin yleistäjänä. Toisaalta ajattelen samalla kyyneeni kunnioittamaan aineistoa kokonaisuutena sekä nuorten tuottamia kokonaisvaltaisia kuvauksia itsestään ja elämäntilanteestaan. Koen osin epäonnistuneeni nostamaan esille nuorten vahvuuksia ja potentiaalia, joita heissä haastattelutilanteissa havaitsin.

Aineistoa olisi voinut lähestyä myös esimerkiksi diskurssien näkökulmasta tai narratiivisen tutkimuksen tarjoamin keinoin. Nämä toisenlaiset lähestymistavat olisivat mahdollisesti tuottaneet osin

erisuuntaista kuvaa nuorten ajattelusta ja kokemuksista. Toisenlaisella aineiston tarkastelun tavalla myös nuorten yksilölliset vahvuudet ja toimijuus olisivat saattaneet tulla enemmän esille. Identiteettien ja kokemusten ohella koen kuitenkin nuorten puheesta poimimistani aineisto-otteista välittyvän sen, miten syvälle nuoret kykenevät menemään itsensä ja tilanteensa tarkastelussa ja kuinka paljon heille on kertynyt asiantuntijuutta omissa tilanteissaan. Siksi ajattelen, että nuorten äänen kuulemisen tärkeys tulee tutkimuksessani perustelluksi.

Nuorten äänen vahvemman esille tuomisen niin opinnäytetöissä kuin laajemminkin tutkimuksissa ja sosiaalityön arjessa koen olevan tärkeää monesta syystä. Taloudelliset lähtökohdat vaikuttavuuden tavoitteineen perustelevat asiakkaan äänen vahvistamista osana palveluita. Oikeanlainen kohdentaminen ja oikea-aikainen tuki on merkittävää siksi, että nuukkojen resurssien käyttö olisi aidosti asiakkaalle hyödyllistä. Toisaalta nuorten äänen esille nostamisen yhteiskunnassa ja mediassa näen luovan mahdollisuuksia myös vähittäiseen leimautumisten purkamiseen ja moninaisten elämäntilanteiden ymmärtämiseen. Samalla se voi avata nuorille kokemusta yhteiskuntaan kuulumisesta ja arvostuksesta yhteiskunnan silmissä.

Jos nyt lähtisin tutkimuksen pariin, saattaisin valita toisenlaisen lähestymistavan, ehkäpä narratiivisen lähestymistavan ja kerronnallisen identiteetin tarkastelun. Tulevaisuuden muistelukin haastattelumenetelmänä on aineistoa analysoidessani jälkikäteen käynyt mielessä. Kokisin jatkossa tärkeäksi voimavaroihin keskittyvät näkökulmat, ja tarttuisin mahdollisesti ryhmähaastatteluihin. Mielenkiintoista olisi myös seurantatutkimus yksilöllistetyissä palveluissa olleiden nuorten identiteettien kehittymisestä ja siitä, millaisena heidän saamansa moniammatillinen tuki eri palveluissa tai vaille tukea jääminen näyttäytyy myöhemmistä elämänvaiheista käsin arvoituna.

Nuorten haastatteluissa esille nostamat sosiaalisten suhteiden vaikeudet ja vuorovaikutustaitojen puutteet ovat herättäneet minussa myös kiinnostuksen psykososiaalisen kuntoutuksen eri toimintamallien väliseen vertailuun. Kokisin olennaiseksi tutkia vuorovaikutustaitoihin ja sosiaalisiin suhteisiin panostavan kuntoutuksen mahdollisuuksia tukea osaa aikuistuvista nuorista. Edelleen kysymykseksi itselleni työelämään suunnatessani jää myös se, miten voisimme sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen keinoin tuottaa koulutuksen ja työelämän ulkopuolella oleville, mielenterveyden ongelmista kuntoutuville nuorille lisää onnistumisia sekä merkityksellisyyden ja yhteiskunnassa arvostetuksi tuleminen kokemuksia.

Lähteet

- Aaltonen, S., Berg, P., & Ikäheimo, S. (2015). *Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä*. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisuja 84. Viitattu 6.8.2019, saatavilla: <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/nuorelluukulla.pdf>.
- Alanen, O., Kainulainen, S., & Saari, J. (2014). *Vamos tekee vaikutuksen. Vamos-nuorten hyvinvointikokemukset ja tulevaisuuden odotukset*. Helsingin Diakonissalaitoksen raportti 1/2014. Viitattu 14.2.2019, saatavilla: <https://www.hdl.fi/wp-content/uploads/2018/01/Helsingin-Diakonissalaitos-julkaisu-vamos-tekee-vaikutuksen.pdf>
- Albæk, K., Asplund, R., Barth, E., Lindahl, L., von Simson K., & Vanhala, P. (2015). *Youth unemployment and inactivity. A comparison of school-to-work transitions and labour market outcomes in four Nordic countries*. Nordic Council of Ministers. TemaNord 2015:548. Viitattu 23.9.2019, saatavilla: <http://norden.diva-portal.org/smash/record.jsf?dswid%EF%BF%BD=-3057&pid=diva2%3A852123&dswid=552>
- Bauman, Z. (2015). The Making and Unmaking of Strangers. Teoksessa P. Werbner, & T. Moodood (toim.), *Debating Cultural Hybridity. Multicultural Identities and the Politics of Anti-Racism* (ss. 46–57). London: Zed Books.
- Baumeister, R. F. (1997). The Self and Society. Changes, Problems, and Opportunities. Teoksessa R. D. Ashmore, & L. Jussim (toim.), *Self and Identity. Fundamental Issues* (ss. 191–217). New York: Oxford University Press.
- Castells, M. (2000). *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur*. Band II: Identitetens makt. Göteborg: Daidalos.
- Clarkeburn, H., & Mustajoki, A. (2007). *Tutkijan arkipäivän etiikka*. Tampere: Vastapaino. E-kirja.
- Ek, E., Saari, E., Viinamäki, L., Soivio, U., & Järvelin, M-R. (2004). *Nuorten aikuisten työelämästä syrjäytyminen ja sosiaaliturvan käyttö*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 76/2004. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Eurofound. (2016). *Exploring the diversity of NEETs*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Viitattu 23.9.2019, saatavilla https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1602en.pdf
- Europeiska Socialfonden (2014) *Bättre möjligheter till ungdomar*. Viitattu 20.9.2019, saatavilla <https://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=534&langId=sv>
- Gissler, M., Larja L., Merikukka, M., Paananen, R., Ristikari, T., & Törmäkangas, L. (2016). *NEET-indikaattori kuvaa nuorten syrjäytymistä*. Tilastokeskuksen verkkoartikkeli. Viitattu 24.9.2019, saatavilla <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2016/neet-indikaattori-kuvaa-nuorten-syrjaytymista/>
- Gretschel, A., & Hästbacka, N. (2016). *Kaikki käy koulua. Onnistunut monialainen nuorten kohtaamisen malli. Arviointi Kaikki käy koulua -toiminnan vaikutuksista*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 1/2016.
- Hakulinen, C., Elovainio, M., Arffman, M., Lumme, S., Pirkola, S., Keskimäki, I., Manderbacka, K., & Böckerman, P. (2019). *Mental disorders and long-term labour market outcomes: nationwide cohort study of 2 055 720 individuals*. Acta Psychiatrica Scandinavica, Early online. Viitattu 12.8.2019, saatavilla: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/acps.13067>

- Hall, S. (2002). *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
- Hart, D., Richardson, C., & Wilkenfeld, B. (2011). Civic Identity. Teoksessa S. J. Schartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (toim.), *Handbook of Identity Theory and Research* (ss. 771–789). New York: Springer.
- Hiilamo, H., Määttä, A., Koskenvuo, K., Pyykkönen, J., Räsänen, T., & Aaltonen S. (2017). *Nuorten osallisuuden edistäminen. Selvitysmiehen raportti*. Viitattu 12.2.2019, saatavilla: <https://nuorisotakuu.fi/documents/3924414/4306153/Nuorten-osallisuuden-edistaminen.pdf>
- Houtsonen, J. (2000). Identiteetin rakentuminen koulun symbolisessa järjestyksessä. Teoksessa J. Houtsonen, J. Kauppila, & K. Komonen (toim.), *Koulutus, identiteetti ja elämänkulku. Kasvatustieteellisiä avauksia suomalaisten oppimiseen* (ss. 7–49). Joensuu University Press.
- Hänninen, V. (2000). *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Juvenes Print.
- Jenkins, R. (2008). *Social Identity*. Third Edition. Routledge, London. E-kirja.
- Jokinen, A. (1995). Neuvottelu asiakkaan identiteeteistä. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & T. Pösö (toim.), *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat* (ss. 127–154). Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jokinen, A., Juhila, K., & Pösö, T. (1995). Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & T. Pösö (toim.), *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat* (ss. 9–31). Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Juhila, K. (2012a). Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen (toim.), *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin* (ss. 131–173). Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K. (2012b). Poikkeavan kategorian jäsenyyden tuottaminen ja vastustaminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen (toim.), *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin* (ss. 175–225). Tampere: Vastapaino.
- Juhila, K., Jokinen, A. & Suoninen, E. (2012). Kategoria-analyysin juuret. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila, & E. Suoninen (toim.), *Kategoriat, kulttuuri & moraali. Johdatus kategoria-analyysiin* (ss. 17–43). Tampere: Vastapaino.
- Juppi, P. (2010). Media syrjäytymisen määrittelijänä ja selittäjänä. Teoksessa T. Laihe, S. Hyväri, & P. Vuokila-Oikkonen (toim.), *Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla* (ss. 325–252). Helsinki: Tammi.
- Järvinen, T., & Jahnukainen, M. (2001). Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa M. Suutari (toim.), *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla* (ss. 125–152). Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Viitattu 13.8.2019, saatavilla: https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/vallattomat_marginaalit.pdf
- Kaltiala-Heino, R.; Poutanen, O., & Välimäki, M. (2001) Sairauden häpeällinen leima. *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 117(6), (ss. 563–570).
- Kananoja, A. (2012). Sosiaalinen kuntoutus ja sosiaalihuollon uudistuksen suunta. *Kuntoutus* 4/2012 (ss. 35–40). Viitattu 2.9.2019, saatavilla: https://kuntoutusportti.fi/files/attachments/kuntoutus-lehden_artikkelit/2012/kananoja.pdf
- Kasteenpohja, T., Mauri Marttunen, M., Aalto-Setälä, T., Perälä, J., Saarni, S., & Suvisaari, J. (2015). *Treatment received and treatment adequacy of depressive disorders among young adults*

in Finland. Tutkimuksen tiivistelmä. BMC Psychiatry 15:47. Viitattu 24.9.2019, saatavilla <https://bmcp psychiatry.biomedcentral.com/track/pdf/10.1186/s12888-015-0427-8>

Katisko, M. (2017). Koditta kotoutuvat – tutkimus maahanmuuttajataustaisista asunnottomista nuorista. Teoksessa M. Jäppinen, A. Metteri, S. Ranta-Tyrkkö, & P. Rauhala (toim.), *Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja* (ss. 187–202). Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Unipress.

Kauppila, J. (2000). Sivistysihanteesta markkinatavaraksi? Koulutus ja oppiminen elämänkulun rakentajina. Teoksessa J. Houtsonen, J. Kauppila, & K. Komonen, K. (toim.), *Koulutus, identiteetti ja elämänkulku. Kasvatussosiologia avauksia suomalaisten oppimiseen* (ss. 51–107). Joensuu University Press.

Keskinen, S., & Vuori, J. (2012). Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa S. Keskinen, J. Vuori, & A. Hirsiaho (toim.), *Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa* (ss. 7–38). Tampere: JuvenesPrint.

Komonen, K. (2000). Keskeyttäjästä kunnan kansalaiseksi. Ammattikouluopinnot keskeyttäneiden nuorten koulutukseen sijoittumisen polut. Teoksessa J. Houtsonen, J. Kauppila, & K. Komonen (toim.), *Koulutus, identiteetti ja elämänkulku. Kasvatussosiologia avauksia suomalaisten oppimiseen* (ss. 109–153). Joensuu University Press.

Kroger, J., & Marcia, J. E. (2011). The Identity Statuses: Origins, Meanings, and Interpretations. Teoksessa S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (toim.), *Handbook of Identity Theory and Research* (ss. 31–54). New York: Springer.

Kuula, A. (2011). *Tutkimusetiikka. Aineiston hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino. E-kirja.

Kuusela, P. (2006). Realismi ja sosiaalisen identiteetin episteeminen status. Teoksessa P. Rautio, & M. Saastamoinen (toim.), *Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma* (ss. 36–56). Tampere: Juvenes Print.

Lawer, S. (2014). *Identity: sociological Perspectives*. Second edition. Cambridge, UK: Polity. E-kirja.

Lappalainen, T. (2014). Asiakkaiden osallistumisen edellytykset – yhteistä ymmärrystä etsimässä. Teoksessa A. Metteri, H. Valokivi, & S. Ylinen (toim.), *Terveys ja sosiaalityö* (83–94). Jyväskylä: PS-kustannus.

Marttinen, E. (2017). *Deciding on the Direction of Career and Life. Personal Goals, Identity Development, and Well-Being during the Transition to Adulthood*. Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä. Viitattu 14.6.2019, saatavilla: <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/54287>

McAdams, D. P. (2011). Narrative Identity. Teoksessa S. J. Schartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (toim.), *Handbook of Identity Theory and Research* (ss. 99–116). New York: Springer.

Melucci, A. (2015). Identity and Difference in the Globalised World. Teoksessa P. Werbner, & T. Modood (toim.), *Debating Cultural Hybridity. Multicultural Identities and the Politics of Anti-Racism* (ss. 58–69). London: Zed Books.

Meretoja, H. (2009). Inhimillisen todellisuuden narratiivisuus ontologisena ja epistemologisena kysymyksenä. Teoksessa S. Hägg, M. Lehtimäki, & L. Steinby (toim.), *Näkökulmia kertomuksen tutkimukseen* (ss. 207–237). Tietolipas 226. Helsinki: SKS.

Me-säätiö (2018a). *Missä elämänvaiheissa syrjäytyminen syntyy?* Verkkoartikkeli. Viitattu 2.3.2019, saatavilla: <http://data.mesaatio.fi/syrjaytymisen-dynamiikka/>

- Me-säätiö (2018b). *100 nuorta kehittäjä-raportti. 100 nuorta kehittäjä. Nuorten terveiset psykososiaalisen tuen palvelupakettiin*. Viitattu 2.3.2019, saatavilla: https://www.mesaatio.fi/wp-content/uploads/2018/03/100-nuorta-kehittäjä_raportti_05032018-.pdf
- Määttä, M. & Määttä, A. (2015). *Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen*. Valtion selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 16/2015.
- Niemi, P. (2011). Minä itse ja sen määrittäminen. Teoksessa T. Kotiranta, P. Niemi, & R. Haaki (toim.), *Sosiaalisen toiminnan perusta* (ss. 169–197). Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Nuorisotakuu-työryhmän loppuraportti ja suositukset jatkotoimiksi* (2015). Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 19/2015.
- Nuorisotutkimusverkosto (2017). *Työtä, koulutus- tai harjoittelupaikkaa ilman olevien nuorten käsityksiä tulevaisuudesta, demokratiasta ja julkisista palveluista*. Nuorisobarometrin erillisnäyte. Viitattu 14.2.2019, saatavilla: https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/hankkeet/nuorisobarometrin-erillis-nayte/eriarvoistumistyoryhma_gretschelmyllyniemi_neet_aineistokooste_05122017_nettiin.pdf
- Oyserman, D., & James, L. (2011). Possible Identities. Teoksessa S. J. Schartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (toim.), *Handbook of Identity Theory and Research* (ss. 117–147). New York: Springer.
- Pekkarinen, E., & Myllyniemi, S. (2017). *Opin polut ja pientareet. Nuorisobarometri 2017*. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisu 129. Viitattu 16.8.2019, saatavilla: https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2018/03/Nuorisobarometri_2017_WEB.pdf
- Piirainen, K. (2010). Syrjäytymisen vastaisen toiminnan vaikuttavuus. Teoksessa Laihe, T., Hyväri, S., & Vuokila-Oikkonen, P. (toim.), *Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveystalalla* (ss. 303–323). Helsinki: Tammi.
- Pohjola, A. (2001). Nuorten myyttinen ongelmallisuus. Teoksessa M. Suutari (toim.), *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla* (ss. 187–204). Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Viitattu 14.8.2019, saatavilla: https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/vallattomat_marginaalit.pdf
- Raunio, K. (2006). *Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia*. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto. Helsinki: Gummerus.
- Rautio, P. (2006). Historiallista johdattelua minä- ja identiteettitutkimukseen. Teoksessa P. Rautio, & M. Saastamoinen (toim.), *Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma* (ss. 11–22). Tampere: Juvenes Print.
- Rikala, S. (2018). Masennus, työkyvyttömyys ja sosiaalinen eriarvoisuus nuorten aikuisten elämänkuluissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 83, 2/2018 (ss. 159–170). Viitattu 16.8.2019, saatavilla: <http://www.julkari.fi/handle/10024/136255>
- Romakkaniemi, M. (2011). *Masennus. Tutkimus kuntoutuksen kertomusten rakentumisesta*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Rostila, I. (2018). Toiminnallinen identiteetti – uusi näkökulma ihmiseen ja sosiaaliseen kuntoutuksessa. Teoksessa J. Lindh, K. Härkäpää, & K. Kostamo-Pääkkö (toim.), *Sosiaalinen kuntoutuksessa* (ss. 61–81). Lapland University Press, Rovaniemi.

- Saastamoinen, M. (2006a). Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa P. Rautio, & M. Saastamoinen (toim.), *Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma* (ss. 170–180). Tampere: Juvenes Print.
- Saastamoinen, M. (2006b). Yksilö, riskitietoisuus ja psykokulttuuri. Teoksessa P. Rautio, & M. Saastamoinen (toim.), *Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma* (ss. 138–169). Tampere: Juvenes Print.
- Sen, A. (2009). *Identiteetti ja väkivalta*. Helsinki: Basam Books.
- Serpe, R. T. & Stryker, S. (2011). The Symbolic Interactionist Perspective and Identity Theory. Teoksessa S. J. Schartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (toim.), *Handbook of Identity Theory and Research* (ss. 225–248). New York: Springer.
- Simonen, J. (2019). ”Mä koitan itse selviytyä kaikesta.” *Tutkimus työn ja koulutuksen ulkopuolella olevista nuorista*. e2 Tutkimus 11.6.2019, Hansaprint. Viitattu 15.8.2019, saatavilla: https://e2.fi/julkaisut/ma_koitaa_itse_selviytya
- Skorikov, V. B., & Vondracek, F. (2011). Occupational Identity. Teoksessa S. J. Schartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (toim.), *Handbook of Identity Theory and Research* (ss. 693–714). New York: Springer.
- Sotkanet. (2018). *Psykiatrisen erikoissairaanhoidon vuoden 2018 tiedot*. Viitattu 24.9.2019, saatavilla https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/taulukko?indicator=NcwxCoAwEADBF52QmGCxH1Abn5BKLS4kiBLR13uN7bBsoJ_QJznWgflFxiV5fOeIisSCaEP3324zi3RD82H2WWWEc8ZkqtIsWGrHw==®ion=s07MBAA=&year=sy6rtNY1BAA=&gender=t&abs=f&color=f&buildVersion=3.0-SNAPSHOT&buildTimestamp=201802280718
- Suoninen, E. (2012). Identiteettien rakentuminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.), *Kategoriat, kulttuuri & moraalit*. Johdatus kategoria-analyysiin (ss. 89-130). Tampere: Vastapaino.
- Suutari, M. (2001). *Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Viitattu 14.8.2019, saatavilla: https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/vallattomat_marginaalit.pdf
- Syrjälä, L. (2018). Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa R. Valli (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle* (ss. 221–233). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Taskinen, S. (2001). Mitä tarkoitetaan lasten ja nuorten syrjäytymisellä? Teoksessa S. Taskinen (toim.), *”Huono ennuste”. Mitä on lasten ja nuorten syrjäytyminen?* Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus julkaisuja 10/2001.
- THL. (2015). *Nuoret aikuiset hakevat ja saavat hoitoa masennukseen aiempaa enemmän*. Viitattu 24.9.2019, saatavilla <https://thl.fi/fi/web/mielenterveys/-/nuoret-aikuiset-hakevat-ja-saavat-hoitoa-masennukseen-aiempaa-enemman>
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tuusa, M., & Ala-Kauhaluoma, M. (2014). *Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014:42.
- Ungdomsstyrelsen (2011). *Unga som varken arbetar eller studerar – hur många är de och vad gör de?* Skrifter från Temagruppen Unga i arbetslivet 2011:1. Viitattu 22.9.2019, saatavilla: <http://www.ula.fi/assets/Public-files/Rapporter/unga-som-varken-arbetar-eller-studerar.pdf>

- Vignoles, V. L. (2011). Identity Motives. Teoksessa S. J. Schartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (toim.), *Handbook of Identity Theory and Research* (ss. 403–432). New York: Springer.
- Vignoles, V. L.; Schwartz, S. J., & Luycks, K. (2011). Introduction: Towards an Integrative View of Identity. Teoksessa S. J. Schwartz, K. Luyckx, & V. L. Vignoles (toim.), *Handbook of Identity Theory and Research* (ss. 1–27). New York: Springer.
- Vuokila-Oikkonen, P., & Ruotsalainen, K. (2010). Nuorten tunne-elämän ongelmat, sosiaalisista suhteista vieraantuminen ja ammatillinen kohtaaminen. Teoksessa Laihe, T., Hyväri, S., & Vuokila-Oikkonen, P. (toim.), *Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla* (ss. 223–242). Helsinki: Tammi.

Liite 1: Haastattelurunko

HAASTATTELUN ETENEMINEN JA TEEMAT

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten näkemykset itsestään ja tilanteestaan Sari-Anna Loukas

Haastattelun aluksi

Tutkimuksen tarkoitus, analyysimenetelmät ja osallistujan oikeudet selvitetään haastateltavalle. Samalla kuvataan haastattelun eteneminen pääpiirteissään. Haastateltavalle kerrotaan mahdollisuudesta myös piirtää haastattelun kuluessa ideakarttaa tai vastaavaa omasta elämäntilanteestaan. Valitaan nuoren kanssa yhdessä häntä kuvaamaan nimi, jolla hänen haastattelunsa aineisto-otteisiin voidaan tutkimusraportissa viitata.

Vaihe 1: keskustelua nuoren tuomasta tekstistä, esineestä tai kuvasta

Toitko mukana / valitsitko jonkin tekstin, kuvan tai esineen, joka liittyy sinuun? Kertoisitko, mitä valitsit ja miksi? Miten se kuvaa sinua tai liittyy sinuun? Miksi se on sinulle tärkeä?

Vaihe 2: nuoren tuottama kertomus / kuvaus itsestään ja elämäntilanteestaan

Kysymykset:

- Kuka olet?
- Millaista elämäsi on nyt?
- Mitä ajattelet tulevaisuudesta?

Mikäli nuoren on vaikea kertoa itsestään, esitän täydentäviä kysymyksiä siitä, mitä nuori on nostanut esille. Tavoitteena kuitenkin mahdollisimman pitkälti nuoren itse tuottama puhe.

Vaihe 3: keskustelua teemoista

Haastattelua ja keskustelua teemoista valikoiden sen mukaan, mitä nuori ei itse ole nostanut esille tai on käsitellyt hyvin vähän. Järjestys voi vaihdella ja teemojen keskinäinen painotus syntyy siitä, miten paljon haastateltava haluaa lähteä avaamaan mitään teemaa.

Teemat ja alateemat:

- nuoren elämä ja elämämpiiri
 - tavallinen päivä ja arki
 - perhe ja perhesuhteet
 - kaveripiiri ja läheiset ihmiset
 - harrastukset ja muu vapaa-ajan toiminta
 - asuminen ja kokemus ympäristöstä
 - liikkuminen ja omaksi koetut alueet sekä ympäristöt

- nuoren vahvuudet ja haasteet
 - kiinnostuksen kohteet
 - mieluisa tekeminen
 - koettu terveys - myös mielenterveys ja päihteidenkäyttö
 - vaikeudet
 - epämiellyttäviksi koetut asiat
 - itse koetut hyvät ja huonot puolet omissa ominaisuuksissa ja toiminnassa

- nykyhetki
 - käsitys omasta elämäntilanteesta
 - tilanteen taustat
 - tilanteessa tyytyväinen
 - tilanteessa korjattavaa
 - kokemukset työelämästä

- tulevaisuus
 - tavoiteltu tulevaisuus
 - erityiset haaveet
 - mikä tukee / voisi tukea tavoitteita
 - koetut esteet tai hankaluudet saavuttamisessa

- kontaktit ammattilaisiin
 - tämän hetken asiakkuudet ja kontaktit ammattilaisiin
 - menneet asiakkuudet ja kontaktit ammattilaisiin
 - koulukokemukset
 - kokemukset terveydenhuollosta
 - kokemukset nuoriso- tai sosiaalityöstä
 - kokemukset Vamoksen palveluista
 - muut mahdolliset ammattilaiskontaktit

- media ja yhteiskunnallinen keskustelu
 - mitä ja millaisia aiheita seuraa
 - mitä ajattelee syrjäytymisestä käydystä keskustelusta
 - mitä ajattelee koulutukseen ja työelämään liittyvästä keskustelusta
 - mitä ajattelee mielenterveysongelmiin liittyvästä keskustelusta
 - mitä ajattelee päihteidenkäyttöön liittyvästä keskustelusta

Haastattelun loppuksi

Haluatko lisätä vielä jotakin? Mikä keskustelemamme näkökulma on sinulle kaikkein tärkein? Miksi? Mitä haluaisit sanoa sellaiselle työntekijälle, joka kohtaa sinunlaisesi nuoren työssään? Jäikö jokin asia vielä mietityttämään? Haluatko kysyä tutkimuksesta tai minulta jotakin?

Liite 2: Haastattelukutsu

Oletko 18–29-vuotias ja tällä hetkellä ilman työtä tai opiskelupaikkaa?

**Onko sinulla ollut huolta mielenterveydestäsi,
kuten masennusta tai ahdistusta, tai pulmia päihteidenkäytöstäsi?**

Haluaisitko osallistua tutkimukseen?

Opiskelen sosiaalityötä Helsingin yliopistossa ja teen maisteritutkielmaani koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevista nuorista, joilla on ollut tai on tällä hetkellä psykososiaalista oireilua. Olen kiinnostunut siitä, mitä ajattelet itsestäsi ja elämästäsi tällä hetkellä ja millaisena näet tulevaisuuden.

Suomessa on viime vuosina puhuttu paljon nuorten työttömyydestä, syrjäytymisestä ja mielenterveyden ongelmista. Mielestäni aivan liian harvoin kuitenkaan kysytään ajatuksia ja kokemuksia suoraan itse nuorilta. Sen sijaan nuoria ja ylipäättään ihmisiä, joilla ajatellaan olevan jokin ongelma, määritellään usein heidän itsensä ulkopuolelta. Olisitko siis valmis kertomaan, kuka olet, millainen elämäntilanteesi on ja miten näet tulevaisuutesi?

Tutkimus toteutetaan haastatteluina vuoden 2019 huhti- ja toukokuun aikana. Haastattelu kestää yhdestä kahteen tuntia, ja voit valita haastattelulle sellaisen paikan, joka on sinulle mieluinen. Haastattelua varten olen listannut teemoja, joista on tarkoitus yhdessä keskustella. Sinulla on haastattelussa kuitenkin oikeus valita itse, mitä ja millä laajuudella itsestäsi kerrot.

Haastattelu äänitetään analysointia varten, mutta nauhoitetta käytetään vain tämän tutkimuksen tekoon. Henkilöllisyytesi tulee vain minun tietooni, ja tunnistettavia henkilökohtaisia yksityiskohtia vältetään tutkimuksen raportoinnissa. Korkeintaan sinut läheisesti tunteva oma työntekijäsi saattaa yhdistää joitakin seikkoja sinuun, mikä sinun on hyvä tiedostaa haastatteluun osallistuessasi. Kerätty aineisto hävitetään pian tutkimuksen ja mahdollisen tieteellisen artikkelin valmistuttua.

Mikäli vastasit kyllä sivun yläosan kysymyksiin ja haluaisit osallistua tutkimukseen, voit kertoa kiinnostuksestasi omalle työntekijällesi tai ottaa yhteyttä suoraan minuun sähköpostilla. Mikäli pohdit osallistumistasi ja mieltäsi askarruttaa jokin seikka, vastaan myös mielelläni kysymyksiin.

Tutkimuksessani haluan ennen kaikkea antaa äänen nuorille itselleen sekä saada ennen sosiaalityöntekijän työhön siirtymistäni käsityksen siitä, miltä edellä kuvattu elämäntilanne nuorista itseltään näyttää.

Toivottavasti päätät lähteä mukaan!

Sari-Anna Loukas,
filosofian maisteri ja sosiaalityön maisteriopiskelija

[sähköpostiosoite]

Liite 3: Suostumuslomake

Kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Tutkimuksen nimi

Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten näkemykset itsestään ja tilanteestaan

Tutkimuksen tekijä

Sari-Anna Loukas

Kuvaus tutkimuksesta

Tutkimus on opinnäytetyö Sosiaalityön maisteriopintoihin. Valmis opinnäytetyö julkaistaan Helsingin yliopiston järjestelmissä ja Helsingin diakonissalaitoksen verkkosivuilla.

Minulle on selvitetty yllä mainitun tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuksessa käytettävät tutkimusmenetelmät.

Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen myös tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta minulle kustannuksia, henkilöllisyyteni jää vain tutkijan tietoon ja minua koskevaa aineistoa käytetään vain kyseiseen tutkimukseen sekä mahdolliseen saman tutkijan jatkotutkimukseen ja artikkeliin. Aineisto hävitetään tutkimusten valmistuttua.

Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen vielä haastattelun aikana ilman, että minun täytyy perustella keskeyttämistäni, jolloin jo nauhoitettu haastattelun alku poistetaan. Mahdollinen haastattelun keskeyttäminen ei vaikuta asiakassuhteisiini Vamoksella. Voin olla yhteydessä tutkijaan haastattelun jälkeen, mikäli jonkin haastattelun yksityiskohdan käyttö tutkimuksessa mietityttää minua jälkikäteen.

Suostun siihen, että minua haastatellaan ja haastattelussa antamiani tietoja käytetään kyseisen tutkimuksen ja mahdollisen saman tutkijan jatkotutkimuksen tai tiedeartikkelin tarpeisiin.

Päiväys

Haastateltavan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 4: Haastateltavien taustatiedot

	<p>Perustietoja</p>	<p>Koulutus ja työkokemus</p>	<p>Psykososiaalinen tilanne ja diagnoosit</p>	<p>Hoitokontaktit ja hoitomuodot</p>	<p>Muu tuki</p>
<p>Aleksi</p>	<p>22-vuotias. Oma asunto olemassa, mutta asunut päih-teistä vieroittumisen ja kuntoutumisen ajan vanhempien luona. Nyt aloittelemassa jälleen itse-näistä asumista. Ku-vaan olleensa aiemmin huonossa parisuh-teessa eikä tällä het-kellä seurustele, koska ei koe sitä ajankohtaiseksi.</p>	<p>Lukio suoritettu ja valmistunut ylioppi-laaksi neljän vuoden tahtiin. Opinnot am-mattikorkeakoulussa keskeytyneet kahteen otteeseen. Seitsemän kuukauden työkoke-mus työstä, jota ei kokenut omakseen. Nyt hakenut ammat-tikorkeakouluun. Haaveena tulevaisuu-dessa myös opinnot yliopistossa.</p>	<p>Masennus alkanut lu-kiossa. Saanut diag-noosin ja lääkityksen opiskellessaan am-mattikorkeakoulussa. Samaan aikaan mu-kaan tullut runsasta päihteenkäyttöä. Käyttänyt kannabista päivittäin ja myös muita huumeita: am-fetamiinia, kokaiinia, Isd:tä ja ekstaasia sekä lääkkeitä ja al-koholia sekakäytössä. Päihteenkäyttö hei-jastunut myös fyysi-seen terveyteen. Ollut vahvoja itsetuhoisia ajatuksia. Tällä het-kellä täysin päihtee-tön. Nykyinen diag-noosi vaikea masen-nus.</p>	<p>Moniammatillinen hoitotiimi päihdepsy-kiatrian puolella. Saa tällä hetkellä tera-piaa. Lääkitys masen-nukseen.</p>	<p>Kuvaa vanhempiensa olleen keskeisin tuki ja auttaneen avun pii-riin aluksi yksityi-sessä sairaanhoi-dossa. Käy Vamok-sessa Starttiryhmissä ja yksilövalmennuk-sessa.</p>

	Perustietoja	Koulutus ja työkokemus	Psykososiaalinen tilanne ja diagnoosit	Hoitokontaktit ja hoitomuodot	Muu tuki
GG	20-vuotias. Virallisesti asuu vanhempien luona, mutta viettää pitkiä aikoja tyttöystävän asunnolla. Kuvaa seurustelusuhteen tilannetta vaikeaksi. Seurustelut myös aiemmin.	Tutkinto ammattikoulusta. Opinnot ammattikorkeakoulussa keskeytyneet ensimmäisen vuoden jälkeen. Opintojen työharjoittelujen lisäksi ei työkokemusta. Tällä hetkellä ei hae opiskelemaan tai työelämään. Ajatukset tulevaisuudesta vielä jäsenymättömiä.	Uupunut ammattikorkeakoulussa. Kokee osaksi ongelmaa keskittymisen vaikeudet, joita ei ole tutkittu. Masennusta kuusi vuotta. Ollut univaikeuksia ja runsasta alkoholin käyttöä parin vuoden ajan, nyt vähemmän. Huumeita kokeillut ja tupakoi. Ollut itsetuhoista ajattelua ja käytöstä. Kertoo yrittäneensä itsemurhaa kaksi kertaa. Diagnoosina vaikea-asteinen masennus ja epävakaa persoonallisuushäiriö.	Masennukseen lääkitys, josta nyt sivuvaikutusten vuoksi viertottumassa. Käy psykiatrisella poliklinikalla keskustelemassa silloin, kun saa aikoja. Käynyt terapiassa pari kertaa huonovointisimmassa jaksossa, mutta kokee, ettei terapiassa tällä hetkellä taudollisesti mahdollista käydä. Tarjottu kuntoutusjaksoa päiväsastolla, mutta ei ole halunnut ottaa siitä vastaan.	Ollut Vamoksen Rytmiryhmässä kolmen viikon ajan.
Jonna	29-vuotias. Asuu omassa asunnossa. Taustalla pari pidempää seurustelusuhtetta, joista sairastumisen aikaan ollutta kuvaa kuormittavaksi. Nyt melko tuoreessa parisuhteessa.	Lukio ja ylioppilastutkinto suoritettu. Tutkinto ammattikoulusta. Työkokeemus viisi vuotta, kunnes uupui töissä ja sairastui. Nyt hakenut uudelle alalle ammattioppilaitokseen.	Työuupumuksen vuoksi ollut sairauslomalla kaksi vuotta. Diagnoosina vaikea masennus. Ei käytä päihitteitä satunnaisia pieniä alkoholimääriä lukuun ottamatta.	Ollut sairastuttuaan osastohoidossa pidemmän aikaa. Saa tällä hetkellä terapiaa ja on ollut ennen Vamoksen tuloa päivämokselle tuloa päivämoksella. Käytössä useita lääkkeitä.	Tullut päiväosastolta ensin Vamoksen rytmiryhmään ja käynyt sitä puoli vuotta. Sen jälkeen siirtynyt Startiryhmään ja yksilövalmennukseen.

	Perustietoja	Koulutus ja työkokemus	Psykososiaalinen tilanne ja diagnoosit	Hoitokontaktit ja hoitomuodot	Muu tuki
<p>Martta</p>	<p>26-vuotias. Asuu tukiasunnossa. Haaveilee muutosta omaan, itsenäiseen asuntoon joskus tulevaisuudessa. Ei ole seurustellut eikä ole seurustelusuhteessa tällä hetkellä.</p>	<p>Lukio ja ylioppilastutkinto suoritettu. Opiskellut kansanopistossa vuoden. Jatko-opinnot keskeytyneet ensimmäisenä vuonna. Tällä hetkellä ei hae opiskelemaan tai työelämään. Ei työkokemusta.</p>	<p>Ollut koulussa kiuasattu. Psykykkinen oireilu alkanut ala-asteen loppupuolella. Masennus pahentunut lukiossa. Ollut itsetuhoisuutta, mm. viilteilyä. Diagnoosina vakava masennus, yleistynyt ahdistuneisuushäiriö ja epävakaa persoonallisuus. Ei käytä pähteitä.</p>	<p>Lääkitys ja hoitokontaktit alkaneet jatkopintojen aikana. Ollut hoidossa suljetulla osastolla pari viikkoa itsetuhoisuuden vuoksi. Saa tällä hetkellä terapiaa.</p>	<p>Ollut ensin Vamoksen rytmiryhmässä puoli vuotta. Sen jälkeen siirtynyt Starttiryhmään ja yksilövalmennukseen.</p>
<p>Masa</p>	<p>25-vuotias. Asunut ammattikorkeakoulupintojen aikana toisella paikkakunnalla omassa opiskelijasuunnossa. Nyt asuu äidin kanssa. Haluaisi omaan asuntoon, mutta ei koe sitä tällä hetkellä mahdolliseksi. Ei ole seurustellut, mutta toivoisi seurustelusuhdetta.</p>	<p>Lukio ja ylioppilastutkinto suoritettu. Opinnot kansanopistossa keskeytyneet puolen vuoden jälkeen, opinnot ammatikorkeakoulussa ensimmäisenä vuonna ja opinnot ammattikoulussa ensimmäisen vuoden jälkeen. Opintojen työharjoittelujen lisäksi ei työkokemusta. Ajatukset tulevaisuudesta vielä jäsentymättömiä.</p>	<p>Kärsinyt peruskoulussa yksinäisyydestä. Työharjoittelussa ammattopintojen aikana sairastunut sairauteen, jonka lääkäri liittänyt uupumiseen ja stressiin. Diagnosoitu masennus ja sosiaalinen ahdistuneisuus sekä sosiaalisten tilanteiden pelko. Polttaa kannabiksen lisäksi myös tupakkaa sekä käyttää nuuskaa ja alkoholia.</p>	<p>Ei lääkitystä. Ei tällä hetkellä hoitokontaktia, koska käyttää kannabista. Hoitoon pääsyn ehdoksi asetettu päihteettömyys, ja kokee, ettei tällä hetkellä saa tukea tukemiseen.</p>	<p>Ollut kahteen otteeseen toisen järjestön ylläpitämässä kuntouttavassa ryhmätoiminnassa sallitun maksimiansajaksen. Nyt Vamoksen Starttiryhmässä ja yksilövalmennuksessa.</p>

	<p>Perustietoja</p> <p>22-vuotias, juuri täytämässä 23 vuotta. Muuttanut puoli vuotta sitten pitkäaikaisen poikaystävän kanssa yhteiseen asuntoon. Siihen asti asunut äidin kanssa.</p>	<p>Koulutus ja työkokemus</p> <p>Peruskoulututkinto suoritettu. Lukiossa ensin nuorten koulutuksessa ja sen jälkeen aikuislukiossa yhteensä viisi vuotta, lopulta opinnot keskeytyneet. Ei työkokemusta. Hakenut nyt opiskelemaan ammattioppilaitokseen kahteen koulutusohjelmaan.</p>	<p>Psykososiaalinen tilanne ja diagnoosit</p> <p>Psykykinen oireilu alkanut varhain, oman arvion mukaan alle 10-vuotiaana. Syömishäiriö ja epävakaa persoonallisuus diagnosoitu 7. luokalla. Monimuotoista itsetuhoista käytöstä, joka nyt ollut oksentamista lukuun ottamatta pois seitsemän kuukautta. Tällä hetkellä diagnoosina syömishäiriön lisäksi keskivaikea masennus, ahdistuneisuushäiriö ja sosiaalisten tilanteiden pelko. Käyttää alkoholia satunnaisesti ja tupakoi.</p>	<p>Hoitokontaktit ja hoitomuodot</p> <p>Lukioaikana useita osastojaksoja erityisesti itsetuhoisuuden vuoksi. Lääkitys nukumisen tueksi ja masennukseen. Poliiklinikan sisäinen terapia loppunut eikä koe terapian jatkamisen mahdollisena olevan taloudellisesti mahdollaista, vaikka kokee sen tärkeäksi.</p>	<p>Muu tuki</p> <p>Tarjottu aiemmin kuntoututtavan toiminnan paikkaa, jossa käynyt yhden kerran mutta todennut paikankan itselleen sopimattomaksi. Tullut päiväosastolta ensin Vamoksen rytmiryhmään ja käynyt sitä puoli vuotta. Sen jälkeen siirtynyt Startti-ryhmään ja yksilövalmennukseen.</p>
<p>Tiia</p>					

	Perustietoja	Koulutus ja työkokemus	Psykososiaalinen tilanne ja diagnoosit	Hoitokontaktit ja hoitomuodot	Muu tuki
Turo	26-vuotias. Asuu äidin kanssa. Haaveilee omasta asumisesta, mutta ei koe yksin asumista tällä hetkellä vielä mahdolliseksi ja ajankohdattaiseksi. Ei ole seurustellut, mutta toivoisi seurusteluhetkeä.	Lukio ja ylioppilastutkinto suoritettu. Opinnot ammattikorkeakoulussa keskeytyneet ensimmäisellä lukukaudella. Opinnot ammattikoulussa keskeytyneet ensimmäisenä vuonna. Ei työkokemusta. Nyt hakenut opiskelemaan ammattikorkeakouluun.	Taustalla vahvaa kiusaamista peruskoulussa. Masennus alkanut lukiossa. Diagnoosina vaikea masennus. Kuvaa päihitteidenkäyttönsä rajoittuvan kofeiiniiriippuvuuteen.	Lääkitys masennukseen. Saanut terapiaa kolmen vuoden ajan. Nyt käy polikliinikalla keskustelemassa joka toinen viikko.	Ollut puolitoista vuotta nuorten pajasuostimissa. Vamoksella Starttiryhmissä ja yksilövalmennuksessa.

Liite 5: Analyysin osa-alueet

Analyysin osa-alueet ja Atlas.fi-koodien ryhmät

Identiteettikategoriat

suoraan nimetty identiteetti	ID	tarkennettu nimennällä analysoitaessa
vastustettu identiteetti	IDV	ei koeta oman identiteetin osaksi
myönnetty identiteetti	IDH	hyväksytään oman identiteetin osaksi
pohdittu identiteetti	IDP	pohdiskellaan identiteetin suhdetta itsen
identiteettiin liitetty määre	IDM	*

Ryhmäjäsennydet

ryhmäjäsennyden nimeäminen	RJ	tarkennettu nimennällä analysoitaessa
vastustettu jäsenyys	RJV	tunnistetaan, mutta ei koeta/oteta omaksi
myönnetty jäsenyys	RJH	tunnistetaan ja hyväksytään kuuluminen
pohdittu jäsenyys	RJP	pohdiskellaan itsen suhdetta ryhmään
ryhmäjäsennyteen liitetty määre	RJM	*

Selonteot

selonteko	S	tarkennettu kohteella analysoitaessa
puolustava selonteko	SP	poistaa vastuuta toiminnasta ja syistä
oikeuttava selonteko	SO	teoista otetaan vastuu, mutta niitä selitellään
syyttävä selonteko	SS	toimijaan liitetään sekä syy että vastuu teoista
selontekojen ja selitysten näkökulmat	SN	tarkennettu kohteella analysoitaessa
elämäntapahtumat	SE	elämäntapahtumat, tausta ja aika selityksenä
kausaalisuus	SK	syy–seuraus-suhteet
normisyys	SA	arvoihin ja normeihin viittaaminen
vertailu	SV	vertailu samankaltaiseen tai vastakkaiseen
kokemukset	K	tarkennettu teemalla/aiheella analysoitaessa
näkemykset ja mielipiteet	M	tarkennettu teemalla/aiheella analysoitaessa

* Sekä identiteetteihin että ryhmäjäsennyksiin voidaan liittää määreitä, jotka ovat osa sosiaalisesti omaksuttua tietoa tiettyihin identiteetteihin ja ryhmiin liitetyistä henkilöistä: luonnolliseksi koettuja ominaisuuksia, erilaisia toimintoja ja toiminnan motiiveja, oikeuksia ja velvollisuuksia sekä tietoja toimijasta tai ryhmästä ja oletuksia kyvykkyydestä.